

**Ekonomická univerzita v Bratislave
Fakulta medzinárodných vzťahov**

Filozofia a kultúra

zborník z vedeckej konferencie
20. január 2017

Bratislava
2017

Ekonomická univerzita v Bratislave
Fakulta medzinárodných vzťahov

Filozofia a kultúra

zborník z vedeckej konferencie
20. január 2017

Bratislava
2017

Recenzenti: prof. Ing. Vít'azoslav Balhar, CSc., prof. JUDr. Stanislav Mráz, CSc.

Zostavovateľka: Mgr. Eva Vlková

Vedecký výbor konferencie:

Dr. h. c. prof. Ing. Ľudmila Lipková, CSc.
doc. PhDr. Ľubomír Čech, CSc., mim. prof.
PhDr. Rudolf Kucharčík, PhD.
prof. PhDr. Karol Sorby, DrSc.
Mgr. Tetyana Zubro, PhD.

Organizačný výbor konferencie:

PhDr. Gilbert Futó, PhD.
Mgr. Samuel Goda, PhD.
Ing. Ladislav Čéri, PhD.

Za obsahovú a jazykovú stránku príspevkov zodpovedajú autori.

© Ekonomická univerzita v Bratislave, 2017

ISBN 978-80-225-4360-6

OBSAH

Curriculum vitae doc. PhDr. Marty B. Zágoršekovej, CSc. <i>Curriculum vitae Mrs. Marta B. Zágoršeková</i>	7
Prečo je Homér dôležitý. Laudatio na doc. Martu B. Zágoršekovú <i>Why Homer Matters. Laudation to Mrs. Marta B. Zágoršeková</i> Erich Mistrík	9
Osobitosti islamskej stredovekej filozofie <i>Particularities of Islamic Medieval Philosophy</i> Ľubomír Čech	13
Globálne výzvy a zameranie zahraničnej politiky SR v roku 2017 <i>Global Challenges and Focusing on Foreign Policy of Slovak Republic in 2017</i> Ľadislav Čéri, Monika Čeriová	19
Téma interkulturality v slovenskej filozofii <i>Interculturality as a Topic in Slovak Philosophy</i> Viera Gažová	26
Teória spoločenskej zmluvy v kontexte amerického osvietenstva <i>Social contract theory in the age of American Enlightenment</i> Gilbert Futó	34
Hľadanie morálnych hodnôt <i>Searching for Moral Values</i> Jarmila Chovancová	44
Filozofia a kultúra <i>Philosophy and Culture</i> Marta B. Zágoršeková	49
Politická kultúra ako koncept <i>Political culture as a concept</i> Tetyana Zubro	55
Príloha Zoznam publikačnej činnosti doc. PhDr. Marty B. Zágoršekovej, CSc. <i>List of publications of Mrs. Marta B. Zágoršeková</i>	59

doc. PhDr. Marta B. Zágoršeková, CSc.

Curriculum vitae

doc. PhDr. Marty B. Zágoršekovej, CSc.

Pôvod, rodinné prostredie

Narodila som sa 1. 1. 1942 v Budapešti. Moji rodičia do tohto mesta utiekli z Bratislavy po vzniku vojnového Slovenského štátu z obavy pred fašizmom a prenasledovaním maďarských aj židovských menšín.

V tom čase ešte netušili, že v Budapešti, a v celom Maďarsku, fašizmus prepukne rovnakou silou. Moja matka bola sirota a vychovávala ju v Bratislave židovská rodina, ktorá rešpektovala, že bola pokrstená v rímskokatolíckej cirkvi. Otec bol Slovák, grékokatolík.

Vyrastala som v tejto nábožensky tolerantnej atmosfére, ktorá podstatne ovplyvnila aj moje osobné a neskôr aj odborné záujmy. V rodine bolo zvykom každý večer čítať z Biblie a pamätám si, ako ma fascinovali príbehy zo Starého zákona, názvy vzdialených a mystikou opradených miest ako Jeruzalem, Babylon, Ararat. Ninive a iné.

Moji rodičia v roku 1944 po prepuknutí fašistickej hrôzy a antisemitizmu v Budapešti opustili toto mesto a uchýlili sa na vidiek, do dediny Baloň ležiacej na Žitnom ostrove. Táto dedina je dodnes prameňom mojich idylických predstáv o živote. Všetko, čo s ňou súviselo, reprezentovalo *skutočný* život: milí, pracovití a nábožní ľudia, kostol, pastviny, rybník, spoločná žatva, piesne, tance a páračky, keď sa rozprávali veselé i hrôzostrašné príbehy. My ako deti sme chodili už o štvrtej ráno s húskami na miesta, kde sa už skončila žatva a zbierali klasy. Ani zrnko nesmeli vyjsť na zmar.

Rodina

S mojím bývalým manželom Ing. Jánom Zágoršekom, CSc., sme vychovali tri deti, ktoré úspešne absolvovali vysokoškolské štúdium. Kamil – na Karlovej univerzite v Prahe, Miloš – na Univerzite Komenského v Bratislave a Janka – na Vysokej škole výtvarných umení v Bratislave. Dnes mám štyri vnúčatá, ktoré už patria do novej počítačovej éry a učia ma ako sa nestrátiť vo virtuálnom svete.

Vzdelanie

Základné vzdelanie som absolvovala v Čilizkom Radvane. Strednú školu s maturitou na štvorročnej Hospodárskej škole v Bratislave. V roku 1967 som absolvovala univerzitné štúdium v odbore *filozofia/slovenčina* na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Odborné a pedagogické tituly PhDr., CSc., docent som tiež získala na alma mater.

Štúdium ma usmernilo a obohatilo vedomosťami na celý život. Mala som to šťastie, že prebiehalo v období *détante* a Univerzita Komenského bola reprezentantom slobodného vedeckého života. V hlbokjej úcte som navštevovala prednášky takých osobností slovenskej filozofie ako bol Igor Hrušovský, Milan Zigo, Jaroslav Martinka, Jiří Suchý a ďalší. V odbore slovenčiny to boli nezabudnuteľné prednášky Andreja Mráza, Milana Pišúta a Jána Števčeka.

Prax

Vyššie 22 rokov som pracovala na Katedre filozofie FiF UK v Bratislave, päť rokov som pracovala ako vedúca vedecká pracovníčka vo Filozofickom ústave SAV, vyššie 15 rokov na Univerzite Mateja Bela v Banskej Bystrici a viac ako 10 rokov na mojom terajšom pracovisku – na Fakulte medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave.

Študijné pobyty

Študijné, poznávacie i prednáškové pobyty v rámci mobility Sokrates/Erasmus som absolvovala na viacerých univerzitách – v Budapešti, Šoproni, Kolíne nad Rýnom, Prahe, Bologni, Leuvene, Toronte a Tokiu. Nesmierne bohatstvo skúseností a poznatkov, ktoré som získala na týchto pobytoch mi dodnes pomáha ustavične skvalitniť moju pedagogickú i vedeckú prácu.

Osobné záujmy

Od detstva som chcela byť učiteľkou. A dodnes ma táto profesia naplňuje skutočnou radosťou. Okrem práce absolútnou prioritou je pre mňa rodina a snaha prispievať k uspokojovaniu jej potrieb a záujmov.

Milujem klasickú hudbu, taliansku renesanciu, maďarský aj slovenský folklór.

Znovu a znovu študujem Aristotela, Danteho, Erasma Rotterdamského, Imanuela Kanta, Umberta Eca a Igora Hrušovského.

Z mladej slovenskej literatúry mám rada Svetlanu Žuchovú, z maďarskej Imreho Kertésza.

Jazykové znalosti

Maďarčina, angličtina, nemčina a taliančina (iba čiastočne)

Publikačná činnosť

V prílohe na s. 59.

Prečo je Homér dôležitý
Laudatio na doc. Martu B. Zágorškovú
Why Homer Matters
Laudation to Mrs. Marta B. Zágoršková

Erich Mistrík

Univerzita Komenského v Bratislave, Pedagogická fakulta, Moskovská 3
811 08 Bratislava, e-mail: mistrík@fedu.uniba.sk

Abstrakt:

Homér v Iliade a Odysea ukazuje trójsku vojnu a putovanie Odysea domov, ale oveľa dôležitejšie je niečo iné: ukázať ľudí ako suverénnych pánov svojho osudu. Ich činnosť je výsledkom vlastnej reflexie, keď svet neprijímajú automaticky, ale rozmyšľajú nad ním. Údiv nad svetom je východiskom každej filozofie. Doc. M. Zágoršková vo svojom pedagogickom pôsobení učí vnímať svet s údivom, spochybňovať samozrejmé, klásť si otázky. Homér je aktuálny, lebo je v základoch našej kultúry, pôsobenie M. Zágorškovej je rovnako dlhodobé, lebo učí vnímať svet po novom.

Kľúčové slová: reflexia, samostatnosť, osud, aktivita

Abstract:

In his Iliad and Odyssey Homer shows the Trojan War as well as Odysseus travelling home, still there is something much more important there – to show people as sovereign lords of their fates. People's activities result from reflection when world is not self-evident but reflected upon. Wonder in front of world is starting point for any philosophy. In her pedagogical activity Mrs. Marta Zágoršková has been teaching to look at world with astonishment, to doubt self-evident, to raise questions. Homer is topical being in the basement of our culture, Mrs. Zágoršková's influence is longstanding too, because she teaches how to see world anew.

Key words: reflection, independence, fate, activity

Keď v roku 1870 prišiel Heinrich Schliemann do Malej Ázie, otvorila sa nová kapitola v európskej historiografii. Išiel hľadať Tróju, lebo veril, že Homér mal pravdu a trójska vojna sa skutočne odohrala. Je známe, že Tróju aj našiel, hoci nie je celkom jasné, ktorú Tróju a či to bola práve tá, ktorá bola v opisovanej vojne zničená – a či sa vôbec vojna odohrala tak, ako ju opisuje Homér. Európska historiografia však mohla otvoriť novú kapitolu histórie. Hoci výskumy H. Schliemanna nepotvrdili reálnosť všetkých detailov v Homérových eposoch, predsa sa ukázalo, že tieto eposy mali reálne východiská a že sa podobné konflikty v rano-antickom gréckom svete odohrávali.

Takže hoci Iliada a Odysea sú plné mýtov – nielen mýtov o bohoch, o Diovom a Poseidónovom hneve, o Aténinej starostlivosti o Odysea, o polobohoch ako Kirké či Sirény – predsa môžeme do istej miery predpokladať, že sú to aj dejepisné učebnice (hlavne Iliada), a dokonca aj geografické (hlavne Odysea).

Platí to však len do istej miery – a dnes vieme, čo starí Gréci nevedeli: že tá miera je veľmi malá. Práve preto dokážeme oceniť na eposoch niečo, čo Gréci tiež oceňovali.

Trójska vojna totiž v eposoch nefiguruje len preto, aby sa starí Gréci učili o svojej histórii, hoci ju za reálnu históriu považovali. Bolo pre nich samozrejmom pravdou, že sa udalosti takto odohrali. Homérove eposy však neboli učebnicou vojny, ale učebnicou života. V prvom rade mali učiť Grékov, ako sa správať, aké postoje zaujímať, kde hľadať hodnoty a zmysel svojho života, čomu sa obetovať symbolicky alebo aj reálne.

Adam Nicholson vo svojej knižke o Homérovi píše, že Iliada nie je knižka o vojne, ako sa bežne domnievame, ale o ľuďoch, ktorí sa jej zúčastňujú. Homér nám predvádza viacero typov ľudského správania v krízových situáciách, a podľa A. Nicholsona si tak pri čítaní eposu kladieme otázky: „Chcete, podobne ako Agamemnón, dominovať vo svete? Chcete, ako Odyseus, manipulovať so svetom? Chcete, ako Hektor, myslieť predovšetkým na svoju rodinu, a tak oslabovať svoje ostatné rozhodnutia? Alebo, ako Achilles, veríte v dôstojnosť lásky a v čistotu cti ako jediné veci, ktoré majú zoči-voči smrti význam?“ (Nicholson, 2014, 151).

Tak sa pri čítaní Iliady stretávame s množstvom bojového ruchu, so zabíjaním, dobývaním, strachom, odvahou, ústupom, zradou, ľst'ou – ale to všetko nečítame preto, aby sme vedeli, ako padla Trója.

Ani sa nedozvieme, či Achájsi dobyli Tróju. Epos sa končí uprostred diania, pohrebom trójskeho hrdinu Hektora. Posledné vety Iliady dokonca vôbec nenapovedajú, že by sa epos venoval vojne: „Potom však zase všetci sa zišli a konali veľké a slávnostné hody v paláci Priama kráľa, čo pochádzal z Diovhov roku. Takto tam slávil pohreb Hektora, skvelého jazdca“ (Homéros, 1986, 441). – Ani začiatok eposu nenaznačuje, že by sme mali čítať históriu vojny, ale odkazuje k pocitom jedného z hlavných hrdinov: „O hneve Achilla Péléovca mi, bohyňa, spievaj, o hneve zhubnom, čo Achájcom spôsobil premnoho strastí...“ (Homéros, 1986, 21).

Celý príbeh o závere vojny, známy príbeh o trójskom koňovi, si vypočujeme až krátko pred koncom Odysseovho desaťročného putovania pri jeho návšteve u Faiákov – v Odysei. Aj tam túto históriu vlastne len zaspieva spevák, akoby to bol nejaký lyrický príbeh (Homéros, 2011a, 203-204). A podrobne nám celú históriu prerozpráva až o mnoho storočí neskôr – vo Vergiliovej Aeneide – trójsky hrdina Aeneas, ktorý podľa mýtov ušiel zo zničenej Tróje. Takže Iliada nemá byť rozprávaním o vojne.

Podľa A. Nicholsona, Iliada spolu s Odyseou sú „enormným, postupným výskumom ľudského vedomia, ostrov po ostrove, bod po bode, každý príbeh skúma iný rozmer toho, čo to znamená byť živým. V tomto svete premien každý ostrov vrhá svetlo na život, čo na ňom existuje. Pricestujte na každý z nich, zakotvite svoj člnek na pobreží a špecifická atmosféra prinesie privítanie, pohodlie, cudzotu, násilie“ (Nicholson, 2014, 233). Čítame príbehy a sledujeme udalosti, ale postupne sa ponárame hlbšie a hlbšie do ľudskej psychiky.

Spoznávame človeka v rôznych situáciách, v rôznych prostrediach, v rôznych vzťahoch, v pohode a rutine každodennosti, v krízach nebezpečenstva a v hraničných situáciách. Spoznávame jeho reakcie, pocity, predsudky, žiarlivosť, závisť, hnev, zmierenie a odpustenie, pravdovravnosť i lešť až faloš, obavy, strach, hľadanie východísk i malovernosť. V rozhovore Odysea s mŕtvymi druhmi či s mŕtvou matkou sledujeme pocity človeka zoči-voči reálnej smrti (nielen voči potenciálnej smrti vo vojne, ako v Iliade). V rozprávaní Achilla zo záhrobia vnímame smrť z druhej strany, keď sa stratí všetka farebnosť a šľavnosť života.

Nevnímame v prvom rade vojnu, ani Odysseovo putovanie. Vnímame človeka. Nevnímame to, čo je v prvom pláne, čo je samozrejmé, ale hľadáme hlbšie.

Ani celé posledné spevy Iliady i Odysey nehovoria o vojne, ale o psychike človeka:

Posledný spev Iliady opisuje cestu Hektorovho otca Priama do gréckeho tábora za Achillom (ktorý Hektora zabil). Priamos chce získať späť Hektorove telo, aby ho mohli riadne pochovať. Napriek tomu, že obidvaja stratili blízkych ľudí (Achilles svojho priateľa

Patrokla, Priamos svojho syna Hektor), títo dvaja nepriatelia sa nad smrťou zmieria. – Akoby kľúčom k eposu nebola vojna, ale zmierenie.

V poslednom speve Odysei sa rozprúdi zápas medzi Odyseom a príbuznými pobitých Penelopíných nápadníkov. Zeus prostredníctvom Atény prikáže zastaviť vražedný boj a Odysseus „slúchol a tešil sa v duchu“ (Homéros, 2011b, 265). Takže síce na príkaz bohov, ale predsa len s radosťou v srdci sa boj končí. – Akoby aj tu podstatný nebol zápas, ale zmierenie.

Homér nám v prvom pláne ukazuje vojnu pri Tróji a cestovateľské útrapy Odyssea. Ale to sú len príbehy, ktoré nesú vážne ľudské posolstvá a kladú vážne ľudské otázky:

Akí by sme chceli byť? Komu by sme sa chceli podobat'?

Ako by sme konali v takejto situácii?

Aké hodnoty vyznávame? Za čo sme ochotní sa škriepiť, závidieť, zmieriť sa?

Ľudské činy v oboch eposoch ovplyvňujú bohovia, ktorí sa dokonca aj priamo zapájajú do bojov pri Tróji, alebo priamo ovplyvňujú osudy Odyssea pri návrate (Odyssea sa napr. začína rozhovorom bohov, ktorí sa rozhodujú, že treba zabezpečiť návrat Odyssea domov). Napriek tomu v eposoch ľudia konajú samostatne a samostatne rozhodujú o svojom osude.

Dostávame sa ku kľúčú úvah, prečo je Homér stále aktuálny a dôležitý. Dostávame sa aj k podstate pôsobenia doc. Marty Zágoršekovej.

Je známe, že v gréckych mestských štátoch sa o spoločných záležitostiach rozhodovalo demokraticky. Právo rozhodovať mali síce len slobodní muži (nie ženy, nie otroci, nie cudzinci), ale títo slobodní muži museli dospieť ku konsenzu. Rozhodovalo sa na základe diskusie a hlasovania. V týchto procesoch si antickí Gréci uvedomili, že ich osudy už nezávisia od bohov, ale od vlastného rozhodnutia. Človek sa zrazu postavil na vlastné nohy a stal sa suverénom svojho vlastného života. Bohom sa to síce občas nepáčilo, grécke mýty obsahujú veľa zmienok o božskom zasahovaní do ľudských osudov (Iliada aj Odyssea sú ich plné), ale podstatné bolo ľudské rozhodovanie. Na Zemi vládol človek.

Nerohodoval sa náhodne. Hoci emócie a vášne boli prítomné, dôležitejšie bolo rozhodovanie na základe poznania sveta. V antickom Grécku sa rozvinula pozitívna analytická veda, teda také poznávanie, pri ktorom človek skúma svet akoby zboku, z nejakého miesta mimo sveta – a zo sveta robí objekt svojho poznania. Odosobňuje sa. Na začiatku je jeho údiv („Práve filozofovi náleží tento stav, totiž čudovať sa; veď nie je iný pôvod filozofie než tento.“ Platon, 1990, 446). Údiv vedie človeka k uvažovaniu o predmete jeho údivu, pretože svet prestane byť samozrejímavý. Začnú pochybnosti: Naozaj sú veci tak, ako majú byť? Nemôžu byť inak? Prečo sú tak a tak? Čo je toto a čo je tamto? Kde som? Čo tu robím? Nemohol by som byť inde a konať inak?

Takéto uvažovanie vedie človeka k aktívnej reflexii a v konečnom dôsledku k aktivite meniacej svet. Človek sa stal aktívnym činiteľom vo svete. Už nenasledoval všemocný a slepý osud, ale bol svojím vlastným pánom. Začal aktívne realizovať svoje vlastné ciele. Aj keď bohovia a polobohovia zasiahli, tak ich síce často poslúchol (nie vždy! – klasickou ukážkou je Odysseovo prekabátenie jednookého obra Polyféma), ale aj sklonenie sa pred božími príkazmi si vyhodnotil podľa seba („slúchol a tešil sa v duchu“).

V takej situácii mohol človek aktívne realizovať svoje ciele a nemusel už nasledovať večný mýtický alebo božský poriadok. Svet sa stal priestorom pre sebarealizáciu človeka. Gréci si často nakoniec presadili svoje, ľudské ciele aj naproti vôli bohov.

Gréci tak nezaujali len gnozeologické stanovisko – odstup od sveta, ktorý im umožnil svet poznávať, ale toto stanovisko ich priviedlo k aktívnej a samostatnej činnosti meniacej svet.

Táto premena je zobrazená v Homérových eposoch.

Tak sme sa stali Európanmi. Tu sú základy európskej kultúry.

Keď som v roku 1973 začal študovať filozofiu, Úvod do filozofie s nami mala odborná asistentka Marta Zágoršeková. Bol to prvý semester prvého ročníka štúdia a moje prvé stretnutie s ňou.

Diskutovala s nami. Viedla nás k tomu, aby sme svet nechápali ako nemenný, samozrejímavý, aby sme sa neprestali čudovať nad svetom, aby sme neustále rozmýšľali, prečo sa veci majú tak a tak.

Vtedy som nevedel nič o antickej gréckej filozofii a Homér vystupoval v mojej predstave ako niečo veľmi staré, veľmi veľké a veľmi nestráviteľné.

Údiv nad svetom, ktorý nám vštepovala Marta Zágoršeková, rozmýšľanie o samozrejímavých veciach, o faktoch, ktoré si často ani nevšimneme a prejdeme okolo nich (alebo „cez ne“) ako cez šedú zónu každodennosti – tento údiv nám/mne postupne otváral oči. Začal som hľadiť na svet inak.

Zistil som, že reflexia je síce ťažká, bolestivá a jej dôsledky mi komplikujú život – ale zistil som, že reflexia pridáva životu šťavu, farby, vône, pohyb. Že s tým filozofickým údivom nad svetom je svet krajší a život bohatší.

Homér ukazuje, čo to znamená, nepovažovať svet za niečo samozrejímavé. Ukazuje, čo to znamená, reflektovať svet a na základe reflexie tento svet... možno nie vždy meniť, ale aspoň sa o to pokúšať. Homér ukazuje, čo to znamená, správať sa zodpovedne a aktívne. Homér ukazuje, kde sa vzala Európa.

Trúfam si povedať, že dnes chápem Homéra. Ale za to vďačím údivu nad svetom, ku ktorému ma viedla Marta Zágoršeková. Učila ma rovnako ako Homér učil starých Grékov.

Vzdávam úctu doc. Marte Zágoršekovej, lebo bola a zostala mojou učiteľkou. Lebo ma učila neprijímať beh vecí automaticky, ale rozmýšľať o nich. Lebo mi ukázala smer k ceste, na ktorej som pochopil, čo to znamená byť Európanom.

A to všetko hlavne tým, že mi ukazovala, čo v živote človeka môže znamenať filozofia. Filozofia nie ako súbor veľkých myšlienok veľkých ľudí, ale filozofia ako údiv nad svetom.

Homér je stále aktuálny, lebo nám všetkým ukazuje to, čo mne osobne ukázala doc. Marta Zágoršeková.

Použitá literatúra:

1. HOMÉROS: *Íllias*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1986
2. HOMÉROS: *Odyseia. I-XII*. Bratislava: Thetis, 2011a. ISBN 978-80-89520-04-6
3. HOMÉROS: *Odyseia XIII-XXIV*. Bratislava: Thetis, 2011b. ISBN 978-80-89520-05-3
4. NICHOLSON, A.: *Why Homer Matters*. New York: John Macrae Book, 2014. ISBN 978-1-62779-179-3
5. PLATON: Teaitetos. In: PLATON: *Dialógy 2*. Bratislava: Tatran, 1990. ISBN 80-222-0126-X. s. 423-514

Kontakt:

prof. PhDr. Erich Mistrík, CSc.

Univerzita Komenského v Bratislave

Pedagogická fakulta

Moskovská 3

811 08 Bratislava

Slovenská republika

e-mail: mistrík@fedu.uniba.sk

OSOBITOSTI ISLAMSKÉJ STREDOVEKEJ FILOZOFIE

PARTICULARITIES OF ISLAMIC MEDIEVAL PHILOSOPHY

Lubomír Čech

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: lubomir.cech@euba.sk

Abstrakt:

Pre väčšinu súčasníkov je zložitý predstaviť si, že islamská veda a filozofia v dávnej minulosti posúvala poznanie a spoločenský pokrok. V tzv. zlatej ére islamu tomu tak skutočne bolo. V článku je našou snahou pripomenúť vtedy známych a slávnych islamských vedcov a filozofov, ktorí obohatili svojimi myšlienkami vedu a kultúru ľudského rodu a ktorých dielo sa študuje dodnes.

Kľúčové slová: arabská kultúra, prírodné vedy, filozofia zlatej éry islamu

Abstract:

Most of contemporaries can hardly imagine that Islamic science and philosophy was moving the knowledge and societal advance in the ancient past. But it was just the case in so-called golden era of Islam. Our effort in the article is to remind the then-known and famous Islamic scientists and philosophers, who have enriched the science and culture of humankind by their thoughts and whose work has been studied ever since.

Key words: Arabic Culture, Natural Sciences, Philosophy of the Golden Era of Islam

Úvod

Celkový charakter a osobitosti islamskej filozofie boli formované v stredoveku výnimočnými podmienkami vývoja. Na arabskom Východe a v časti Španielska, ktoré si podmanili Arabi, bolo filozofické myslenie pod menším vplyvom náboženstva, ako v Európe a vo východnej Ázii. Okrem toho, spájanie rôznych arabských kmeňov v jeden štát (chalifát) umožňovalo sústredenie najlepších mozgov do vedeckých centier a dosiahnutie vysokej úrovne rozvoja filozofického myslenia.

Formovali ho predstavitelia viacerých národov, obývajúcich chalifát – Arabi, Peršania, Židia, Tadžikovia, Turci, Uzbekovia ai. Medzi výrazné špecifikum formovania islamského filozofického myslenia je potrebné zaradiť fakt, že sa rozvíjalo nie iba na pozadí mytológií rôznych východných národov, ale na základe vysoko rozvinutého vedeckého poznania. V tejto súvislosti je na mieste zdôrazniť, že arabská moslimská veda v tej dobe mala vysoký náskok v porovnaní s európskou. V 8. a 9. storočí bol kultúrny rozvoj západnej Európy na veľmi nízkej úrovni v porovnaní s arabským Východom, kde prevládala mocná a jedinečná kultúra.¹

¹ VESELÝ, R. (1991): Přehled politických a kulturních dějin islámských zemí od vzniku islámu do konce 18. století. I-II.

1 Islamská filozofia v „zlatej ére islamu“

Ak našu pozornosť obrátíme na jednotlivé vedy, ku ktorým pri rozvoji výrazne prispeli Arabi, tak na jednom z prvých miest sa nachádza geografia. Arabské geografické horizonty oveľa prevyšovali antické. To bolo celkom prirodzené, ak zoberieme do úvahy rozsiahle územie, ktoré Arabi obsadili v priebehu asi 150 rokov v 7. a 8. storočí.²

Veľmi vysoké postavenie spolu s geografiou mala astronómia. Jedna zo základných prác staroveku, Ptolemaiova tvorba, bola zachovaná vďaka Arabom. Je známa pod názvom „Almagest“. As-Súfí v 10. storočí prvýkrát zhotovil hviezdny katalóg, ktorý ukazuje nielen postavenie hviezd, ale špecifikuje aj ich veľkosť, popisuje jasnosť a stanovuje odhad ich magnítúd.⁴

Nespochybniteľné sú zásluhy Arabov v matematike. Zaviedli arabské číslie a aritmetiku, urobili preklady Euklidovej geometrie. Arabi významne zjednodušili grécku trigonometriu. Majú takisto veľké zásluhy vo fyzike a chémii. Zaviedli do každodenného života rad významných technických inovácií – vodné a mechanické hodiny, bavlnu, ľanový papier. Významný pokrok dosiahli Arabi aj v lekárstve. Pozorovania a opisy ochorení zo strany arabských lekárov sa vyznačujú vysokou kvalitou a detailnosťou. Prvýkrát tak boli popísané príznaky rozšírených chorôb ako osýpky, kiahne, rachitída (krivica). Významne obohatili farmakológiu. Arabskí lekári boli známi aj ako filozofi. Spomeňme napr. Ibn Síná, ktorý je u nás známy skôr pod menom Avicena (980 – 1037).

Rozkvet arabskej kultúry (vedy, umenia, techniky a medicíny) na prelome prvého a druhého tisícročia sa prejavil významne na obsahu filozofie. V počiatočnej podobe arabského filozofického myslenia, ktorý bol nazvaný „Kalám“ (vznikol začiatkom 8. storočia),⁵ dominovali logické úvahy o náboženských dogmách Koránu. „Kalám“ môžeme prirovnať k akejsi moslimskej scholastike, pomáhajúcej teoreticky zdôvodňovať teológiu. Jeden z jeho autorov ho nazýva metafyzickým učením o existencii Boha. Išlo o pokus potvrdiť ortodoxnú vieru podporou súhrnu racionálnych elementov, vytvorených v 10. storočí Al-Ašarím (873 – 935).⁶ Interpretoval určitú slobodu voľby viery. Jeho podporovatelia tvrdili, že človek nekoná slobodne podľa svojej vôle, ale má na výber ako zvládať svoje správanie a konanie, ktoré Alláh vopred určil a ktoré tak robia človeka slobodným.

Postupne sa u Arabov rozvíjala vlastná originálna filozofia, vo väčšej miere spájaná s teológiou. Medzi najväčších po arabsky hovoriacich filozofov stredoveku patria Al-Kindí, Al-Farábí, Ibn Síná, Omar Chajjam, Ibn Badža (Avempace), Ibn Rušd (Averroes), Al-Ghazálí, Ibn Arabí, Ibn Chaldún.⁷

² TAUER, F. (2006): Svět islámu: Jeho dějiny a kultura.

³ Almagest je pomenovanie používané pre najznámejší spis slávneho gréckeho astronóma a geografa Klaudia Ptolemaia - Matematická sústava. Dielo pozostáva z trinástich kníh a vzniklo v 2. storočí po Kr. v egyptskej Alexandrii. Zoskupovalo všetky antické poznania v odbore astronómia (ako sú napríklad polohy hviezd, planét, súhvezdí). Až do novoveku bolo v arabskom i európskom svete autoritatívnym pojednaním o tomto odbore založeným na geocentrizme (pozn. autora).

⁴ HAJDUK, A - ŠTOHL, J. (1987): Encyklopédia astronómie. s. 70.

⁵ Kalám (arabs. doslova hovorenie, diskusia) je v dejinách arabského myslenia jeden z troch hlavných smerov islamskej náboženskej filozofie, ktorý je pomenovaný podľa dialektickej metódy, ktorú používal. Jeho prívrženci sa nazývali mutakallimovia (pozn. autora)

⁶ Arabský filozof, patrí k hlavným predstaviteľom dialektiky mutakallimov, ako jedného z troch hlavných prúdov islamskej filozofie. Pokúšali sa o racionalistické vysvetlenie náboženstva. Filozofiu považovali za dialektické umenie, ktorá má odôvodňovať Korán. Mutakallimovia boli deterministi a atomisti. Prozreteľnosť považovali za zdrojom pohybu a konania.

⁷ PAULOVÁ, M. - ŠUSTA, J. - TAUER, F. (1942). Dějiny lidstva IV. Středověk vrcholný a stárnoucí.

2 Najvýznamnejší predstavitelia islamskej filozofie a ich myšlienky

Al-Kindí (801 – 873) bol filozof arabského pôvodu. V jeho názoroch boli na prvom mieste gnozeologické problémy. Vo svojom diele sa pomocou matematiky a logiky snaží dokázať, že všetky prírodné i spoločenské javy prechádzajú ťažkými životnými skúškami. S istým skeptickým vzťahom ku Koránu tento filozof súhlasí s teológmi, ktorí verili, že svet je vytvorený Bohom, avšak na rozdiel od nich sa to usiloval dokázať logickým myslením. Al-Kindí rozlišoval tri stupne poznania:

- logiku a matematiku,
- prírodné vedy a medicínu,
- metafyzické problémy.

Považovali ho za pohanského filozofa a z tohto dôvodu bol prenasledovaný arabskou ortodoxiou. Napísal okolo 265 diel, z ktorých sa väčšina nezachovala. Al-Kindí kladol zvláštny dôraz na metodologickú stránku pestovania filozofie a na úlohu rozumu v ľudskom poznaní. Obohatil arabské myslenie predovšetkým o encyklopedické vedomosti z aristotelovskej filozofie.

Pokračovateľom diela Al-Kindího bol Al-Farábí (872 – 951),⁸ označovaný za „prvého filozofa Arabov“. Veľmi vysoko si cenil všetky prírodné vedy. Prioritu vo vedách dával matematike a logike. Už z toho je zrejmé, že Al-Farábí vo svojom učení priznával veľký význam rozumu človeka a jeho rozvoju. Veril, že iba filozofia je schopná dať človeku pochopenie podstaty bytia. Vo svojom diele sa mu podarilo skĺbiť filozofiu Platóna a Aristotela s učením neoplatonistov. Od Aristotela prevzal logiku, od Platóna ontologický systém. Aj keď Al-Farabi odmietal mystickú extázu, podporoval myšlienku o intelektu ako osobitnom druhu prejavu „svätého ducha“, prinášajúceho proroctvo. Tento mysliteľ veril v existenciu Boha ako „prvého hýbateľa“. Jeho filozofia sa zameriava na otázky vedomostí vonkajšieho a vnútorného sveta človeka. Predkladá koncepciu o poznaní sveta ako jednoty a vzájomnej závislosti pocitov a rozumu.

Zaujal svojou prácou v oblasti politickej filozofie. Chcel vybudovať filozofický systém vychádzajúci z filozofie emanácie v duchu novoplatonizmu. S istým zveličením bol vlastne prvým islamským učencom, ktorý sa dotkol dnes veľmi háklivej otázky – či sú zlučiteľné demokracia a islam.

Najvýznamnejším arabským hovoriacim filozofom stredoveku bol Tádžik Ibn Síná (980 – 1037). Napísal viac ako 300 prác z lekárstva a filozofie. Patrí medzi jedného z najväčších vedcov – encyklopedistov svojej doby. Nebolo vedného odboru, kde by svojou genialitou nezanechal stopu.⁹ Osobitne sa jeho génius genialita Tádžika Ibn Síná prejavila v lekárstve a filozofii. Jeho „Kanón lekárskej vedy“ dodnes púta vedecký záujem. Svetoznáma sa stala i jeho lekárska poéma a básne. Ibn Síná ako skutočný vedec a praktizujúci lekár sa vo svojich prírodovedeckých prácach vždy držal iba faktov, založených na vedeckých experimentoch, rešpektujúc materialistické nazeranie na skúmanú problematiku. Tento prístup treba oceniť už len preto, že v stredoveku bola medicína mnohými považovaná za božské umenie.

Ibn Síná je vlastne pokračovateľom línie filozofického myslenia Al-Farábího, ktorého učenie rozvinul. Filozofia je podľa neho veda o bytí ako takom. Delí ho na tri časti: fyziku (učenie o prírode), logiku (učenie o spôsoboch poznávania prírody, spoločnosti a človeka) a metafyziku (všeobecné učenie o zmysle a podstate života). Ibn Síná kladie dôraz na

⁸ Bol stredoázijského turkického pôvodu, je považovaný za predstaviteľa islamského aristotelizmu a zakladateľa novoplatónskej islamskej filozofie. Mnohí ho zaraďujú na druhé miesto za Aristotela, najmä pre jeho zásluhy o rozvinutie gréckej filozofie.

⁹ GUTAS, D. (2014): Avicenna and the Aristotelian Tradition: Introduction to reading Avicenna's Philosophical Works.

vzájomné prepojenie fyziky, logiky a metafyziky. Fyzika implementuje do logiky ideu príčinnosti, logika „učí“ fyziku metódam poznania. Podľa Ibn Sína je predmetom vyššej vedy absolútne bytie.

Nie bez dôvodu je Ibn Sína nazývaný „filozofom bytia“. Bez zaujímavosti nie je skutočnosť, že významné miesto v jeho metafyzike zaujíma teória „emanácie“, čo chápe ako vychádzanie nižšieho, menej dokonalého bytia z vyššieho, dokonalejšieho princípu, ktorý tým však sám zostáva nezmenený, nezmenšený. Aj keď uznáva existenciu Boha, Avicena učil, že hmotný svet je večný a nebol stvorený nikým. Svetu a jeho večnému trvaniu v čase tak zodpovedá večný Boh. Božské aktivity boli v jeho chápaní myslením Boha o sebe samom. Boh bol neosobný, bez vôle a podriadený nutnosti. Táto teória, nehľadiac na nábožensko-bohoslovecký „obal“, podkopávala základné zásady náboženskej mystickej ideológie. Čo sa týka ľudskej duše, Ibn Sína ju opisoval ako formu tela, ktorá je nesmrteľná. Vzkriesenie tela rozhodne odmietal.

Zaujímavé sú názory Ibn Síního v otázkach univerzality. Podľa jeho teórie má univerzalita tri úrovne, ktoré existujú:

- v božskej mysli,
- vo veci samej,
- v ľudskom rozume.

Významnú stopu v rozvoji arabskej filozofie, matematiky, astronómie a literatúry zanechal Omar Chajjám (1048 – 1131).¹⁰ S rešpektom sa o ňom vyjadrovali všetci jeho rovesníci. Tento „imám Chorasánu“, niekedy nazývaný aj „kráľ filozofov Východu i Západu“ bol autorom vedeckých prác z fyziky, geometrie, algebry, astronómie, medicíny, histórie, filozofie a arabského jazyka. Nezabudnuteľná je jeho básnická tvorba, ktorá uchvacuje aj súčasníkov. Zostavil slnečný kalendár a doposiaľ nikto nevymyslel nič presnejšieho.¹¹ V mnohých otázkach aritmetiky sformuloval vzorce, ktoré neskôr „objavili“ iní (západní) bádatelia.

Ďalšou osobnosťou tej doby bol perzský a islamský filozof píšuci v arabskom jazyku – Al-Ghazálí (1058 – 1111).¹² Je dodnes považovaný za moslimskú obdobu sv. Tomáša Akvinského. Patril k najvýznamnejším znalcom islamského myslenia. Bol vynikajúcim odborníkom kanonického práva a teológom. Mnohými moslimami je považovaný za jedného z prvých reformátorov islamu. V časoch ostrých diskusií medzi filozofmi a teológmi, racionalistami a tradicionalistami zasahoval do rozpráv a usiloval sa zmierniť rozdiely a rozpory v názoroch. Chcel reformovať teológiu. Tvrdil, že človek pre naplnenie vyšších cieľov nemôže využiť filozofiu, pretože tá mu nedáva možnosť spoznať podstatu pravdy. K tomu potrebuje osvietenie od Boha, ktoré je možné iba na základe mystickej kontemplácie.

Mimoriadne priaznivým rozmachom vedy, medicíny a filozofie sa vyznačuje moslimská časť Španielska v 12. storočí. Žili tu a pracovali vtedy slávni vedci, lekári ako napríklad vynikajúci filozofi Ibn Badža a Ibn Rušd.¹³ Známe sú napr. úvahy Ibn Badžu (1095 – 1138) o ideálnom štáte, kde nie je potrebná medicína, pretože všetci žijú zdravo a choroby sa liečia prirodzenou cestou. Nie je potrebná ani polícia a súdnictvo, pretože tam vládne láska a spravodlivosť.

Ibn Rušd (1126 – 1198) bol vynikajúcim expertom na islamské právo (právny mazhab Malíkí). Jeho dielo je vrcholom arabského aristotelizmu. Bol veľkým prívržencom a nasledovníkom Aristotela, ktorého radil nad všetkých filozofov. Predpokladal, že hmota

¹⁰ ROMANCOVÁ, I. (2015): Islám a veda: Omar Chajjám navrhl jeden z nejpřesnějších kalendářů a určil geometrické řešení kubických rovnic.

¹¹ Dnes používaný gregoriánsky kalendár má ročnú odchýlku 26 sekúnd, Chajjám ponúkol svetú kalendár s odchýlkou 19 sekúnd (pozn. autora).

¹² LIBERA, A. (2001): *Středověká filosofie: Byzantská, islámská, židovská a latinská filosofie*. s. 129-131.

¹³ CHAN, M. (2015): Pjat' islamskich filozofov, kotorych dolžen čitat' každyj musulmanin.

a forma nie sú od seba navzájom oddelené a že je možné ich rozdeliť iba v myšlienkach. Rozdelil poznanie na vieru, teológiu a filozofiu. Nazdával sa, že len filozofia dospeje k čistej pravde. Podľa neho však toto poznanie nie je dostupné každému a ľudia sa väčšinou musia uspokojiť s vierou, ktorá je nižším, pasívnym stupňom poznania. Bez toho, že by sa zriekol islamu, rozvíjal materialistické prvky Aristotelovy filozofie. Svojím dielom výrazne ovplyvnil scholastickú filozofiu.

Spomeňme aj Ibn Chaldúna (1332 – 1406), označovaného ako šejka všetkých sociálnych mysliteľov. Je považovaný za zakladateľa arabskej filozofie dejín. Jeho úvod k rozsiahlym svetovým dejinám „Kitáb al-ibar“ je venovaný úvahám o fungovaní ľudskej civilizácie, životu a smrti celých spoločenstiev. Priniesol tri vklady do spoločenských vied – zdôraznil dôležitosť empirických faktov, rozvinul teóriu zmeny a identifikoval fenomén kmeňovej solidarity.¹⁴

V neposlednom rade tu je odkaz Ibn Arabího (1165 – 1240), ktorý prezentuje myšlienky o jednote všetkého bytia a náuke o dokonalom človeku. Nebol racionalista ako Al-Farábí a Ibn Rušd. Bol mystikom a možno prvým mysliteľom v duchu dnešných názorov postmoderny a feminizmu. Jeho dielo patrí k vrcholom islamského mysticismu – súfizmu.¹⁵

Záver

Arabská filozofia mala veľký vplyv na rozvoj európskeho filozofického myslenia. Oživila antickú tradíciu a vniesla „svieži vietor“ do stredovekej filozofie. So začiatkom osvietenstva kresťanskej filozofie však čoraz rýchlejšie začala strácať pôdu pod nohami. Táto časová relácia bola rozložená do viacerých storočí.

Od Francúzskej revolúcie nescholastickí intelektuáli boli presvedčení, že je len otázkou času, než úplne vymizne scholastika a všetko, čo len trocha pripomína náboženské a filozofické myslenie. Spomeňme si na Marxa, Comteho, Kanta, Fichteho, pre ktorých náboženstvo bola nespoznaná poznateľnosť. Pripomeňme si aj Heglovo tvrdenie, že katolíci sú nespoľahlivá opora pre spoločnosť.

Na konci 15. storočia v oblasti filozofie už vládol nový duch – duch nezávislého myslenia v rôznych formách, ale vždy s trvalým úsilím a s tendenciou expandovať. Západné myslenie sa postupne otváralo smerom k novému chápaniu sveta a vesmíru. Pomaly a bolestivo, ale neodvratne sa približovalo k prahu, za ktorým čakalo oslobodenie od zväzujúcich štruktúr myslenia stredoveku.

V tomto príspevku sme chceli upozorniť na viacerých moslimských vedcov a filozofov tzv. zlatej éry islamu, ktorí prispeli k celosvetovému intelektuálnemu a kultúrnemu dedičstvu a ktorých myšlienky a dielo stojí za to si pripomínať aj po stáročíach.

Použitá literatúra:

1. Dějiny a kultura islamu od poloviny VIII. století do počátku XIII. století. In: PAULOVÁ, M. – ŠUSTA, J. – TAUER, F.: *Dějiny lidstva IV. Středověk vrcholný a stárnoucí. Část první*. Praha: Melantrich, 1942.
2. FABIAN, A.: Cultural Economy and Creative Cities Tolerance. In Milan Martin, Lucia Milosovicová (ed.): 11th International Scientific Conference: International Relations in 2010 - Contemporary Issues of World Economics and Politics. Meeting time and place: Smolenice, Slovakia, 2010. Bratislava: University of Bratislava, 2011. pp. 168-181. ISBN 978-80-225-3172-6

¹⁴ CHALDÚN, I. (1984): Al-Mukaddima - Úvod do dejín.

¹⁵ KROPÁČEK, L. (2008): Súfizmus. Dějiny islamskej mystiky.

3. GUTAS, D. 2014. *Avicenna and the Aristotelian Tradition: Introduction to reading Avicenna's Philosophical Works*. Leiden & Boston: Brill, 2014. 615 s. ISBN 978-900-4201-72-9.
4. HAJDUK, A. – ŠTOHL, J. (1987): *Encyklopédia astronómie*. Bratislava : Obzor, 1987. 760 s.
5. CHALDÚN, I. (1984): *Al-Mukaddima - Úvod do dejín*. 1. vyd. Bratislava : Tatran, 1984. 397 s.
6. CHAN, M. 2015. Pjat' islamskich filozofov, kotorych dolžen čitat' každyj musulmanin [online]. In: *ANSAR.ru* [Cit. 15. 1. 2017]. Dostupné na internete: <<http://www.ansar.ru/analytics/5-islamskih-filozofov-kotoryh-dolzhen-chitat-kazhdyy-musulmanin>>.
7. KROPÁČEK, L. (2008): *Súfismus. Dějiny islamskej mystiky*. Praha: Vyšehrad, 2008. 341 s. ISBN 978-80-7021-817-4.
8. LIBERA, A. 2001. *Středověká filosofie: Byzantská, islámská, židovská a latinská filosofie*. Praha: Oikoymenh, 2001. 551 s. ISBN 80-7298-026-2.
9. ROMANCOVÁ, I. 2015. Islám a věda: Omar Chajjám navrhl jeden z nejpřesnějších kalendářů a určil geometrické řešení kubických rovnic [online]. In: *evropskyrozhled.eu* [Cit. 16. 1. 2017]. Dostupné na internete: <<http://www.evropsky-rozhled.eu/islam-a-veda-omar-chajjam-navrhl-jeden-z-nejpresnejsich-kalendaru-a-urcil-geometricke-reseni-kubickyh-rovnic/>>.
10. TAUER, F. (2006): *Svět islámu: Jeho dějiny a kultura*. Praha: Vyšehrad 2006. 445 s. ISBN 80-7021-828-2.
11. VESELÝ, R. (1991): *Přehled politických a kulturních dějin islámských zemí od vzniku islámu do konce 18. století. I-II*. Praha: Karolinum, 1991. 317 s. ISBN 80-7066-422-3.

Kontakt:

doc. PhDr. Ľubomír Čech, CSc., mim. prof.

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava

Slovenská republika

e-mail: lubomir.cech@euba.sk

Vážená pani docentka!

Ďakujeme za pozvanie na Konferenciu organizovanú Fakultou medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity Bratislava pri príležitosti Vášho životného jubilea.

Je nám ct'ou zúčastniť sa podujatia a pri tejto príležitosti Vám poďakovať menom našim a tiež odovzdať srdečné pozdravy z Fakulty politických vied a medzinárodných vzťahov UMB v Banskej Bystrici.

Vaše vedecké práce boli a sú pre nás vodidlom v oblastiach filozofie aj medzinárodných vzťahov a zvlášť Vám chceme poďakovať za prekladateľskú činnosť, ktorou prehlbujete interkulturálne väzby.

Pomáhajú nám, naprieč univerzitami, aj v našich rodinách lepšie chápať a poznávať iné kultúry.

*Vážená pani docentka,
prajeme Vám do ďalšieho osobného aj vedeckého života hlavne veľa zdravia,
intelektuálnej intuície, inšpirácie a tvorivej energie*

*S úctou
Bc. Monika Čeriová
Ing. Ladislav Čeri, PhD.*

GLOBÁLNE VÝZVY A ZAMERANIE ZAHRANIČNEJ POLITIKY SR V ROKU 2017 GLOBAL CHALLENGES AND FOCUSING ON FOREIGN POLICY OF SLOVAK REPUBLIC IN 2017

*Ladislav Čerí^a
Monika Čeriová^b*

^a Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail:

^b Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Kuzmányho 1, 974 01 Banská Bystrica, e-mail: monika.ceri@gmail.com

Abstrakt:

Medzinárodné vzťahy sú vystavené enormnému tlaku silnejúcej globalizácie a oslabujúcej sa neo-liberálnej demokracie reprezentovanej odstupujúcim establishmentom najvplyvnejšieho hráča sveta – USA. Dizajn novej americkej vlády, jej akceptácia v rámci medzinárodných interakcií s dôrazom na Rusko, Čínu, EÚ a Izrael budú kľúčovými prvkami medzinárodných vzťahov. Vonkajšie a vnútorné rozpory ázijských a afrických krajín rozkývaných sériou destabilizujúcich konfliktov získali potenciál pre narušenie medzinárodných vzťahov ako ich poznáme na prelome rokov 2016/2017.

Je otázne ako sa s týmito výzvami vysporiada diplomacia SR, či jej reakciami budú zmysluplné kroky, alebo budeme kopírovať EÚ ponorenú do jej vlastných rozporov bez pridanej hodnoty našich vlastných národných záujmov.

Kľúčové slová: globalizácia, medzinárodné vzťahy, diplomacia

Abstract:

International relations are subjected to enormous pressure and strengthening globalization and weakening the neo-liberal democracy represented by outgoing the USA establishment. The design of the new US government, its acceptance in international interactions, with an emphasis on Russia, China, the EU and Israel will be key elements of international relations. External and internal contradictions of Asian and African countries, swinging a series of destabilizing conflicts got the potential to disrupt international relations as we know them at the turn of 2016/2017.

It is questionable how these challenges will deal Slovak diplomacy, and its reaction will be meaningful steps, or we will hard copy the EU - immersed in its own contradictions without adding value to our own national interests.

Key words: globalization, international relations, diplomacy

ÚVOD

Globálne víťazstvo liberálnej demokracie spolu s „koncom dejín“ tak, ako ho po páde železnej opony predpokladal F. Fukuyama sa nekonalo. Dnešný postmoderný svet je globalizovaný, ale princípy medzinárodného práva akoby stále nemali platiť pre všetkých rovnako. Základné zásady moderných medzinárodných vzťahov – akceptovanie a podporovanie spolupráce s ostatnými za účelom sledovania spoločných medzinárodných cieľov sú odmietnuté. Sme vtiahnutí do éry kontinuálnych vojen a konfliktov začatých v mnohých prípadoch v minulom storočí (napr. konflikt v Afganistane trvajúci 15 rokov má korene v koloniálnom usporiadaní sveta). Nepripravené legislatívne a personálne štruktúry EÚ sú pasívnym hráčom na vlastnom teritóriu. Začala sa súťaž o „nové“ zdroje v Arktíde ale aj tie „staré“ v bývalých post sovietskych satelitoch. Slovenská republika a hlavne jej diplomacia, akoby zatvárali oči pred týmito výzvami a neprichádzame so žiadnymi stratégiami napríklad „národných“ alebo štátnych záujmov.

1. Divergentné trendy v medzinárodných vzťahoch

Vyhostenie 35 ruských diplomatov nebolo práve šťastným – štátnickým rozhodnutím Obamovej administratívy na konci jej funkčného obdobia, ani neuláhčilo otváranie sa politiky USA spojencom. Argumentácia kybernetickými útokmi možno bola na mieste, ale neobstojí z hľadiska obrovskej sily CIA, NSI ani ostatných kompetentných inštitúcií ktoré sú v prvej línii boja proti tomuto druhu terorizmu. V zrkadle pokračujúcich únikov spravodajských informácií z vlastných radov (MANNING, ASSANGE...) tento čin pôsobil skôr – zúfalo. Dizajn novej Trumpovej vlády nasvedčuje tomu, že zo zápasu veľmocí sa vytratí trpká príchuť a tieň hroziaceho incidentu. Konflikty USA – RUSKO sú dufame minulosťou a budúca americká vláda sa skôr zameria na kooperáciu aspoň v oblastiach kde to je ekonomicky výhodné pre obe veľmoci.

Dňa 23. decembra 2016 Bezpečnostná rada OSN prijala rezolúciu číslo 2334/2016 odsudzujúcu osídľovanie palestínskych území Izraelom. Novozvolený prezident Donald

TRUMP to hneď odmietol a dodal, že svet musí zmeniť myslenie. Bez takéhoto prístupu a avizovaného Trumpovského myslenia sa arabsko-izraelský ale ani žiadny iný – mierový proces nepohne z miesta. Tak ako Mníchovská dohoda neviedla k mieru v Európe, ani chápanie sveta v „starých“ konotáciách nemá nádej na úspech. Národným záujmom Slovenskej republiky nie je byť v týchto podmienkach príliš proamerický alebo proruský. Divergencie v ich bilaterálnych vzťahoch nie sú riešením našich – teda Európskych problémov. Globálna stratégia EÚ schválená bezprostredne po „brexite“ v júni 2016 už v januári 2017 potrebuje „upgrade“. Nie je kompatibilná s politikou Aliancie ani s vlastnými politicko-vojenskými záujmami Európskej únie.

Západné hodnoty nie sú univerzálne pre všetky svetové spoločenstvá. To čo je blízke Taliansku a Veľkej Británii pri riešení migračnej krízy – nie je až také samozrejmé pre prístup krajín V4 k tejto globálnej problematike. Migrácia nemá len dôležitý humanitárny a sociálny rozmer, ale aj kultúrny, hospodársky a bezpečnostný impakt. Pokiaľ tento rozmer nebudeme brať do úvahy a necháme sa unášať „mainstreamovými“ politickými prúdmi – občania SR nebudú vnímať svoju identitu k EÚ, jej hodnoty, tradície a spoločné ciele ako vlastné.

Do roku 2020 sa v EÚ zdvojnásobí spotreba plynu, v roku 2020 sa SR bez reálnych politických opatrení dostane do energetického stresu aký tu nebol od konca 2. svetovej vojny. Prestane platiť medzinárodná Dohoda s Ruskou federáciou o dodávkach energií, naša zahraničná služba to nerieši, nekričíme... Dokonca aj prezident Kiska (9. 6. 2016) odsúdil vybudovanie NORT STREAM, ktorý vytvára napätie medzi krajinami EÚ a ohrozuje európsku solidaritu. Nesebestačnosť SR ako tradičnej agrárnej krajiny s dobrou produkciou potravín do budúcnosti vytvára vážny precedens v zabezpečení základných životných potrieb. Súťaž o budúce zdroje prebieha aj v doteraz nedostupných arktických oblastiach, ktoré sa vplyvom globálnych zmien stali zaujímavými pre všetky veľmoci. Tri takéto krajiny (Dánsko, Švédsko, Fínsko) sú aj členskými krajinami EÚ. Globálna stratégia EÚ síce počíta s týmto priestorom ako kľúčovým, ale nebude jediná, ktorá sa bude chcieť podieľať na úžitku a zisku z týchto zdrojov. Ak naši lídri svojimi činmi nebudú riešiť tieto zásadné problémy, nebude Spoločná zahraničná ani bezpečnostná politika EÚ, ani medzinárodné vzťahy v podobe, ako ich poznáme dnes existovať! Medzinárodné vzťahy predstavujú na začiatku 21. storočia veľmi zložitú a tiež dynamickú sféru vývoja ľudstva. Vyvíjajú sa ako výslednica vzájomného pôsobenia životných záujmov a cieľov jednotlivých štátov, medzinárodných organizácií a neštátnych aktérov.

2. Konvergentné trendy

Globálny svet získava multipolárny charakter. Sú podpísané silné ekonomické dohody – CETA (*Comprehensive Economic and Trade Agreement*) medzi Kanadou a Európou a ďalšie sú pripravované k podpisu – TTIP – (*Transatlantic Trade and Investment Partnership*). Tieto zmluvy s presahom niekoľkých generácií a geopolitickými dôsledkami majú upevniť silu veľmocí. Ich problémom je, že Európa má ďaleko vyššie sociálne, zdravotné a environmentálne štandardy než napríklad USA. Americké produkty sa teda na európsky trh zatiaľ nevedia dostať (napr. 70 % amerických potravín obsahuje geneticky modifikované potraviny – GMO). Vznikajú (RUS) a posilňujú sa ďalšie aliancie (ASEAN), pravdepodobne sa posilní aj úloha V4 a B3 (Baltické krajiny – Litva – Lotyšsko – Estónsko). Európa vymedzila svoje ambície stať sa silným hráčom vo svojej Globálnej stratégii EÚ. Globalizácia z jej pohľadu je na jednej strane z tohto pohľadu odhaľuje nedostatky a slabé stránky národných politík na strane druhej – nie je výsledkom vedomého plánu na vytvorenie globálnej spoločnosti a jej ovládanie. Predovšetkým sa bude prejavovať v ekonomickej oblasti, ale tiež v politikách EÚ, jej Spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politike, ekológii či v kultúre. EÚ dokonca „globálny poriadok“ spolu s mierom, bezpečnosťou a demokraciou

považuje za svoje životne dôležité záujmy, na ktorých stojí jej vonkajšia činnosť (zahraničná politika)¹.

V záujme presadzovania svojich spoločných záujmov v súlade s jasnými zásadami sa EÚ zameria na päť všeobecných priorít: Bezpečnosť Európskej únie; Odolnosť štátov a spoločností na východ a na juh od Únie; Integrovaný prístup ku konfliktom a krízam; Kooperatívne regionálne usporiadania a Globálne riadenie pre 21. storočie.

Čo z týchto schém sa podarí Slovensku reálne naplniť – zatiaľ nemôžeme pre vysoké tempo zmien, krátkosť času a absenciu Zamerania zahraničnej politiky SR pre rok 2017 (k 10. 1. 2017 nebola publikovaná) reálne zhodnotiť.

Kolaps kultúrnych vzorcov

Medzinárodné vzťahy, ako ich poznáme z poučiek vrátane nám známych „kultúrnych vzorcov“ sa postupne vymykajú európskej realite. Migračná vlna – jedna za druhou prestupujú totiž všetkými oblasťami nášho života, menia naše zaužívané spoločenské pomery aj hodnotové orientácie. Sme ovplyvňovaný médiami, správaním elít, ale aj nepriamo. Sami v našej oblasti ovplyvňujeme našich žiakov a ich postoje – samozrejme v dlhšom časovom horizonte a s dlhším časom expozície.

Slovensko bolo donedávna pomerne uzavretou krajinou, kontakt s inými kultúrami mala len malá časť spoločnosti. Počet imigrantov prichádzajúcich na Slovensko nás zastihol nepripravených prakticky aj mentálne.

Aj keď európska agentúra FRONTEX 6. 1. 2017 avizovala pokles migrantov na kontinente na 364 000 v roku 2016 (oproti 1 092 000 v roku 2015) pravdepodobne sa v krajinách EÚ nachádza okolo 1,5 – 2 milióny nelegálnych migrantov. Ako ovplyvnia náš život² – politický, ekonomický, alebo kultúrny – máme možnosť predvídať na základe spoločenských premís vo vyspelých európskych krajinách s rozvinutým sociálnym systémom, ktoré sú cieľovou krajinou pre migrantov.

Zameranie Slovenskej republiky v oblasti zahraničnej politiky

Zameranie Slovenskej republiky v oblasti zahraničnej politiky³ (ďalej aj ZZP) sú od roku 2014 – 2016 veľmi identické. Ciele našej diplomacie sa každoročne zhodujú v 80 % prípadov v oblastiach:

Európska únia (výnimkou bol rok nášho predsedníctva v Rade EÚ – 2016); v oblasti SZBP/SBOP – uvažuje stále v intenciách nášho vstupu do EÚ za marginálne riešenie našich problémov a Spoločnú zahraničnú politiku považujeme za pomôcku „posilňovania“ pozícií členských krajín na medzinárodnej scéne. Rozpracovanie princípov prijatej „Globálnej stratégie EÚ“ na ktorej sa podieľala aj SR tu zásadne – aj keď bola prijatá len v druhej polovici roku 2016 absentuje. EÚ a jej susedné krajiny, Ukrajina, USA, rozširovanie EÚ vrátane jej partnerstiev sú v znamení *hard copy* pre oba posledné roky.

NATO považujeme za jedinú záruku našej bezpečnosti, bez toho aby sme sa snažili zásadne a vlastnými prostriedkami zaručiť bezpečnosť SR podľa článku 3 Washingtonskej zmluvy⁴ (vyzýva členské krajiny Aliancie k zaisteniu vlastnej bezpečnosti).

¹ Globálna stratégia EÚ. Materiál MZVaEZ - SN 10192/16; Dostupné na:

https://www.mzv.sk/documents/10182/2463130/160823_OBEP_Globalna_strategia_E%C3%9A.pdf/f47f31dc-af40-4f5b-a1a7-39c252e7eba1

² SR prijme z deklarovaného počtu do 300 osôb (MV SR) v roku 2017 asi len 100 osôb – prevažne kresťanské - sýrske rodiny, ktoré si sama vyberie. Ďalej prijme 500 azylantov z rakúskeho centra prvého kontaktu v Traiskirchen.

Dostupné na: <http://www.infovojna.sk/potvrdene-slovensko-prijme-500-utecencov-z-rakuska-a-100-zo-syrie>

³ Zameranie zahraničnej politiky SR v rokoch: 2014, 2015 a 2016. Dostupné na internete:

https://www.mzv.sk/zahranicna_politika/dokumenty_k_zahranicnej_politike

⁴ Washingtonská zmluva o založení NATO. Dostupné na internete:

V oblastiach Konzulárnej pomoci, Kultúrnej diplomacie, Verejnej diplomacie – ktorú Aliancia aj NATO označujú za kľúčové spôsobilosti sme v ZZP – 2016 zmenili len slovosled...

Zameranie zahraničnej politiky SR v rokoch 2015, 2016 a „výhľad“ na rok 2017				
Oblasť ZP	2015	2016	2017	Poznámka
Mimovládny sektor	Pokračovať v aktívnom dialógu a spolupráci s mimovládnym sektorom	Pokračovať v aktívnom dialógu a spolupráci s mimovládnym sektorom	Pokračovať v aktívnom dialógu a spolupráci s mimovládnym sektorom	
Slováci v zahraničí	Ochraňovať záujmy komunity Slovákov zahraničí s prihliadnutím aj na jej nové zloženie	Ochraňovať záujmy komunity Slovákov zahraničí s prihliadnutím aj na jej nové zloženie	Ochraňovať záujmy komunity Slovákov zahraničí s prihliadnutím aj na jej nové zloženie	
Verejná diplomacia	Rozvíjať komunikáciu s domácou a zahraničnou verejnosťou, pokračovať v projekte brandingu SR	Ako v roku 2015 – „branding“ bol nahradený „medzirezortnou spoluprácou pri tvorbe značky SR.	Rozvíjať komunikáciu s domácou a zahraničnou verejnosťou, pokračovať v projekte brandingu SR	„branding“
Kultúrna diplomacia	Aktívne prezentovať umenie a kultúru SR.	Aktívne prezentovať umenie a kultúru SR.	Aktívne prezentovať umenie a kultúru SR.	
Konzulárna pomoc	Poskytovať slovenským občanom plnohodnotnú a spoľahlivú konzulárnu pomoc	Ako v roku 2015 +zaviesť efektívnu elektronizáciu konzulárnych služieb...	Poskytovať slovenským občanom plnohodnotnú a spoľahlivú konzulárnu pomoc	Bolo by možno zaujímavé vyhodnotiť zavedenie „elektronizácie“ ...atď.

Tabuľka 1 Porovnanie Zamerania zahraničnej politiky SR 2015 – 2016 a „výhľad na rok 2017“ (vlastné spracovanie autora).

Slovné hračky používané pri tvorbe tak zásadného, strategického a koncepčného dokumentu, akým je Zameranie zahraničnej politiky členského štátu NATO a EÚ – vyjadruje celkovú nepotentnosť nášho vrcholového diplomatického orgánu v tejto oblasti. Znížená profesionalita, nevypočítateľnosť (ak neberieme do úvahy hard-copy ZZP aj pre rok 2017) je silným prejavom ambivalentnosti slovenskej diplomacie ale aj slovenskej spoločnosti s pomerne silnými stránkami spoločenstva (nie spoločnosti). Napríklad priateľskosti na úkor zákonných pravidiel práva a platnosti regulatív v medzinárodných vzťahoch (Ukrajina... atď). V spolupráci s našim najväčším západným spojencom USA sa zameranie ZZP v roku 2016 orientovalo na TTIP, ktorú sme nakoniec ani nepodporili. Spolupráca s Ruskou federáciou uviazla na našom „hľadaní“ vhodných foriem dialógu v oblasti energetiky... Akoby sme zabudli na zásadné hospodárske zmluvy a dohody a ich expiráciu (2020 – Dohoda SR a RF o dodávkach plynu atď.)

Pokiaľ sa zastavíme pri takýchto hraničných dátumoch – rok 2020 bude aj rokom keď budeme musieť zavŕšiť prísľub delegácie SR na summite NATO 2014 vo Wallese na navýšenie financií na 1,6% HDP do roku 2020.

Závazok Slovenska spojencom v Aliancii – vyčleniť 2 % HDP na obranu, alebo sa k tomuto záväzku aspoň postupne približovať je očakávaný od roku 2004 – teda nášho vstupu do NATO. V roku 2017 posielame 150 vojakov Ozbrojených síl SR na posilnenie obranyschopnosti Baltických krajín – Estónska, Litvy, Lotyšska + Poľska (B3+1) ako posilnenie východného krídla Aliancie. Kým investície do obrany ČK NATO klesli o 20 %, výdavky Ruska za posledných 5 rokov stúpili o 50 %.

Angažovanosť SR v globálnych konfliktoch je jedným z mála prejavov schopnosti a snahy Slovenskej republiky primeraným spôsobom ovplyvňovať medzinárodné dianie. Ďalším dôležitým aspektom pôsobenia našich OS SR v operáciách a misiách v súčasnej globalizovanej spoločnosti je priame prispievanie k bezpečnosti občanov Slovenskej republiky, keďže ovplyvňuje riešenie konfliktov a kríz a eliminuje negatívne dosahy ozbrojených konfliktov.

„Vo vzťahu k medzinárodným integračným zoskupeniam je u časti slovenských politických elít a verejnosti isté spoliehanie sa na to, že „oni“ nás potrebujú na základe geopolitickej danosti, a nie preto, že by sme mohli byť prínosom. Chýba silnejšia identifikácia s vlastným aktívnym a zodpovedným príspevkom k fungovaniu medzinárodných vzťahov.“⁵

Nové zmluvy s voličmi s dopadom na medzinárodné vzťahy

Novozvolený americký prezident vo svojom prejave v Gettynsburgu načrtol voličom svoj plán pre prvých 100 dní v úrade.⁶ V oblasti legislatívnych opatrení sa zameria na 5 hlavných opatrení: v oblasti – národnej bezpečnosti bude iniciovať reformu zákona o ochrane pred kybernetickými útokmi; sľubuje koniec ilegálnej imigrácie a bezpečnosť Spojeným štátom americkým. Ďalšie reformy avizuje pre strednú triedu v oblasti daňovej úľavy, zákona o offshoringu (prevádzaní pracovných miest do zahraničia), školstva a zdravotníctva. Ako bonus v oblasti „Ústavných práv“ sľúbil svojim voličom zrušenie všetkých protiústavných dekrétov, memoránd, opatrení a príkazov vydaných prezidentom Obamom. A šesť ďalších opatrení pre zabránenie korupcie, pre presadzovanie zvláštnych záujmov a skrytých dohôd vo Washingtone D.C.

Pokračovať vo výpočte týchto avizovaných krokov nemá význam, lebo sa zo serióznej práce dostávame na hranu špekulácií. Čo by určite zavážilo a nie len v oblasti medzinárodných vzťahov je geopolitická dohoda s Putinom o rozdelení sfér vplyvu...

Pre slovenskú politickú scénu by bolo pozitívnym impulzom nastavenie pravidiel vo „vertikálnej politike“, porušovanie ktorých vedie k odcudzeniu politikov od občana ak nárastu nedôvery v spoločnosti, následne k prejavom extrémizmu. Občianska spoločnosť svoju politickú kultúru odvíja od svojich tradícií. Slovensko má dvojaké tradície politickej kultúry⁷ – autoritárske i liberálne-demokratické. „Prejavuje sa to v historických identitách a hodnotových orientáciách medzi obyvateľstvom. Z hľadiska vnútorných predpokladov je možné nadviazať na jedno i na druhé“. Pri spätnom pohľade na naše ZPP máme skôr silný pocit sklamaní spoločnosti z liberálnych hodnôt a príklon k autoritárskym smerom⁸. Podľa INEKO "Zhruba každý štvrtý občan Slovenska vidí alternatívu súčasného stavu demokracie už aj v zrušení parlamentného systému a nastolení diktatúry. K socialistickému zriadeniu pred roka 1989 by sa vrátilo až 28 percent ľudí, a až 35 percent pripúšťa vystúpenie Slovenska z Európskej únie."

Tento rodiaci sa filozoficko-kultúrno-politický konflikt určí vektor, ktorým sa Slovenská spoločnosť bude orientovať aj v roku 2017 a ešte viac rozdelí spoločnosť.

⁵ Vízia Slovenska do roku 2020. Dostupné na internete: archiv.vlada.gov.sk/old.uv/data/files/1229.doc

⁶ Prejav D. J. Trumpa 45. prezidenta USA 22. 10. 2016 v Gettynsburgu. Dostupné na internete: <https://www.donaldjtrump.com/press-releases/donald-j.-trump-delivers-groundbreaking-contract-for-the-american-vote1>,

⁷ Vízia Slovenska do roku 2020. Dostupné na internete: archiv.vlada.gov.sk/old.uv/data/files/1229.doc

⁸ Prieskum INEKO. Dostupné na: www.ineko.sk/clanky

Záver

Historická skúsenosť nám ale hovorí, že Slovensko je najmä objektom, nie aktérom vlastných dejín. Neschopnosť účinnej, strategickej vízie spolu s hard-copy Zamerania zahraničnej politiky SR od roku 2014 je len zlomkom našich pochybení v oblasti medzinárodných vzťahov.

Slovenskej republike – predovšetkým jej politickým elitám akoby opäť chýbala skúsenosť a sebavedomie uskutočňovať vlastnú zahraničnú politiku. Definovať a presadzovať vlastné zahraničnopolitické ciele a národné a štátne záujmy. Skôr u nás prevláda mentalita malej uzavretej krajiny, s horizontmi rozmýšľania o svete v intenciách najbližších susedstiev. Svoje záujmy vymedzujeme ako odpozorované, málo aktívne a nevieme formulovať svoje vlastné. Ani v európskej kultúre a filozofii ako obraze národných záujmov tento proces nie je možné zastaviť, možno len ovplyvňovať izolované jednotlivé tendencie spojené s globalizáciou.

Použitá literatúra:

1. Globálna stratégia EÚ. Materiál MZVaEZ - SN 10192/16: Dostupné na: https://www.mzv.sk/documents/10182/2463130/160823_OBEP_Globalna_strategia_E%C3%9A.pdf/f47f31dc-af40-4f5b-a1a7-39c252e7eba1
2. Zameranie zahraničnej politiky SR v rokoch: 2014, 2015 a 2016. Dostupné na internete: https://www.mzv.sk/zahranicna_politika/dokumenty_k_zahranicnej_politike
3. Washingtonská zmluva o založení NATO. Dostupné na internete: https://sk.wikipedia.org/wiki/Organiz%C3%A1cia_Severoatlantickej_zmluvy
4. FÁBIÁN, A., POGÁTSA, Z. (szerk.): Európa támogatására kohéziós politika gazdaságtan. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2016. 272 p. ISBN 9789630597043
5. Vízia Slovenska do roku 2020. Dostupné na internete: archiv.vlada.gov.sk/old.uv/data/files/1229.doc
6. Prejav D. J. Trumpa 45. prezidenta USA 22. 10. 2016 v Gettynsburgu. Dostupné na internete: <https://www.donaldjtrump.com/press-releases/donald-j.-trump-delivers-groundbreaking-contract-for-the-american-vote1>

Kontakt:

Ing. Ladislav Čeri, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava
Slovenská republika
e-mail: ladislav.ceri@euba.sk

Bc. Monika Čeriová

Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici
Kuzmányho 1
974 01 Banská Bystrica
Slovenská republika
e-mail: monika.ceri@gmail.com

Téma interkulturality v slovenskej filozofii

Interculturality as a Topic in Slovak Philosophy⁹

Viera Gažová

Univerzita Komenského v Bratislave, Filozofická fakulta, Gondova 2, P. O. Box 32,
814 99 Bratislava, e-mail: viera.gazova@fphil.uniba.sk

Abstrakt:

Filozofická reflexia problematiky interkulturality je frekventovaná v ostatných dvoch dekádach najmä v súvislosti s aktuálnymi geopolitickými procesmi. Príspevok tematizuje akým spôsobom sa dané problémy objavujú a ako sa zvyšuje frekvencia ich výskytu vo filozofickej spisbe na Slovensku.

Kľúčové slová: interkulturalita, filozofia kultúry, interkultúrna filozofia, kultúrna/interkultúrna identita, interkultúrna komunikácia

Abstract:

In the last two decades, the philosophical reflection of the notion of interculturality has often been analysed in the context of current geopolitical processes. This article discusses the forms of manifestation of these topics in Slovak philosophical literature and the increasing frequency of their occurrence.

Key words: interculturality, philosophy of culture, intercultural philosophy, cultural/intercultural identity, intercultural communication

Súčasnosť je priam definovateľná a definovaná cez pojem interkulturality. Filozofická reflexia tejto problematiky je frekventovaná v ostatných dvoch dekádach najmä v súvislosti s aktuálnymi geopolitickými procesmi. Príspevok tematizuje akým spôsobom sa dané témy objavujú a ako sa zvyšuje frekvencia ich výskytu vo filozofickej spisbe na Slovensku. Od utvárania filozofie kultúry v slovenskej filozofickej komunite (počiatky možno nájsť v 19. storočí u protagonistov národného obrodzenia) až po sprvu marginálne a v súčasnosti už pomerne cielené skúmanie interkulturality. Téma sa objavuje, podobne ako v iných európskych krajinách, najmä v súvislosti s problematikou teórie multikulturalizmu, transkulturality, pričom všeobecným východiskom je koncepcia kultúrneho pluralizmu. Často sa dáva do súvislosti s analýzami globalizačných procesov a ich vplyvu na národné, či dokonca regionálne a lokálne kultúry, následne sa tematizuje interkultúrny a interreligiózný dialóg, étos interkultúrnej komunikácie a dôsledky pre kreovanie kultúrnej a interkultúrnej identity, skúma sa tiež i kríza identity/identít. Fakt kultúrnej rozmanitosti vyvoláva celý rad otázok, kde filozofia interkulturality modifikuje napríklad i vnímanie genderovej problematiky, tému starnutia európskej populácie, ale i premenu niektorých sociálnych vrstiev na kultúrne takmer homogenizovanú spoločnosť zábavy a konzumu. Z rozsiahleho tematického rozptylu sa štúdiá sústreďujú na niekoľko vybraných tém.

Problematika interkulturality sa stáva dôležitou súčasťou medzinárodných diskusií v kultúrnych štúdiách, ale i v ďalších humanitných či sociálnovedných odboroch. Svoje

⁹ Štúdiá vznikla ako súčasť projektu VEGA 1/0519/15 *Aktuálne témy kulturologického diskurzu: kreativita a mobilita* riešeného na Katedre kulturologie Filozofickej fakulty UK v Bratislave.

miesto nachádza i vo viacerých filozofických oblastiach – filozofickej antropológii, sociálnej filozofii, vo filozofii dejín a samozrejme vo filozofii kultúry.

Každý kontakt s niekým cudzím, alebo ocitnutie sa v neznámej, cudzej situácii prináša neistotu. Redukcia tejto neistoty je možná ak máme opodstatnenú predstavu o tom, ako bude „cudziniec“ reagovať na naše konanie. Sociálne/kultúrne konvencie, ktoré takéto predstavy a očakávania umožňujú a nás vybavujú istou sumou vzorcov konania, tvoria súčasť toho, čo niekedy dosť nepresne označujeme ako kultúru. Kultúra tu predstavuje o. i. zdieľané hodnoty a spôsoby hodnotenia, významy, normy, kódy, pravidlá, vzorce konania. V tomto zmysle teda možno kultúru chápať ako univerzálny, avšak pre konkrétne spoločenstvo špecifický, resp. typický orientačný systém.

Centrálnou potrebou každého človeka je, aby sa vyznal vo svojom svete, aby sa v ňom dokázal orientovať. To je však možné iba vtedy, ak má dostatok znalostí, skúseností a zručností použiteľných v svojom prostredí. Na to nie je nevyhnutné naučiť sa jednotlivé pravidlá, ale vedieť sa vysporiadať aj s principiálne odlišnými konceptami, flexibilne a efektívne vedieť konať pri kontakte s inakosťou. Kultúra ako orientačný systém teda vymedzuje operačné pole individua, ktoré sa cíti byť súčasťou spoločenstva a na základe tohto predpokladu rozvíja vlastné formy fungovania v životnom svete. Každý človek je však členom mnohých životných svetov – možno ho priam charakterizovať cez jeho multikolektivitu. Životné svety nie sú homogénne, pozostávajú z odlišných navzájom mnohými väzbami poprepletaných zoskupení. Táto skutočnosť výrazne ovplyvňuje pripravenosť individua na stretnutie s cudzím kultúrnym orientačným systémom.

Dejiny ľudstva sú plné príbehov o kontaktoch a komunikácií príslušníkov rozmanitých spoločenstiev – od výmenného obchodu kmeňových kultúr až po globálny trh našej doby. Objavy iných kultúr, dobyvačné strety, vojny, vnucovanie cudzích politických princípov a štruktúr, ktoré sa len zriedka stretlo s toleranciou a akceptáciou inakosti však permanentne prinášali nevyhnutnosť komunikácie medzi kultúrami.

Interkulturalita a komunikácia kultúr teda musí byť chápaná ako fakticita sprevádzajúca ľudský druh počas celých jeho dejín. Nikdy nebola globálna, vždy sa obmedzovala na určité regióny, resp. často bola i časovo limitovaná na pôsobenie určitých jednotlivcov, či sociálnych skupín – obchodníkov, remeselníkov, cestovateľov, bojovníkov, mníchov, výskumníkov/vedcov, študentov a pod. Stretávanie sa s inakosťou malo v minulosti a má i dnes mnoho podôb: môže byť spôsobované migračnými pohybmi, primárnou difúziou, alebo nepriamo – sekundárnou difúziou – prostredníctvom čoraz rozmanitejších a sofistikovanejších komunikačných a informačných kanálov a médií. Postupne zisťujeme, že skutočná interkulturalita implikuje nevyhnutnosť redefinovať vzťah k sebe i iným. Náročnosť tejto problematiky je zrejmá. K pozoruhodným a dnes všeobecne známym autorom na poli interkultúrnej filozofie patria napr. H. Kimmerle,¹⁰ F. M. Wimmer,¹¹ R. Fornet- Betancourt, J. Demorgon, M. Abdallah-Pretceille, C. Camillieri a ďalší, významné sú samozrejme napr. aktivity časopisu Polylog, či mnohých akademických inštitúcií ako napríklad Gesellschaft für interkulturelle Philosophie. Na pôde filozofie na Slovensku sa skúmanie tejto problematiky objavuje s čoraz väčšou frekvenciou.

Od filozofie kultúry k filozofii interkulturality

Filozofická reflexia problematiky kultúry a interkultúrnych vzťahov sa začína na území Slovenska rozvíjať najmä v období tzv. národného obrodovania v polovici 19. storočia. K pozoruhodným osobnostiam tohto obdobia patril napríklad Ľudovít Štúr (1815 – 1856),

¹⁰ KIMMERLE, H.: Interkulturelle Philosophie zur Einführung. Hamburg: Junius-Verlag, 2002.

¹¹ WIMMER, F. M.: Interkulturelle Philosophie. UTB, 2004.

ktorý vo svojich dielach spracúva inšpiráciu Herderom a Hegelom, načerpanú počas štúdií v Halle. Spomenúť treba napríklad jeho dielo *Das Slawenthum und die Welt der Zukunft* (Slovanstvo a svet budúcnosti), 1851), kde zreteľne cítiť vplyv koncepcie kultúrneho pluralizmu. V 20. storočí sa kultúrofilozofické témy objavujú v prácach J. Lajčiaka (Slovensko a kultúra, 1920), Š. Polakoviča, L. Hanusa, I. Hrušovského a ďalších.

Igor Hrušovský (1907 – 1978) patril k najvýznamnejším predstaviteľom filozofie kultúry na Slovensku. Tento filozof, vedec a významná osobnosť kultúrneho života na Slovensku vychoval niekoľko generácií slovenských filozofov. Vo svojich dielach sa sústredil na skúmanie množstva filozofických otázok, či problémov prírodných a humanitných vied. Spracoval širokú škálu filozofických tém na dialektickej a štrukturalistickej báze, venoval sa, čo nás prednostne zaujíma, problematike kultúry.¹² Ako poznamenáva Marta Zágoršeková: *V Hrušovského koncepcii kultúry ako superštruktúry je filozofia takým jej vnútorným pilierom, ktorý udržiava ideovú usporiadanosť kultúrnej superštruktúry. Pritom kultúrnu superštruktúru poníma ako autoregulačné usporiadanie sociálnych a kognitívnych komponentov kultúry. Filozofický pojem kultúry, ktorým sa zaoberá vo väčšine svojich diel, Hrušovský interpretoval novým originálnym spôsobom ako superštruktúrny fenomén obsahujúci v sebe ďalšie, relatívne imanentné sociálne a mentálne štruktúry a subštruktúry, (resp. mikro- a makroštruktúry), schopné dynamicky pretvárať daný spôsob usporiadania vzťahov.*¹³

Dodnes inšpiratívna je i Hanusova filozofia kultúry. Kresťanský filozof, katolícky teológ Ladislav Hanus (1907 – 1994) skúma zmysel skultúrňovacieho procesu, ktorý má podľa neho viacero dôvodov: kultúrou človek hľadá svoje miesto vo svete; kultúrou tvorbu človek vytvára v kozme svoj „domov“, humanizuje ňou svet a humanizovaním zduchovňuje hmotu. Týmto témam sa venuje v *Rozprave o kultúrnosti* (1943)¹⁴ a neskôr vo svojom rozsahom útlom, obsahom však významnom diele *Princíp pluralizmu* (1997), kde reagoval na veľmi aktuálny problém možnosti dialógu medzi dvomi myšlienkovými odlišnými kultúrami – medzi kresťanmi a marxistami. Písal ju asi ešte v rokoch 1966 – 1967, teda nedlho po prepustení z väzenia. Dlho zbavený akejkoľvek slobody, mimoriadne citlivo prežíval neslobodu v novom občianskom živote. Zaujímal ho všetko, kde sa hovorilo o potrebe pluralizmu, o pripustení rozdielných názorov a postojov, zdôrazňoval potrebu „tolerancie a dialógu“ v spoločenskej i kultúrnej sfére, pričom rozlišoval medzi „negatívnou slobodou“ (všetko je dovolené) a „pozitívnou slobodou“ charakterizovanou viazanosťou na zodpovednosť za zneužitie slobody.

Spomedzi súčasných filozofov sa otázkam súvisiacim s našou témou venujú najmä Erich Mistrik, Tatiana Sedová, Dalimír Hajko, František Novosád, Tibor Pichler, Marta Zágoršeková a Viera Gažová. V súvislosti s etickými aspektami interkultúrnej komunikácie treba spomenúť i Zlaticu Plašienkovú,¹⁵ genderová téma i cez prizmu kategórie interkulturality sa zasa nachádza v prácach Zuzany Kiczkovéj. Otázky identity a jej premien v súčasnom mnohokultúrnom prostredí sú prítomné v prácach Emila Višňovského, filozofickopolitické aspekty interkulturality skúma Ivan Buraj.

Aj na základe uvedených skutočností možno konštatovať, že k frekventovaným témam filozofie interkulturality na Slovensku patria predovšetkým: interkultúrny a interreligiózný dialóg, kultúrna diverzita, teória kultúrneho pluralizmu, etické aspekty interkultúrneho dialógu, genderové aspekty interkulturality, filozofickokultúrna komparatistika,

¹² HRUŠOVSKÝ, I. : Dialektika bytia a kultúry, Bratislava, 1974

¹³ ZÁGORŠEKOVÁ, M.: Pojem kultúry ako superštruktúry v diele Igora Hrušovského. Filozofia, roč. 71, 2016, č. 10, s. 832-844

¹⁴ HANUS, L.: Rozprava o kultúrnosti, Bratislava, 1997

¹⁵ PLAŠIENKOVÁ, Z.: Morálny rozmer osobnosti a jej hodnotové orientácie (z tvorby J. Cígera a V. Brožíka). In: Społeczeństwo, kultura, moralność/Społeczność, kultura, moralność. Bielsko-Biala : ATH, 2008, s. 251-263.

metamorfózy identít v interkultúrnej realite, interkultúrna komunikácia, detekovanie problematiky interkulturality v dejinách filozofie, úskalia multikulturalizmu, kríza identity/identít, kultúra a interkultúrne vzťahy ako referenčný systém ľudského konania.

Interkultúrne kontakty okom filozofa

Mnohí pri kontakte s inou kultúrou prechádzajú nielen obdobím očarenia, ale často spochybňovania hodnôt vlastnej kultúry, nesaturovanosťou potrieb v novej kultúre a následne i sklamaním. M. Zágoršeková v tejto súvislosti poznamenáva: *Z historického hľadiska je zrejmé, že hodnotové významy boli nástrojom intrakultúrnej, resp. skupinovej kohézie. A kohézia je zároveň nevyhnutný základ bezpečnosti a ochrany skupiny. Z týchto základných životných potrieb možno vysvetliť aj potrebu, a napokon vznik a rozvoj komunikácie, sociálnej pamäti, reprodukcie a redistribúcie hodnotových významov.*¹⁶

Sady kultúrnych významov boli v minulosti takmer nemennými súčasťami každej kultúry a boli predmetom kultúrnej heredity. V súčasnom svete rozsiahlych prepojení a interdependencií sa však situácia pomerne radikálne odlišuje od relatívne pevných monokultúrnych obrazov sveta, dominujúcich v jednotlivých spoločnostiach. *Intrakultúrna funkcia kultúrnych významov sa však rozvojom masovej komunikácie a následkom globalizácie postupne mení. ... To, čo môžeme pozorovať sú zmeny funkcií hodnôt, nie rozvrat podstaty hodnotových významov.*¹⁷

Dalimír Hajko, ktorý sa vyznačuje nielen snahou o interkultúrnú transformáciu filozofie na báze komparatívnych štúdií o problémoch a témach európskej a indickej filozofie (napríklad v súvislosti objasňovaním základného hodnotového systému starej indickej filozofie, ale aj s jej presahmi do života a myslenia západnej civilizácie, formovania názorov, hľadania a nachádzania zmyslu a podstaty nášho života), sleduje i otázky aktuálnych interkultúrnych kontaktov, kolízií a ich možných riešení: *Často sa však stretávame s neoddiskutovateľným javom, že tam, kde by kultúra mala spájať, rozdeľuje, kde by mala byť poľom pre dialóg, stáva sa priestorom nenávisťi k inému, odlišnému. Pritom všeobecné princípy tolerance a úcty k rôznorodosti ako k základnej individuálnej hodnote by mali byť práve tým, v čom sa kultúra v súčasnosti stane príkladom celej spoločnosti. Ďalej poznamenáva: Kultúra ako regulatív citenia, myslenia a konania na jednej strane stiera rozdiely, vyrovnáva ich pri budovaní svojej európskej identity, na druhej strane však v intenciách vlastnej sebareflexie stupňuje rozdiely individuálne, napríklad národnostné. Kultúra má zjednocovať, ale k tomuto zjednoteniu môže dôjsť a dochádza iba po uvedomení si svojej vlastnej identity, teda paradoxne až po zdanlivom zväčšení rozdielu a prvoplánovej odlišnosti, s reflektovaným cieľom v konečnom dôsledku ho vyrovnáť na inej, vyššej rovine. Európsku kultúrnu identitu musia teda dôsledne predchádzať jednotlivé identity národné. Čo sa vlastne zjednocuje v európskom kultúrnom vedomí? Čo je v jeho rámci schopné budovať celok vyššieho rádu? Blížime sa k názoru, že je to práve a jedine uvedomená národná kultúrna identita, alebo presnejšie vyjadrené – kultúrne identity.*¹⁸

Idea interkultúrneho dialógu nachádza svoj zdroj práve v poznaní inakosti a plurality životných svetov, v ktorých jestvujeme. Odlišnosť zažívaných skúseností, hodnotových systémov, životných praxí priam generuje potrebu rozvíjania interkultúrnych kompetencií. Dialóg je cestou ako porozumieť svetu inak, ako my. Efektívny dialóg je teda vzájomne obohacujúcou interakciou, ktorá otvára myseľ, povzbudzuje snahu participovať s rešpektom

¹⁶ ZÁGORŠEKOVÁ, M.: Intercultural relations/Medzikultúrne vzťahy. Bratislava, 2011, s. 39.

¹⁷ ZÁGORŠEKOVÁ, M.: Intercultural relations/Medzikultúrne vzťahy. Bratislava, 2011, s. 40.

¹⁸ HAJKO, D.: Jednota v rôznosti – prekonanie názorového izolacionizmu v kultúrno-civilizačných procesoch (Národná kultúra a európska integrácia) In: Identita ve vztahu k národnostním menšinám. Ed. J. BALVÍN, Praha 2006, s. 51-52.

k inakosti na spoločných – hranice kultúr presahujúcich – aktivitách. Táto interakcia zároveň sprostredkúva i hlbšie poznanie seba, svojich možností, svojej kultúry. Interkultúrny dialóg a pestovanie interkultúrnych kompetencií vybavuje indivíduá a spoločenstvá sebedovetomím a zodpovednosťou, vedie ich k tomu, aby dokázali identifikovať limity, ktoré ich definujú a vzápätí ich narúšať ponukou a pozvaním ku komunikácii, ktorá spochybňuje akékoľvek hranice.

Zmyslom koncepcie interkulturality je generovať modely spolužitia kultúr chápaných ako dynamické štruktúry s vlastnými tenziami, vnútorným bohatstvom a pestrosťou, ktorú prinášajú ako ponuku na dialóg, na hľadanie spoločných tém, hodnôt umožňujúcich interkultúrne spolužitie. Cieľom interkulturality je nielen rozvíjanie medzikultúrnych vzťahov, kultivácia výmeny vzorov, spolupráca, ale aj prekonávanie diskriminácie a eliminácia mechanizmov sociálnej exklúzie. Tenzie a konfliktné situácie môžu byť zdrojom kultúrnej dezintegrácie, môžu však byť ponímané aj ako výzvy pre kreatívnu vzájomne obohacujúcu činnosť. Pri včasnom zachytení signálov o vznikajúcej situácii takéhto druhu, ich analýze a pri navrhovaní možných riešení by mala významnou mierou pomáhať napríklad i interkultúrna diagnostika.¹⁹ Vo všeobecnosti môže byť interkultúrny kontakt zdrojom mnohých ťažkostí a príčinou problémov, z ktorých sa môžu vyvinúť konflikty veľkého rozsahu, so zložitými riešeniami. Vzájomné nepochopenie, nedorozumenia sú často spôsobené odlišným videním sveta, rozdielnou interpretáciou problémov a ich riešení.

To znamená, že jediný spôsob, ako správne pochopiť inú kultúru, je interpretovať jej prejavy v súlade s jej vlastnými kultúrnymi kritériami. To by nám však nemalo brániť pri uplatňovaní nášho práva na kritiku, ktoré je okrem iného dôležité i ako istý druh prevencie voči prejavom etnocentrizmu, nie ako preferovania ale najmä presadzovania monokultúrnych noriem/kódov/vzorov v interkultúrnej komunikácii. Je to zároveň i cesta ako byť úspešnými v snahe porozumieť zložitosti symbolických aspektov inokultúrnej praxe. Vymedzenie interkulturality v sebe zahŕňa pojem reciprocitu týkajúcej sa vzájomnej výmeny (hodnôt, vzorov,...) a komplexnosti vo vzťahoch medzi kultúrami.²⁰ Požiadavkou, ktorá vystupuje priam ako nevyhnutnosť je kreovanie interkultúrnych vzdelávacích programov – tu sa plodne stretáva filozofia interkulturality s filozofiou výchovy.²¹

Možné i faktické dôsledky nerešpektovania, či banalizovania týchto skutočností a potrieb z nich vyplývajúcich je s naliehavosťou reflektovaná v prácach Tatiany Sedovej. Jej tvrdenia sú upozornením na celý rad problémov, ktoré fenomén narastania frekvencie interkultúrnych kontaktov zákonite prináša: *Pri pohľade na rozmanité konflikty a napätia vo svete, ale aj v jednotlivých krajinách EÚ to vyzerá tak, že univerzálnym fenoménom je zaujatie vlastnou identitou, presadzovanie práva na inakosť a na vlastný životný štýl, zápas o uznanie vlastnej svojbytnosti a interpretáciu sveta. Práve toto permanentné vyrovňovanie sa s inakosťou a odlišnosťou spolu s protirečivou jednotou antického a judaistickokresťanského dedičstva patrí nolens volens k fundamentálnej skúsenosti európskeho človeka. Toto vyrovňovanie sa s iným, cudzím nebolo nikdy jednoduché, nekonfliktné, ale neraz prebiehalo ako rozhorčený zápas o asimiláciu a potlačenie antagonistických zdrojov a vplyvov. Problematika interkultúrneho dialógu, ktorý nemá byť len ľahostajnou koexistenciou svojho a cudzieho, univerzality ľudských práv, hodnotového*

¹⁹ GAŽOVÁ, V.: Komunikácia kultúr a kultúrna identita. Communication of cultures and cultural identity. In: Minority v subsystéme kultúry. Nitra, 2014.

²⁰ Táto téma je pomerne podrobne reflektovaná v zborníku GAŽOVÁ, V. – SLUŠNÁ, Z.. (eds.) : Európa – interkultúrny priestor. Bratislava, 2010.

²¹ Problematike výchovných aspektov inter- a multikulturality sa dlhodobo venuje významný slovenský filozof a estetik Erich Mistrík. Z jeho početných a inšpiratívnych prác uvádzame: Kultúra a multikultúrna výchova. Culture and multicultural education. Bratislava: Iris, 1999, Slovenská kultúra v multikulturalizme. Nitra: FF UKF, 2005.

pluralizmu a právneho univerzalizmu, idea európskeho občianstva však zoči-voči realitám životného sveta Európanov ostávajú neživotnými abstrakciami.²²

Slovenský filozof František Novosád vidí v konfliktoch súčasného sveta osobitne silný „komponent boja o uznanie, boja o identitu, teda o právo na svoj spôsob života, o právo na vlastnú interpretáciu sveta“. Vyrovnávanie sa s inakosťou ilustruje doloženými štyrmi spôsobmi, stratégiami: kooptácia (integrácia, anexia, kolonizácia), oddelenie (kastovníctvo, apartheid), eliminácia (prevalcovanie, vyhubenie), synergia (pozitívna koexistencia). Prvé tri spája predpoklad, že ozajstnou kultúrou je len tá moja vlastná, resp. pri kooptácii platí vytvorenie kolektívnej identity, najčastejšie sa zmenšuje význam národnej špecifickosti. Hlavne eliminácia je typ, v ktorom sa kryštalizuje kultúrny egoizmus, narcizmus, absentovanie vedomia o cene inakosti. Vyrovnávanie sa s inakosťou je otvorene násilné – uznať inému určité právo možno až potom, čo sa zbaví svojej inakosti, akceptovať, tolerovať (v negatívnom zmysle) možno subjekt až keď sa stane mne podobným. „...spoločná hra, z ktorej plynie všetok pokrok, má mať za dôsledok vo viacmenej krátkej podobe homogenizáciu zdrojov každého hráča“²³ Vo svojej najnovšej publikácii²⁴ akcentuje v tejto súvislosti najmä problém tolerancie. Treba však poznamenať, že súčasný kulturologický diskurz sa okrem tohto problému čoraz viac sústreďuje nielen na reflexiu potreby tolerancie ale napríklad na problém identity a (interkultúrneho) konfliktu, etiky kultúrnej diverzity a najmä na otázky zodpovednosti ako nevyhnutného predpokladu interkultúrnej komunikácie a spolužitia.²⁵

Problematika dôstojného a sebavedomého stretávania sa s inakosťou rezonuje i v prácach Ivana Buraja. Spája ich s otázkami demokracie, s fenoménom moci, kde kultúra môže fungovať ako tmel ale aj ako nástroj segregovania. A tak opakom kultúrneho demokratizmu sa môže stať kultúrny despotizmus, ktorý ľudí nielenže rozdeľuje, ale doslova ich (tyransky) utláča. Čo je paradoxné a zároveň tristné, že kultúrny despotizmus sa často uskutočňoval a dodnes sa uskutočňuje pod hlavičkou multikulturalizmu.²⁶

Zaujímavý prístup k pojmu interkulturality má J. Piaček – jeho názor je v mnohom zhrnutím predchádzajúcich. Chápe ju ako nereduktívne usúvzťažňovanie sa kultúr a vývinových pásiem kultúr pri kontaktovaní sa kultúr a vývinových pásiem kultúr. Interkulturalita je rekreujúco pretvárania zla na dobro, škaredého na krásne etc. jednou kultúrou v kultúre druhej/v kultúrach druhých alebo jedným vývinovým pásmom kultúry v druhom vývinovom pásme kultúry/v druhých vývinových pásmach kultúry. Interkulturalita implikuje tvorivosť (kreativitu), čo znamená, že uhasína mechanickým napodobňovaním alebo prenosom (či nedajbože vnucovaním): jedna kultúra/jedno kultúrne pásmo si z druhej kultúry/z druhého kultúrneho pásma nemôže nič prevziať, pokiaľ má zostať kultúrou/vývinovým pásmom tej ktorej kultúry. Kultúra však môže mnohé z inej kultúry re-kreovať, znovu-s/tvoriť v živom kontexte procesov seba samej. Interkulturalitu tvorí otvorený súbor slobodných re-kreatívnych procesov, ktorých dianie a výsledky sa podobajú len na povrchu, no hlbkovo sú spojené s ireducibilným pradiom originálnych procesov tej ktorej

²² SEDOVÁ, T.: K pojmom ľudskej prirodzenosti a kultúry a k ich funkcii v sociálnom poznaní. Filozofia, roč. 63, 2008, č. 8 s. 661.

²³ NOVOSÁD, F.: Stretávanie sa kultúr alebo vyrovnávanie sa s inakosťou. In: Filozofia, roč. 54, 1999, č. 10, s. 762-767.

²⁴ NOVOSÁD, F.: V zrkadle kultúry. Bratislava, IRIS, 2016.

²⁵ V tejto súvislosti treba pripomenúť najmä práce autorov ako sú J. Tardif, M. Abdallah- Pretceille, G. Lipovetsky.

²⁶ BURAJ, I.: Demokracia ako fenomén kultúry. In: Sociálno-filozofické problémy dneška. Spišská Kapitula, 2012

kultúry, toho ktorého pásma kultúry. Synergický efekt interkulturality tkvie v rozširovaní alebo prehľbovaní pestrosti pretvárania zla na dobro, škaredého na krásne etc.²⁷

Zhrnutie

Poznávanie a rešpektovanie inokultúrnych fenoménov je všeobecne akceptovanou *conditio sine qua non* pre vytvorenie platformy skutočného interkultúrneho dialógu, nahrádzajúceho dva paralelne sa odvíjajúce monológy kultúr, ktoré nenašli kognitívny ani emocionálny topos, v ktorom by sa ich prehovory stretli a vyústili do porozumenia. Ním nemusí byť nevyhnutne sympatia, ale empatia, vhl'ad, ktorý človeku umožňuje prekonať bariéry inakosti.

V interkultúrnom vzťahu a v interkultúrnej komunikácii nie je nevyhnutné vždy zaujať meritórne hodnotiace stanovisko k inej kultúre. Preto je skôr žiaduca istá, pre úspešnú interkultúrnú komunikáciu aspoň minimálna úroveň poznania cudzej kultúry – nielen artefaktov jej umeleckej kultúry, ale najmä sociokultúrnych regulatívov, v optimálnom prípade sa možno dostať až na úroveň štruktúr a schém, v ktorých príslušník cudzej kultúry uvažuje. Jestvuje dostatočné množstvo dôkazov, že kultúru, ku ktorej máme vzťah chápeme a prípadne i hodnotíme vždy určitým jedinečným spôsobom – na základe skúsenosti, poznania a priblíženia sa k jej podstate.

Pritom platí, že pochopenie, empatia a akceptácia sprevádzajúca dlhodobejší, resp. pravidelný kontakt s cudzou kultúrou sú oveľa hlbšie, než síce intenzívny, ale v podstate lineárny, povrchný záujem o ňu vyvolaný a sprostredkovaný jednorazovým limitovaným interkultúrnym kontaktom. Túto skutočnosť, spolu s ďalšími, uvádzanými v rôznych úvahách o medzikultúrnej spolupráci, možno chápať ako dostatočný dôvod pre rozvíjanie systematického prístupu k prezentovaniu ktorejkoľvek kultúry v inokultúrnom prostredí..

Z pozície filozofie kultúry, resp. interkultúrnej filozofie sa žiada aspoň stručne pripomenúť, že rozsiahly set reflektovaných problémov vychádza z koncepcie kultúrneho pluralizmu:

- Sociokultúrne regulatívy, kultúrne normy a štandardy každého národa, etnika, sú pre jeho príslušníkov meradlom toho, čo je dobré, správne, normálne, slušné, etické.
- Tieto normy, štandardy sú neoddeliteľnou súčasťou osobnostnej kultúry a sú reflektované ako absolútne jednoznačné a platné. Sú akýmsi vnútorným programom, prostredníctvom ktorého selektujeme a klasifikujeme informácie, hodnotíme a vyvodzujeme dôsledky.
- Pri komparácii noriem jednotlivých kultúr je neprípustné hodnotenie v škále: dobré – zlé. Každá kultúra si vytvorila také pravidlá a normy, ktoré sú z jej pohľadu, jej pozície (napr i geografickej a geopolitickej), jej histórie a podmienok optimálne, fungujúce a užitočné.
- Dôležitým krokom, pri rozvíjaní citlivosti voči kultúrnym odlišnostiam je poznanie kultúrnych noriem svojej vlastnej kultúry a pochopenie toho, ktoré hodnoty, postoje, normy možno považovať za interiorizované súčasti osobnostnej kultúry príslušníkov tejto kultúry.
- Nevyhnutnosťou je v tejto súvislosti poznanie kultúrnych noriem, štandardov, hodnotového rebríčka ale i stereotypov a predsudkov kultúry/kultúr, do ktorých majú smerovať aktivity súvisiace s interkultúrnymi kontaktmi, komparácia, detekovanie najvýraznejších príbuzností a odlišností a kreovanie funkčných modelov práce s nimi.

Možno teda skonštatovať, že problematika interkulturality je v slovenskej filozofii v súčasnosti etablovaná a adekvátne sleduje relevantné európske, resp. svetové trendy.

²⁷ PIAČEK, J.: Malá encyklopédia synkriticizmu. Bratislava, 2013, s. 49-50.

Použitá literatúra:

1. BURAJ, I.: Demokracia ako fenomén kultúry. In: Sociálno-filozofické problémy dneška. Spišská Kapitula: Nadácia Kňazského seminára biskupa Jána Vojtaššáka, 2012, s. 159-181. ISBN 978-80-89170-40-1
2. GAŽOVÁ, V.: Komunikácia kultúr a kultúrna identita. In: Minority v subsysteme kultúry. Ballay, M. – Gabašová, K. – Kudlačáková, Veronika (eds.). Nitra: Kulturologická spoločnosť v spolupráci s Katedrou kulturológie FF UKF, 2014, s. 15-26. ISBN 978-80-558-0516-0
3. GAŽOVÁ, V. – SLUŠNÁ, Z. (eds.): Európa – interkultúrny priestor. Bratislava: Národné osvetové centrum, 2010. ISBN 978-80-7121-327-7
4. HAJKO, D.: Jednota v rôznosti – prekonanie názorového izolacionizmu v kultúrno-civilizačných procesoch (Národná kultúra a európska integrácia) In: Identita ve vztahu k národnostním menšinám. Ed. J. Balvín. Praha: Komise Rady hl. m. Prahy pro oblast národnostních menšin, 2006. ISBN 80-903727-0-8
5. HANUS, L.: Rozprava o kultúrnosti. Spišské Podhradie: Spišský kňazský seminár, 1992. ISBN 80-7142-000-X
6. HRUŠOVSKÝ, I.: Dialektika bytia a kultúry. Bratislava: Tatran, 1975.
7. KIMMERLE, H.: Interkulturelle Philosophie zur Einführung. Hamburg: Junius-Verlag, 2002. ISBN 3-88506-366-2.
8. MISTRÍK, E. (ed.): Kultúra a multikultúrna výchova. Culture and Multicultural Education. Bratislava: IRIS, 1999. ISBN 80-88778-81-6
9. MISTRÍK, E.: Slovenská kultúra v multikulturalizme. Nitra: FF UKF, 2005. ISBN 80-8050-909-3
10. NOVOSÁD, F.: Stretávanie sa kultúr alebo vyrovnávanie sa s inakosťou. In: Filozofia, roč. 54, 1999, č. 10, s. 762-767. ISSN 0046-385 X
11. NOVOSÁD, F.: V zrkadle kultúry. Bratislava: IRIS, 2016. ISBN 978-80-8153-055-5
12. PIAČEK, J.: Malá encyklopédia synkriticizmu. Bratislava, 2013, <https://moodle.uniba.sk/>
13. PLAŠIENKOVÁ, Z.: Morálny rozmer osobnosti a jej hodnotové orientácie (z tvorby J. Cígera a V. Brožíka). In: Społeczeństwo, kultura, moralność = Spoločnosť, kultúra, morálka. Bielsko-Biala: ATH, 2008, s. 251-263. ISBN 978-83-60714-44-7
14. SEDOVÁ T.: K pojmom ľudskej prirodzenosti a kultúry a k ich funkcii v sociálnom poznaní. Filozofia, roč. 63, 2008, č. 8, s. 661. ISSN 0046-385 X
15. TARDIF, J.: «La mondialisation culturelle par-delà le prisme de la diversité culturelle » Questions de communication [En ligne], 01 juillet 2012, URL: <http://questionsdecommunication.revues.org/381>;
16. WIMMER, F. M.: Interkulturelle Philosophie. UTB 2004. ISBN 978-3825224707
17. ZÁGORŠEKOVÁ, M.: Medzikultúrne vzťahy. Bratislava: Ekonóm, 2011, ISBN 978-80-225-3176-4
18. ZÁGORŠEKOVÁ, M.: Pojem kultúry ako superštruktúry v diele Igora Hrušovského. Filozofia, roč. 71, 2016, č. 10, s. 832-844. ISSN 0046-385 X

Kontakt:

prof. PhDr. Viera Gažová, CSc.

Univerzita Komenského v Bratislave

Filozofická fakulta

Gondova 2

P. O. Box 32

814 99 Bratislava

Slovenská republika

e-mail: viera.gazova@fphil.uniba.sk

Teória spoločenskej zmluvy v kontexte amerického osvietenstva

Social contract theory in the age of American Enlightenment

Gilbert Futó

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: gilbert.futo@euba.sk

Abstrakt:

V dobe formovania a vzniku Spojených štátov amerických sa teória spoločenskej zmluvy stala významným faktorom vplývajúcim na ustanovenie systému ochrany občianskych práv. Novovytvorená federálna vláda musela mať na jednej strane dostatočné právomoci pre efektívny výkon nevyhnutných štátnych funkcií, ale na druhej strane nemala neprimeraným spôsobom zasahovať do práv, ktoré si ľudia pri vytvorení štátu ponechali. Verejná diskusia vyústila do prijatia Listiny práv ako ochranyne fundamentálnych hodnôt americkej spoločnosti, čím došlo k zabezpečeniu legitimacy federálnej ústavy. Od tohto momentu prebieha neustály proces vyvažovania vzťahu medzi štátom a jednotlivcom.

Kľúčové slová: osvietenstvo, spoločenská zmluva, Federalisti, Antifederalisti

Abstract:

Social contract theory played an important role during the creation of the United States. Theory influenced establishment of civil rights protection system. Emerging federal government ought to have been equipped with sufficient powers for effective execution of essential state functions, but on the other side, it ought not to have unduly interfered with peoples' retained rights. Public support and legitimacy of the new fundamental document was guaranteed by the adoption of the Bill of Rights, protector of values of American society. Since then there is an ongoing process of balancing relationship between a state and a man.

Key words: the Enlightenment, social contract, Federalists, Anti-Federalists

Úvod

Sedemnáť rokov po príchode puritánov do Massachusettskej zátoky a založení kolónie Plymouth na severovýchodnom pobreží severoamerického kontinentu v roku 1620, vydal René Descartes svoju Rozpravu o metóde. Tvrdenie, že *le bon sens* alebo *la raison* je u všetkých ľudí rovnaký, sa stal pokrokovou myšlienkou na začiatku sedemnásteho storočia.¹ Rozdiel medzi ľuďmi nemal vyplývať z existencie zdravého rozumu, ale z jeho použitia.² Vytvorená metóda mala umožniť postupné zvyšovanie vedomosti (*la connoissance*) do bodu, pokiaľ to ohraničenosť ľudského ducha v spojení s dĺžkou života človeku dovoľí.³ O päťdesiat rokov neskôr Sir Isaac Newton spísal Matematické princípy prírodnej filozofie, ktorými položil základy mechanického poňatia sveta a predstavil teóriu gravitačnej sily. Medzitým John Locke v roku 1689 publikoval Rozpravu o ľudskom rozume, kde *reason* slúžil ako

¹ DESCARTES, R. (1923): Discours de la méthode, s. 1.

² Id.

³ Id., s. 2.

prostriedok spájania myšlienok a názor človeka, ktorý nebol výsledkom úsudku ako dôsledku rozumného uvažovania, bol považovaný za náhodný a nebezpečný.⁴

V osemnástom storočí dozrievajú myšlienky dominancie rozumu prostredníctvom európskych filozofov, akými boli Charles Louis de Secondat Montesquieu alebo zástupca teórie spoločenskej zmluvy, Jean-Jacques Rousseau. Spoločne s jeho predchodcami, Johnom Lockeom a Thomasom Hobbesom tvrdili, že pred vznikom štátu sa človek pohyboval v stave prirodzenom, ale pre rôzne dôvody bolo v istom bode nevyhnutné vytvoriť organizovaný mocenský celok, štát, ktorý zabezpečí ochranu prinajmenšom života a majetku členov, ktorých združuje. Nevyhnutným predpokladom vytvorenia štátu malo byť vzdanie sa istej časti osobnej slobody v prospech celku.

V období osvietenstva sa do popredia dostáva úloha jednotlivca v spoločnosti, ochrana jeho práv, snaha o pochopenie nerovnosti medzi ľuďmi a predstava, že nasledovaním rozumu je možné vytvoriť dobrú a spravodlivú vládu. Mestá sa stávajú centrom celospoločenských diskusií, zakladajú sa salóny, čitateľské spolky, publikujú sa encyklopédie.⁵ Oproti Európe je atmosféra v trinástich kolóniách mierne odlišná. Prevažná väčšina obyvateľov pracuje stále v poľnohospodárstve, ale manufaktúrna výroba je na vzostupe.⁶ Do popredia sa dostáva podpora vzdelávania, zabezpečenie gramotnosti obyvateľov a do roku 1754 je založených šesť univerzít.⁷ Európske myšlienky postupne prenikajú do povedomia americkej spoločnosti a odrazia sa pri vytváraní amerického ústavného systému. Otcovia zakladatelia ako Alexander Hamilton, James Madison, George Washington, ale aj revolucionár Thomas Paine, sú považovaní za vedúce osobnosti amerického osvietenstva. Ich myšlienky prispeli nielen k formovaniu nového národa, ale aj k vztyčeniu základných pilierov amerického konštitucionalizmu, na základe ktorého funguje americký politický systém do dnešných čias. Príspevok sa zameriava na oblasť vnímania princípu vyváženia vzťahu medzi štátom a jednotlivcom a na pohľad významných osobností amerického spoločenského a politického života na fungovanie novovznikajúcej federácie, rozsah jej právomocí a spôsob efektívneho zabezpečovania občianskych práv.

1 Revolučné myslenie

Výstrelom pri Lexingtone v kolónii Massachusetts Bay začala 19. apríla 1775 Americká vojna za nezávislosť.⁸ Nasledujúci mesiac sa zhromaždil druhý Kontinentálny Kongres a vytvoril Kontinentálnu armádu na čele s generálom Georgeom Washingtonom.⁹ Vyhrotenú situáciu využili zruční spisovatelia na prezentáciu revolucionárskych myšlienok. Najvýraznejšou osobnosťou bol Angličan Thomas Paine, ktorý do Spojených štátov amerických (ďalej len „Spojených štátov“) dorazil len rok pred vypuknutím vojny. Vo svojom pamflete „Zdravý rozum“ (*Common Sense*) vydanom 10. januára 1776 opisuje pôvod a štruktúru vlád vo všeobecnosti so sústredením sa na dedičnú monarchiu a v tomto svetle prezentuje aktuálny stav amerických kolónií.¹⁰ Thomas Paine nachádza rozdiel medzi

⁴ LOCKE, J. (1995): *An Essay Concerning Human Understanding*, s. 568.

⁵ Medzi dva najznámejšie parížske salóny patrili spolky Madame du Deffand (1730) a neskôr Mademoiselle de Lespinasse (1764), ktorý bol vytvorený po osamostatnení sa Julie de Lespinasse od Marie du Deffand. Práve v druhom menovanom sa sústreďovali encyklopedisti na čele s D'Alambertom a Diderotom. Tí od roku 1751 publikovali Encyklopédiu alebo racionálny slovník vied, umení a remesiel. REILL, P.H. (2004): *Encyclopedia of the Enlightenment*, s. 145, 158.

⁶ TINDALL, G. B., SHI, D. E. (1998): *Dějiny Spojených států amerických*, s. 62.

⁷ Harvard College (1636), William and Mary College (1692), Yale College (1700), Princeton College (1746), Columbia College (1754). JOHNSTON, A. (1889): *The United States – Its History and Constitution*, s. 17.

⁸ BUREAU OF INTERNATIONAL INFORMATION PROGRAMS (2005): *Outline of U.S. History*, s. 59.

⁹ Id., s. 60.

¹⁰ PAINE, T. (1920): *Common Sense*, s. 12.

spoločnosťou a vládou. Zatiaľ čo spoločnosť je vytvorená pre naplnenie ľudských potrieb s cieľom pozitívne podporovať šťastie zjednocovaním vzájomnej náklonnosti, vznik vlády označuje za dôsledok ľudskej zlomyseľnosti, ktorá spôsobuje neresti a nemorálnosť.¹¹ Spoločnosť je ochrancom (*patron*) podporujúcim ľudskú interakciu, vláda je trestateľom (*punisher*) vytvárajúcim odstup.¹² Ustanovenie vlády je nevyhnutné z dôvodu neschopnosti mravnej počestnosti ovládať svet.¹³ Vládnym cieľom je poskytnúť ľuďom slobodu a bezpečie.¹⁴ Thomas Paine ponecháva na uvážení každého jednotlivca rozhodnutie o potrebe nezávislosti, ale oznamuje kolonistom, že majú „moc začať svet odznova. Situácia podobná dnešku nenastala od čias Noema. Zrod nového sveta je na dosah.“¹⁵ Počas prvých troch mesiacov sa predalo vyše 100 000 kusov výtlačkov pamfletu. Spoločnosť bola pripravovaná na samostatnosť.

V priebehu druhého Kontinentálneho Kongresu predstavil virgínsky politik Richard Henry Lee v Rezolúcii nezávislosti (*Lee Resolution*) 7. júna 1776 tri návrhy, a to (1) vyhlásenie nezávislosti od Veľkej Británie a ukončenie všetkých politických väzieb, (2) prijatie opatrení na vytvorenie zahraničných aliancií, a (3) vypracovanie plánu spojenia kolónií do konfederácie.¹⁶ Prijatie Rezolúcie nezávislosti 2. júla 1776 dalo základ pre neskoršiu Jeffersonovu Deklaráciu nezávislosti (*Declaration of Independence*) schválenú 4. júla 1776.¹⁷ V nej boli stručné požiadavky prvej rezolúcie rozvedené a po vymenovaní krívd, ktoré na amerických osadníkov uvalil britský panovník Juraj III. vyhlasovala, že kolónie majú právo byť slobodné a nezávislé štáty, sú oslobodené od poslušnosti Britskej Korune a môžu z vlastnej vôle vypovedať vojnu, uzatvoriť mier alebo riadiť obchodné vzťahy tak, ako na to majú právo iné slobodné štáty.¹⁸ Tvorcovia pokladali za samozrejmé pravdy, že „všetci ľudia sú stvorení rovní a svojim Stvoriteľom (*Creator*) sú obdarení istými neodcudziteľnými právami, medzi ktoré patrí život, sloboda a snaha dosahovať šťastie (*pursuit of happiness*). Pre zaistenie týchto práv sú medzi ľuďmi ustanovené vlády, odvodzujúc svoje právomoci zo súhlasu im podriadených. A kedykoľvek sa hociktorá forma vlády stane týmto cieľom ničivou, je právom ľudí ju pozmeniť alebo odstrániť a zriadiť vládu novú, pokladajúc jej základy na takých princípoch a organizovaní jej moci v takej forme, ako sa im bude zdať najpravdepodobnejšie pre ustanovenie bezpečnosti a šťastia.“¹⁹

Táto formulácia bola postavená na myšlienkach teórie spoločenskej zmluvy uvedených v diele Dve pojednania o vláde.²⁰ John Locke sa v druhej časti knihy pod názvom Rozprava o občianskej vláde zamýšľal nad prirodzeným stavom človeka a jeho právami, kedy tvrdí, že človek v prirodzenom stave disponuje dvomi druhmi moci. V prvom prípade je to moc robiť si čokoľvek, čo si človek myslí, že je vhodné pre zachovanie svojho života a života iných ľudí podľa prírodného zákona (*law of nature*), ktorý je pre všetkých spoločný, a podľa ktorého všetci ľudia vytvárajú jednu spoločnú komunitu, jednu spoločnosť odlišujúcu sa od všetkých ostatných tvorov.²¹ Ak by podľa Johna Lockeá neexistovala skazenosť a krutosť zvrhlých ľudí, nebolo by potrebné oddeľovať sa od spoločnej prirodzenej komunity, vytvárať

¹¹ Id., s. 15.

¹² Id.

¹³ Id., s. 18.

¹⁴ Id.

¹⁵ Id., s. 84.

¹⁶ BUREAU OF INTERNATIONAL INFORMATION PROGRAMS (2005): Outline of U.S. History, s. 61.

¹⁷ Id.

¹⁸ NATIONAL ARCHIVES: Declaration of Independence: A Transcription, 9. 1. 2017 [Citované 9. 1. 2017] Dostupné na internete: <https://www.archives.gov/founding-docs/declaration-transcript>.

¹⁹ Id.

²⁰ LOCKE, J. (1821): Two Treaties of Government.

²¹ Id., s. 297, § 128.

menšie zoskupenia a prijímať zákony pre riadenie týchto samostatných útvarov.²² Druhou mocou človeka v prirodzenom stave je moc trestať priestupky voči prirodzenému zákonu.²³ Oboch týchto mocí sa musí vstupom do politickej organizácie vzdať. V štáte je svojvôľa konania regulovaná zákonmi vytvorenými spoločnosťou.²⁴ Človek sa má zriecť toľkej prirodzenej slobody (*natural liberty*), koľko si dobro, prospech a bezpečnosť spoločnosti v danom momente vyžaduje.²⁵ John Locke sa snaží odpovedať na otázku príčiny dobrovoľného vzdania sa osobnej slobody a odovzdaniu kontroly nad svojou slobodou inej moci: „Samozrejmovou odpoveďou na to je, že hoci v prirodzenom stave má [pozn. človek] také právo [pozn. byť absolútnym pánom nad svojou osobou a vlastníctvom], predsa je jeho užívanie veľmi neisté a neustále vystavené zásahom (*invasion*) iných. Lebo všetci sú králi rovnako ako on, každý človek je mu rovný a väčšina z nich nie je prísny zachovávateľom rovnosti a spravodlivosti. Užívanie majetku, ktoré má v tomto stave, je značne ohrozené a vystavené nebezpečenstvu. To ho robí ochotným vzdať sa postavenia, ktoré, akokoľvek slobodné, je plné obáv a trvalého nebezpečenstva. A nie je bez príčiny, že vyhľadáva a je ochotný spojiť sa do spoločnosti s inými, ktorí už spojení sú, alebo majú úmysel spojiť sa kvôli zachovaniu svojich životov (*lives*), slobôd (*liberties*) a vlastníctva (*estates*), toho, čo nazývam spoločným menom majetok (*property*).“²⁶ Nasledujúci rok po prijatí Deklarácie nezávislosti, boli 15. novembra 1777 vytvorené Články konfederácie predstavujúce prvý ústavný dokument Spojených štátov. Tie sa však čoskoro ukázali ako nepostačujúce pre riadenie rozsiahleho územia na východnom pobreží siahajúceho v niektorých častiach až 1500 kilometrov do vnútrozemia.²⁷

2. Tvorba federálnej ústavy a ratifikačný spor

Reforma Článkov konfederácie sa v roku 1786 zdala nevyhnutnosťou. Po neúspešných rokovaníach v Annapolise v štáte Maryland v septembri 1786, sa dvanásť zhromaždených delegátov z piatich štátov rozhodlo navrhnuť spoločné stretnutie, ktoré sa malo uskutočniť druhý pondelok v máji nasledujúceho roku s cieľom zváženia aktuálnej situácie Spojených štátov a vypracovania takých opatrení, ktoré mali byť nevyhnutné pre úpravu ústavy do podoby zodpovedajúcej potrebám únie.²⁸ Konfедераčný Kongres podporil spoločný návrh a 14. mája 1787 bolo otvorené Ústavodarné zhromaždenie vo Filadelfii.²⁹ Namiesto plánovanej reformy konfедераčnej ústavy sa delegáti 17. septembra 1787 uzniesli na prijatí novej, federálnej ústavy.³⁰ O tri dni neskôr bol dokument odoslaný Konfедераčnému Kongresu. Ten ju po schválení zaslal 28. septembra 1787 jednotlivým štátom na ratifikáciu.³¹ Podporovatelia novej ústavy a konsolidovanej národnej vlády, označovaní ako Federalisti (*Federalists*), boli prevažne bohatí vlastníci pôdy dúfajúci, že silná centrálna vláda dokáže ochrániť ich majetok a vynútiť si dodržiavanie zmluvných záväzkov. Medzi Federalistov

²² Id.

²³ Id., s. 294-298.

²⁴ Id., s. 298, § 129.

²⁵ Id., § 130.

²⁶ Id., s. 295, § 123.

²⁷ Po víťazstve v Americkej vojne za nezávislosť nad Veľkou Britániou v roku 1783 sa západná hranica Spojených štátov posunula po riekú Mississippi.

²⁸ Správa z rokovania splnomocnencov pre nápravu nedostatkov federálnej vlády (*Proceedings of Commissioners to Remedy Defects of the Federal Government*). Prepis pôvodného dokumentu in: SOLBERG, W., U. (1990): *The Constitutional Convention and the Formation of the Union*, s. 58-59.

²⁹ FARRAND, M. (1911): *The Records of the Federal Convention of 1787*, Vol. I, s. 1.

³⁰ FARRAND, M. (1911): *The Records of the Federal Convention of 1787*, Vol. II, s. 641.

³¹ DEPARTMENT OF STATE (1894): *Documentary history of the Constitution of the United States of America, 1786-1870*, Vol. II, s. 22.

patrili tiež obchodníci a remeselníci vo veľkých pobrežných mestách. Nová právomoc federálnej vlády regulovať medzištátny obchod by pre nich znamenala odstránenie veľkého množstva transakčných nákladov. Argumenty v prospech novej ústavy vyjadrili Federalisti v zbierke 85 esejí publikovaných v newyorských novinách v období od októbra 1787 do mája 1788.³² Pod pseudonymom *Publius* sa ukrývali Alexander Hamilton (50 listov), James Madison (30 listov) a John Jay (5 listov).

Na opačnej strane stáli Antifederalisti (*Anti-Federalists*). Tí nepredstavovali ucelený myšlienkový prúd a niektorí ani neodmietali federálne usporiadanie, ale oponovali formulácii vybraných bodov ústavy alebo žiadali jej doplnenie.³³ Nechceli odovzdať právomoci centrálnej vláde na úkor oslabenia štátnych legislatív, vystúpili proti absencii listiny práv, veľkej teritoriálnej pôsobnosti a uniformite právneho systému, ktorá by mohla znamenať narušenie lokálnych zákonov a zvyklostí. Medzi Antifederalistov patrili nielen sebestační farmári žijúci vo vnútrozemí obávajúci sa použitia novej vlády v prospech bohatých na vykorisťovanie strednej a nižšej vrstvy, ale do tejto skupiny by bolo možné zaradiť aj niektorých delegátov Ústavodarného zhromaždenia (napríklad Elbridge Gerry, George Mason). Antifederalisti rovnako publikovali svoje názory v novinách, no bez ucelenejšej formy. Medzi najvýznamnejších autorov patrili Samuel Bryant z Pennsylvánie (*Centinel*), Richard Henry Lee z Virgínie (*Federal Farmer*), Robert Yates z New Yorku (*Brutus*), John Winthrop z Massachusetts (*Agrippa*), guvernér štátu New York George Clinton (*Cato*) a autor pod prezývkou Starý Whig (*An Old Whig*), ktorého skutočné meno nie je doposiaľ známe.³⁴

Federálna ústava pozostávala zo siedmich článkov, obsahujúcich len malé množstvo občianskych práv a slobôd (tab. 1). Otcovia zakladatelia pri vytváraní ústavy nepovažovali za nevyhnutné vymenovanie veľkého množstva občianskych práv, pretože nepredpokladali možnosť zásahu federálnej vlády do tejto oblasti.

Tabuľka 1 Občianske práva v pôvodnom texte Ústavy Spojených štátov

Citácia	Ustanovenie	Pôsobnosť
art. III, § 2, cl. 4	Právo na porotu v trestných prípadoch	Federácia
art. III, § 3	Kvalifikovanie a stanovenie trestu za vlastizradu	Federácia
art. VI, cl. 3	Zákaz testov vierovyznania pre výkon verejných úradov	Federácia
art. I, § 9, cl. 2	Zákaz suspendovania výsad udelených listinou <i>Habeas Corpus</i>	Federácia
art. IV, § 4	Právo na republikánsky typ vlády	Federácia
art. IV, § 2, cl. 1	Ochrana výsad a slobôd občanov ktoréhokoľvek štátu	Federácia
art. I, § 9, cl. 3	Zákaz prijatia <i>Ex Post Facto</i> legislatívy	Federácia / Štáty
art. I, § 9, cl. 3	Zákaz prijatia zákona <i>Bill of Attainder</i>	Federácia / Štáty
art. I, § 9, cl. 8	Zákaz udelenia šľachtických titulov	Federácia / Štáty
art. I, § 10, cl. 1	Zákaz porušovať zmluvné záväzky	Štáty
art. I, § 10, cl. 1	Zákaz platby dlhov iným ako zlatom a striebrom	Štáty

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa Ústavy Spojených štátov

Alexander Hamilton v liste č. 84 argumentuje, že úlohou ústavy nie je detailne vymenovať všetky občianske záruky, dokonca, že ich uvedenie môže byť nebezpečenstvom: „Prísne vzaté, v ústave sa ľud ničoho nevzdáva, a keďže si zachováva všetko, nemusí si nič

³² HAMILTON, A., MADISON, J., JAY, J. (2003): The Federalist Papers.

³³ STORING, H. J. (1981): What the Anti-Federalists Were For, s. 5-6.

³⁴ Bližšie pozri STORING, H. J. (2008): The Complete Anti-Federalist.

zvlášť vyhradzovať. „My, Ľud Spojených štátov v snahe zabezpečiť požehnanie slobody sebe a svojmu potomstvu, nariaďujeme a ustanovujeme si túto Ústavu Spojených štátov amerických.“ To je lepšie uznanie práv ľudu než celé zväzky aforizmov, ktoré sú základom listín práv v niektorých našich štátoch a ktoré by sa lepšie vynímali v nejakej rozprave o etike než v ústave.

Ale detailné formulovanie jednotlivých práv je menej vhodné pre tento typ ústavy, určenej len k regulácii všeobecných politických záujmov národa, než pre typ ústavy, ktorá má regulovať všetky druhy osobných i súkromných záujmov. ... Ja však tvrdím ešte ďalšiu vec, totiž že listina práv v tom zmysle a v tom rozsahu, v akom sa vymáha, by v navrhovanej Ústave bola nielen zbytočná, ale dokonca aj nebezpečná. Obsahovala by rôzne výnimočné právomoci, ktoré neboli udelené (*exceptions to powers not granted*), a poskytla by tak falošnú zámerku požadovať viac, než bolo udelené. Prečo by sme totiž mali vyhlasovať, že isté veci nemožno robiť, keď nikto nemá právomoc ich urobiť? Prečo by sme napríklad mali tvrdiť, že sloboda tlače nesmie byť obmedzovaná, ak neexistuje žiadna moc, ktorá by takéto obmedzenie mohla zaviesť? Netvrdím, že takéto ustanovenie by takúto obmedzujúcu právomoc (*regulating power*) udeľovalo; je však zrejmé, že ľudom so sklonmi k uchváteniu moci by poskytlo vhodnú zámerku na to, aby si takúto právomoc nárokovali. Mohli by zdanlivo rozumne tvrdiť, že v ústave by sa nemalo vyskytovať čosi také absurdné ako ustanovenie proti zneužitiu moci, ktorá nebola udelená, a že z ustanovenia proti obmedzovaniu slobody tlače jasne vyplýva, že zámerom Ústavy bolo zveriť právomoc náležitého regulovania tejto slobody do kompetencie ústrednej vlády. To môže slúžiť ako ukážka mnohých pák, ktoré by mohli byť poskytnuté doktríne odvodených právomocí (*doctrine of constructive powers*) prostredníctvom prílišnej zhovievavosti k nerozvážnej horlivosti pre listinu práv.³⁵

Siedmy ústavný článok stanovil, že pre ratifikáciu bolo potrebné usporiadať v každom štáte ratifikačný konvent, z ktorých sa aspoň deväť muselo nadpolovičnou väčšinou vyjadriť kladne.³⁶ Práve absencia explicitnej ochrany občianskych práv na federálnej úrovni sa stala jedným zo sporných bodov pri jednotlivých ratifikáciách. Prvé obavy o znenie federálnej ústavy boli vznesené už počas Ústavodarného zhromaždenia. Samotný Benjamin Franklin sa vo svojom záverečnom prejave priznal, že niektoré časti ústavy momentálne neschvaľuje a nebol si istý, či ich niekedy vôbec schváli, ale napriek všetkým slabostiam predstaveného návrhu, súhlasil s jeho podpisom.³⁷ Traja členovia Ústavodarného zhromaždenia odmietli pripojiť svoj podpis.³⁸ Po zverejnení plného textu sa začali objavovať prvé kritické novinové články. Najprv na konci septembra 1787 vychádza prvý list autora pod pseudonymom *Cato*, a o pár dní neskôr, na začiatku októbra 1787 sa k nemu pripája *Centinel*. Podľa neho nemá nová ústava náležitosti slobodnej vlády a predstavuje „najtrúfalejší pokus založenia despotickej aristokracie medzi slobodnými občanmi, akej bol svet kedy svedkom.“³⁹ Medzi najvýznamnejšie prínosy Antifederalistov patrí druhá esej Roberta Yatesa (*Brutus II*), v ktorej vyjadril svoj pohľad na koncepciu prirodzených práv a absenciu listiny práv: „Všetci ľudia sú od prírody slobodní. Žiaden človek, alebo skupina ľudí nemá právo, podľa prírodného alebo Božieho zákona, získať alebo vykonávať autoritu nad svojimi vrstovníkmi. Pôvod spoločnosti je preto potrebné hľadať nie v prirodzených právach, ... ale v spoločnom súhlase participujúcich. Sprvu diktovali vhodnosť vytvorenia spoločenstiev vzájomné nedostatky ľudí. A keď boli spoločenstvá ustanovené, ich obrana a ochrana si vyžiadala vytvorenie vlády.

³⁵ Preklad upravený na základe HAMILTON, A., MADISON, J., JAY, J. (2002): Listy Federalistov, s. 630-632.

³⁶ U.S. Const. art. VII, cl. 1.

³⁷ FARRAND, M. (1911): The Records of the Federal Convention of 1787, Vol. II, s. 641-642.

³⁸ Elbridge Gerry z Massachusetts, Edmund Randolph a George Mason z Virgínie. Id. s. 649.

³⁹ Centinel No. I. BAILEY, B. (2012): The Anti-Federalist Paper, s. 180.

V prirodzenom stave si každý jedinec sleduje vlastné záujmy. Pri tomto nasledovaní sa často stávalo, že vlastníctvo alebo potešenia jedného, boli obetované názorom a úmyslom iných, tak slabí boli korisťou silných, jednoduchí a nepozorní boli objektom zneužívania tých šikovnejších a vynaliezavejších (*crafty and designing*). V tomto stave bol každý jedinec v ohrození. Spoločný záujem preto určoval, že by mala byť ustanovená vláda, v ktorej by sa mala sústreďovať sila celej komunity s cieľom obrániť a ochrániť každého, kto sa na nej podieľal. ... Bolo nevyhnutným vzdať sa istej časti prirodzenej slobody. ... Človek sa musí vzdať množstva postačujúceho na ustanovenie zákonov podporujúcich šťastie komunity a vykonávanie daných zákonov tými, ktorí sú poverení vládnu administratívou. Ale pre tento cieľ nie je nevyhnutné vzdanie sa všetkých prirodzených práv. Niektoré sú takej povahy, že nemôžu byť odovzdané. Tohto druhu je právo na presvedčenie, právo na užívanie si a ochranu života a podobne.“⁴⁰ Autor sa prikláňa k názoru Thomasa Hobbesa o egoistickom sledovaní si vlastného záujmu v prirodzenom stave, v ktorom víťazí jedinec silnejší a prešibanejší.⁴¹ Avšak podľa Roberta Yatesa ľud vytvorením štátneho zväzku neodovzdáva celú moc zvrchovanému panovníkovi prípadne zboru mužov, kde sa zredukujú všetky vôle do jedinej spoločnej,⁴² ale postupuje len časť nevyhnutnú pre fungovanie štátu.

Podobnú víziu prezentoval aj ďalší z autorov zaradzovaný k Antifederalistom, *An Old Whig* vo svojom štvrtom liste: „Keď ľudia vstúpia do spoločnosti, vzdávajú sa časti ich prirodzenej slobody v prospech vládnej ochrany. Ak sa vzdajú všetkých prirodzených práv, sú absolútnymi otrokmi ich vládcov. Ak sa vzdajú menšieho množstva, než je potrebné, vláda je tak slabá, že ich nemôže ochrániť. Vzdanie sa takeého množstva, aké je nevyhnutné pre vládne účely a ponechanie si všetkého, čo nie je nevyhnutným, je ústredným bodom, ktorý by mal byť dosiahnutý, ak je to možné, vytvorením ústavy ... Ak je subjekt presvedčený, že sa od neho nevyžaduje nič viac, než je nevyhnutné pre dobro komunity, prejavuje spokojnú poslušnosť, čo je užitočnejšie, než zviazaná služba otrokov. ... Bez listiny práv pevne zabezpečujúcej privilégiá subjektu, je vláda neustále v ohrození zvrhnutia sa na tyraniiu. Mali by sme sa dôsledne chrániť LISTINOU PRÁV proti narušeniu tých slobôd, ktoré je pre nás zásadné si ponechať, ktoré pre vládu nie sú skutočne potrebné preto, aby nás ich zbavila, ale ktoré boli v slede ľudských udalostí príliš často napadnuté všetkou neviazanosťou obyčajného barbarstva.“⁴³

Obaja autori hovoria o vytvorení spoločenskej zmluvy, kde je potrebné stanoviť, akej veľkej časti osobnej prirodzenej slobody sa je potrebné vzdať v prospech celku.⁴⁴ Hranice obmedzenia slobody mala primárne určovať listina práv. Napriek citeľnému odporu americkej verejnosti štát Delaware už 7. decembra 1787 jednohlasne ratifikoval predloženú ústavu v pôvodnom znení.⁴⁵ Štát Pensylvánia nasledoval vytýčenú líniu 12. decembra 1787, ale podpora nebola jednoznačná.⁴⁶ V prospech nového fundamentálneho dokumentu hlasovalo 46 členov ratifikačného konventu, zatiaľ čo 23 hlasovalo proti. Dvadsaťjeden delegátov menšiny vydalo 18. decembra 1787 spoločné stanovisko, ktoré požadovalo doplnenie minimálne

⁴⁰ Brutus No. II. SALADINO, G. J., KAMINSKI, J. P. (1981): Commentaries on the Constitution. Documentary History of the Ratification of the Constitution. Vol. XIII, No. 1, s. 524-525.

⁴¹ HOBBS, T. (2002): Leviathan, s. 94.

⁴² Id., s. 128.

⁴³ An Old Whig No. IV. SALADINO, G. J., KAMINSKI, J. P. (1981): Commentaries on the Constitution. Documentary History of the Ratification of the Constitution. Vol. XIII, No. 1, s. 497-498.

⁴⁴ Slovné spojenie prirodzená sloboda je uvedené v liste *Brutus II* ako *natural liberty* a v liste *An Old Whig IV* ako *natural freedom*.

⁴⁵ HUMPREY, C. S. (2003): The Revolutionary Era: Primary Documents on Events from 1776 to 1800, s. 137.

⁴⁶ Príhovor a dôvody nesúhlasu menšiny na Zhromaždení v štáte Pensylvánia adresované jeho obyvateľom (*The Address and Reasons of Dissent of the Minority of the Convention of Pennsylvania to Their Constituents*). STORING, H. J. (2008): The Complete Anti-Federalist. Zväzok 1, s. 166.

štrnástich bodov týkajúcich sa deľby moci a občianskych práv.⁴⁷ Medzi hlavné patrila sloboda presvedčenia, zákaz ukladania krutých a neprimeraných trestov, porotné súdy, sloboda prejavu a tlače, právo nosiť zbraň na vlastnú ochranu a ochranu svojho štátu alebo zákaz vydania súdnych príkazov na prehliadku podozrivých miest bez preukázania odôvodnenosti podozrení.⁴⁸

Pod tlakom verejnosti aj v ostatných štátoch únie sa nakoniec prvý federálny Kongres rozhodol vypracovať návrh dodatkov, ktorý mal byť pripojený k pôvodnému textu ústavy. James Madison spísal tridsaťdeväť doplňujúcich bodov a dvanásť z nich bolo po rokovaníach v oboch komorách Kongresu zaslaných jednotlivým štátom na ratifikáciu.⁴⁹ Výsledkom bola ratifikácia desiatich ustanovení a ich pripojenie k federálnej ústave pod názvom Listina práv (*Bill of Rights*) 15. decembra 1791.⁵⁰ Dominantnými právami sa stali najmä ochrana náboženskej slobody, sloboda združovania sa, tlače, prejavu, právo vlastníť a nosiť zbraň, právo na ochranu pred neodôvodnenými prehliadkami a zadržaniami a množstvo garancií v trestnoprávnej oblasti cez právo odmietnuť svedčiť sám proti sebe, až po zákaz uloženia krutého a neprimeraného trestu.⁵¹ Obavy verejnosti zo straty ich občianskych práv posilnením právomocí centrálnej vlády a vytvorením nového spôsobu riadenia krajiny sa znížili na prijateľnú mieru a nová ústava získala legitímne postavenie v americkom politickom systéme. Len praktická aplikácia novovytvorených pravidiel a mechanizmov však mohla preukázať skutočnú efektivitu fungovania systému.

Rétorika predstaviteľov spoločenskej zmluvy rezonovala aj v iných častiach Ústavy. Pri pohľade na prvý článok, konkrétne na osemnástu klauzulu ôsmej sekcie zaoberajúcu sa právomocami Kongresu ako najvyššieho legislatívneho orgánu Spojených štátov, je možné nájsť Klauzulu o nevyhnutných a vhodných právomociach (*Necessary and Proper Clause*).⁵² Tá hovorí, že Kongres môže prijímať akékoľvek zákony, ktoré sú nevyhnutné a vhodné pre vykonávanie právomocí Kongresu, ktoré mu vo vyššie uvedených klauzulách explicitne zverila Ústava.⁵³ Niekedy je táto klauzula označovaná aj ako elastická (*Elastic Clause*), pretože pomocou nej je Kongres schopný zasiahnuť do rôznych oblastí, ktoré síce nie sú v ústave priamo vymenované, ale ktorých výkon je racionálne odvoditeľný od explicitne stanovených právomocí. Tento druh právomocí nesie prívlastok odvodené alebo implikované (*implied powers*). Napríklad explicitná právomoc federálnej vlády ukladať a vyberať dane,⁵⁴ spoločne s explicitnou právomocou raziť mince a regulovať ich hodnotu,⁵⁵ dáva Kongresu implikovanú právomoc založiť federálnu banku.⁵⁶ V štáte musí existovať moc, ktorá v prípade sporu rozhodne o tom, či je daná implikovaná právomoc ešte stále nevyhnutnou a vhodnou alebo už prekročila ústavné hranice a neodôvodnene zasiahla do práv garantovaných jednotlivým štátom. V Spojených štátoch je týmto arbitrom Najvyšší súd Spojených štátov. Aj prostredníctvom jeho rozhodnutí sa v priebehu rokov značne rozšírili implikované právomoci federálnej vlády, najmä v oblasti regulácie medzištátneho obchodu.⁵⁷ Nie vždy je ale prijaté opatrenie uznané za oprávnený výkon federálnej moci.⁵⁸

⁴⁷ Id. s. 150 – 152.

⁴⁸ Id.

⁴⁹ GALES, J. (1834): *Annals of the Congress of the United States*. Volume I, s. 450.

⁵⁰ DAUTRICH, K., YALOF, D., A. (2012): *American Government*, s. 45.

⁵¹ U.S. Const. amend. I – X.

⁵² Id. art. I, § 8, cl. 18.

⁵³ Id. Tieto typy právomocí sa označujú ako vyjadrené, vymenované alebo explicitné (*expressed powers*).

⁵⁴ Id. art. I, § 8, cl. 1.

⁵⁵ Id. art. I, § 8, cl. 5.

⁵⁶ *McCulloch v. Maryland*, 17 U.S. 316 (1819).

⁵⁷ U.S. Const. art. I, § 8, cl. 3.

⁵⁸ *United States v. Lopez*, 514 U.S. 549, 561 (1995).

Záver

Jednou z teórií vzniku štátu je teória spoločenskej zmluvy. Podľa nej sa jedinec slobodne pohybuje v prirodzenom stave, bez existencie organizovanej spoločnosti, politického alebo *Rousseauského* morálneho a kolektívneho tela. Konanie človeka „nespoločenského“ závisí od pohľadu na obsah prirodzeného zákona vládnuceho v danej dobe. Zatiaľ čo *Hobbesov lex naturalis* zakazuje človeku konať spôsobom ohrozujúcim jeho život alebo siahajúcim na prostriedky pre vlastné zachovanie, *Lockeov law of nature* vo forme rozumu zabráňuje škodiť inému človeku v jeho živote, zdraví, slobode a vlastníctve, pretože medzi ľuďmi podľa neho neexistujú vzťahy nadradenosti a podradenosti, ktoré by ľudí škodiť si navzájom oprávňovali. Či už bol prirodzený stav zlatým vekom ľudstva alebo stavom vojny všetkých proti všetkým, v istom momente bolo nevyhnutné vytvoriť organizovaný celok s funkčnými mocenským systémom.

Obdobie vzniku Spojených štátov sa stalo príležitosťou uviesť teoretické princípy do praxe. Okrem nevyhnutnej zásady rozdelenia moci sa pozornosť sústredila na mieru zrieknutia sa prirodzenej slobody pre optimálne fungovanie štátneho zriadenia. Otázka už nestála, či sa človek dobrovoľne musí vzdať časti osobnej slobody, ale akú veľkú časť potrebuje odovzdať štátu pre zmysluplný výkon jeho primárnych funkcií, a teda minimálne ochrany života a majetku združených členov. Otcovia zakladatelia spočiatku nevideli dôvody pre špecifickejšiu ochranu práv občanov federácie, pretože nepredpokladali, že by federálna vláda mohla zasahovať do týchto oblastí. Do pôvodného ústavného textu boli preto vpísané iba niektoré garancie občianskych práv. Pod tlakom verejnosti došlo k rozšíreniu ústavnej ochrany formou Listiny práv. Pre zaistenie akceptácie novej ústavy bolo nevyhnutné, aby si federácia nenárokovala na viac právomocí, než bolo v danú dobu nevyhnutné a vhodné pre uskutočňovanie jej funkcií. Zabezpečovanie optimálneho rozdelenia moci a vyváženia vzťahu medzi štátom a jednotlivcom je od vzniku štátu nikdy nekončiacim procesom vyvíjajúcim a prispôsobujúcim sa charakteru doby. V Spojených štátoch došlo od ich vzniku k značnému rozšíreniu právomocí federálnej vlády, aj prostredníctvom Klauzuly o nevyhnutných a vhodných právomociach. Napriek tomu si Ústava zachováva svoju legitimitu, keďže požiadavky na chod štátu sú v 21. storočí na inej úrovni ako na konci storočia osemnásteho. Princípy legitímnej vlády a delby moci formulované v dobe osvietenstva si však ponechávajú svoju relevanciu dodnes.

Použitá literatúra:

1. BAILEY, B.: The Anti-Federalist Papers. Federalist Papers Project, 2012.
2. BUREAU OF INTERNATIONAL INFORMATION PROGRAMS: Outline of U.S. History. United States Department of State, 2005.
3. DAUTRICH, K., YALOF, D. A.: American Government. (2nd Ed.) Wadsworth, Boston, 2012.
4. DEPARTMENT OF STATE: Documentary history of the Constitution of the United States of America, 1786-1870, Vol. II, Washington, 1894.
5. DESCARTES, R.: Discours de la méthode. Cambridge University Press, 1923.
6. FABIAN, A. (ed.): A peaceful world is Possible: In honor of Judith Balazs. Sopron University of West Hungary, 2012. 392 p. ISBN 978-963-334-065-3
7. FARRAND, M.: The Records of the Federal Convention of 1787. Volume I, Yale University Press, London, 1911.
8. FARRAND, M.: The Records of the Federal Convention of 1787. Volume II, Yale University Press, London, 1911.
9. GALES, J.: Annals of the Congress of the United States. Volume I, Gales & Seaton, 1834.

10. HAMILTON, A., MADISON, J., JAY, J.: Listy Federalistov. Kalligram, Bratislava, 2002.
11. HAMILTON, A., MADISON, J., JAY, J.: The Federalist Papers. Random House Publishing Group, 2003.
12. HOBBS, T.: Leviathan. Broadview Press, 2002.
13. HUMPHREY, C. S.: The Revolutionary Era: Primary Documents on Events from 1776 to 1800. Greenwood Publishing Group, 2003.
14. JOHNSTON, A.: The United States – Its History and Constitution. Charles Scribner's Sons, 1889.
15. LOCKE, J.: An Essay Concerning Human Understanding. Prometheus Books, 1995.
16. LOCKE, J.: Two Treatises of Government. London, Whitmore and Fenn, 1821.
17. McCulloch v. Maryland, 17 U.S. 316 (1819).
18. NATIONAL ARCHIVES: Declaration of Independence: A Transcription, 9.1.2017 [Citované 9. 1. 2017] Dostupné na internete: <https://www.archives.gov/founding-docs/declaration-transcript>.
19. NATIONAL ARCHIVES: The Constitution of the United States: A Transcription, 9.1.2017 [Citované 9. 1. 2017] Dostupné na internete: <https://www.archives.gov/founding-docs/constitution-transcript>.
20. PAINE, T.: Common Sense. Haldeman-Julius Company, 1920.
21. REILL, P. H.: Encyclopedia of the Enlightenment. Fact On File, 2004.
22. SALADINO, G. J., KAMINSKI, J. P.: Commentaries on the Constitution. Documentary History of the Ratification of the Constitution. Vol. XIII, No. 1, Wisconsin Historical Society Press, 1981.
23. SOLBERG, W. U.: The Constitutional Convention and the Formation of the Union. University of Illinois Press, 1990.
24. STORING, H. J.: The Complete Anti-Federalist. The University of Chicago Press, Chicago, 2008.
25. STORING, H. J.: What the Anti-Federalists Were For. The University of Chicago Press, Chicago, 1981.
26. TINDALL, G. B., SHI, D. E.: Dějiny Spojených států amerických. NLN, 1998.
27. United States v. Lopez, 514 U.S. 549 (1995).

Kontakt:

PhDr. Gilbert Futó, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava

e-mail: gilbert.futo@euba.sk

Vážená pani doc. Zágoršeková,

dovoľte aj nám popriať Vám ku krásnemu jubileu veľa zdravia, šťastia, spokojnosti a lásky, aby Váš úsmev, láskavé slovo, erudícia aj naďalej viedli študentov a Vašich blízkych do „výšin“ filozofie a kultúry, ktoré ste nám v akademickom roku 1973/1974, v prvom ročníku na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, vstúpili.

Vaše študentky
Jarmila Chovancová a Eva Vlková

Hľadanie morálnych hodnôt Searching for Moral Values

Jarmila Chovancová

Abstrakt:

Cieľom príspevku je poukázať na potrebu dialógu pri riešení dôležitých otázok dnešnej doby v odlišných kultúrach, a nebáť sa pozrieť i do minulosti pri hľadaní inšpiratívnych zdrojov, ktoré nám môžu pomôcť pri hľadaní odpovedí na súčasné problémy.

Kľúčové slová: ľudský ideál, sloboda, spravodlivosť, zodpovednosť, vzdelanie, jednotlivec, spoločnosť

Abstract:

The aim of the article is to show the need of dialog in solving important questions in contemporary time. Also it is necessary looking for inspiration in the past, which can help us in solving today's problems.

Key words: human ideal, freedom, justice, consciencious, culture, individuum, society

Žijeme v dobe, keď komunikáciu medzi ľuďmi nahrádza technika. To sa prejavuje v každej sfére spoločenského života nevynímajúc samotné vzdelanie, ktoré má tendenciu prispôbiť sa požiadavkám doby, a to, čo najrýchlejšie sa uplatniť na trhu práce. Rýchlo dosiahnuť vzdelanie, ale aj rovnako rýchlo ho zabudnúť, ak sa nepodarí dosiahnuť vytýčený cieľ.

Konrád Liessmann považuje uvedenú premenu vzdelávania za bytostný prejav nevzdelanosti. Ale to sa nedotýka len vzdelanosti, ale celkovej situácie v Európe a vo svete. Už dlhší čas je Európa zmietaná problémami rôzneho druhu, či už ide o migračnú politiku, brexit, terorizmus, alebo rôzne sporné ekonomické rozhodnutia EÚ atď.

Všetky tieto udalosti vyvolávajú lavínu rôznych reakcií jednotlivých európskych krajín, ako aj ich postojov. Mnohí politickí analytici vyslovujú názor, že Európa prestáva byť bezpečná.

Vyvstáva pred nami otázka, čo je potrebné urobiť pre bezpečnosť krajín nielen v rámci EÚ. Akú úlohu v tomto smere môže zohrať právo, ale aj iné prístupy pri riešení súčasnej situácie?

Pre právne kultúry 21. storočia sú príznačné najmä globalizmus a právny pluralizmus.

V súvislosti s právom mi v tejto situácii asociujú také authority ako I. Kant, N. Llewellyn, E. Adamson Hoebel, L. Pospíšil, H. L. A. Hart, alebo O. Weinberger.

Herbert L. A. Hart v *Pojme práva* uvádza, že „v základe sociálneho života je túžba prežiť, a to aj za cenu utrpenia. Z tohto dôvodu môžu existovať určité pravidlá správania, ktoré musí mať každá ľudská organizácia, ak chce zostať životaschopná“.⁵⁹

Hoci je Hart pozitivista, zdôrazňuje určité princípy ľudského správania, ktoré sú založené na jednotlivých pravdách postulujúcich minimálny obsah prirodzeného práva. Ide najmä o ľudskú zraniteľnosť. V tomto smere požiadavkou nielen práva, ale aj morálky je obmedzovanie násilia v medziľudských vzťahoch. Hart okrem toho upozorňuje aj na potrebu približnej rovnosti, o ktorú sa má právo usilovať, aby sa medzi ľuďmi neprejavovali veľké rozdiely, ktoré by mohli narušovať kooperáciu medzi ľuďmi.

U Harta by som v tejto súvislosti zdôraznila aj akceptovanie altruizmu, ako zlatú strednú cestu medzi sebeckosťou a štedrosťou. To, čo by mohlo tiež prispieť k riešeniu súčasnej situácie v Európe je i porozumenie sila vôle, ktorú Hart zdôrazňuje v súvislosti so vzájomnou znášanlivosťou. To si však vyžaduje aj zmenu myslenia ľudí.

Aj Ota Weinberger apeluje na plasticitu ľudského správania, veľký stupeň slobody. Z tohto dôvodu je dôležitá existencia inštitúcií ako určitého rámca nášho správania, ale aj medziľudskej spolupráce. Weinbergerovo konštatovanie je jednoznačné, a to v tom zmysle, že „právo zohráva v živote človeka a spoločnosti dôležitú úlohu, čo vyplýva najmä z antropologického aspektu práva, ktoré vystihujú podstatu človeka, aj spoločnosti.“⁶⁰

V tomto prístupe vidíme filozofický rámec chápania právnych noriem a funkcie, v ktorom môžu byť i vysvetľované.

V súvislosti s riešením súčasnej situácie, zdôrazňujeme najmä antropologickú analýzu chápania práva (okrem historického a sociálneho aspektu), rozhodne treba spomenúť i Leopolda Pospíšila.⁶¹

Právna etnológia podľa Pospíšila je jedinou disciplínou, ktorá je schopná postaviť štúdium práva na vedecký základ, pretože dokáže eliminovať etnickú jednostrannosť a vziať do úvahy relevantné fakty.⁶² Zdôrazňuje najmä autoritu a univerzálnosť práva, okrem záväznosti a sankcionovateľnosti.

Môžeme konštatovať, že právo v skutočnosti naozaj predstavuje v každej spoločnosti jeden z najvýznamnejších prostriedkov stabilizácie spoločenských vzťahov. Podobne ako zdôrazňuje aj J. Přibáň „požiadavky kladené na právo, vyplývajú z potreby zaistiť, ale aj reprodukovať existujúce spoločenské vzťahy, vnášať poriadok do spoločnosti, ako aj znižovanie spoločenskej entropie“.⁶³

Vznikom EÚ sa európsky právny priestor kvalitatívne zmenil. Dvadsiate prvé storočie predstavuje dobu doteraz nepoznaných kríz. Jednou z nich je aj terorizmus a dôsledky, ktoré vyplývajú z migračnej krízy. Radi by sme reagovali aj na nedávny prevrat v Turecku, ktorý sa spája s menom Fethullaha Gülena. Jeho filozofiu nám približuje nielen práca samotného Gülena *Vstříc globální civilizaci, lásky a tolerance*, ale aj práca Jill Carrollovej *Dialóg civilizácií*.

V nej nám autorka predstavuje moslimského filozofa a duchovného M. Fethullaha Gülena ako priekopníka a zástancu medzináboženského dialógu, ktorý je už vyše 30 rokov presvedčený, že „dialóg nie je zbytočná snaha, ale imperatív, ... dialóg je súčasťou povinnosti

⁵⁹ HART, H. L. A.: *Pojem práva*. Praha: Prostor, 2004, s. 192.

⁶⁰ WINBERGER, O.: *Norma a inštitúcie. Úvod do teórie práva*. Brno: Masarykova univerzita, 2004, s. 7.

⁶¹ Leopold Pospíšil je profesorom antropológie na Yalskej univerzite venujúci sa najmä právno-etnologickému výskumu v rôznych častiach sveta.

⁶² POSPÍŠIL, L.: *Etnológia práva*. Praha: SET OUT, 1997, s. 36-57.

⁶³ PŘIBÁŇ, J.: *Sociologie práva*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1996, s. 135.

moslimov urobiť svet pokojnejším a bezpečnejším miestom.“⁶⁴ Práve v uvedenej práci Carrollová poskytuje textovú diskusiu medzi myšlienkami a učením Gülena a piatimi známymi filozofmi v medzinárodnom spoločensko-vednom diskurze, konkrétne Kantom, Konfuciom, Platónom, Millom a Sartrom.

V konfrontácii s uvedenými filozofmi prezentuje taký typ dialógu, ktorý 21. storočie potrebuje a podnecuje k uvažovaniu o zmene myslenia ľudí.

Podľa Carrollovej sa Gülen snaží hľadať odpovede na otázky bežného života, hodnôt a spoločnosti, zmierením zdanlivého rozdielu medzi vedou a duchovnom. Ponúka cestu tým, ktorí hľadajú riešenie dnešnej dilemy. Tou cestou je spolupráca, porozumenie a rešpekt. To je spôsob, ktorý musíme pochopiť. Rešpekt ku kultúrnym a náboženským hodnotám a zvyklostiam sa stal jednoducho nevyhnutnosťou.⁶⁵

V stručnosti sa vynasnažíme vysvetliť dialóg medzi Gülenom a učením Kanta, Konfucia, Platóna, Milla a Sartra, ktoré predstavujú jedny z najdôležitejších pilierov ľudského života; akými sú: nesmrteľná ľudská hodnota, morálna dôstojnosť, sloboda, ľudský ideál, vzdelanie a zodpovednosť.

V rámci dominantných hodnôt u Immanuela Kanta chceme zdôrazniť najmä úlohu rozumu, vôle a povinnosti vyjadrených v kategorickom imperatíve.

Ľudská dôstojnosť a hodnota človeka nikdy nemôžu byť predmetom obchodu alebo vyjednávania. Kant v *Metafyzike mravov* zdôrazňuje najmä tézu, že ľudia sú vo svojej podstate účelom a nie prostriedkom. Kant argumentuje nescudziteľnou hodnotou ľudskej bytosti, Gülen hovorí o hodnote človeka odvodennej od jedinečného postavenia jedinečných bytostí. To, čo má Gülen a Kant spoločné je, že považujú ľudskú hodnotu a dôstojnosť za základ definovania legitímneho i nelegitímneho správania voči ľuďom v spoločnosti.

Podľa Gülena humanizmus je doktrínou lásky a humanity, ktorá je dnes vysvetľovaná nedbalo, a môže byť ľahko zmanipulovaná pre iné interpretácie.⁶⁶

Zároveň poukazuje na násilie a hlboké pokrytectvo, ktoré je typické pre rad modernistických hnutí. Gülen i napriek tomu, že vychádza z úplne iného nábožensko-filozofického rámca, z islamu, Kantove analýzy a stanoviská jednoznačne podporuje, i napriek tomu, že moslimské spoločnosti svoju oddanosť ľudskej dôstojnosti prejavujú iným spôsobom.

Gülen nevidí problém v tom, že by sa islam a demokracia nemohli zlučovať. Demokracia podľa neho aj v modernej dobe je spätá s problematikými filozofiami (napr. dialektický materializmus alebo historicizmus), ktoré považuje za fatalistické.

Demokracia môže plodiť aj individualizmus, ktorý môže istým spôsobom ohroziť zdravie spoločnosti. (Práva jedinca nemôžu byť obetované v prospech spoločnosti.)

Ak zdôrazňujeme nescudziteľnú hodnotu a dôstojnosť ľudskosti, musíme pripustiť filozofické, spirituálne, sociálne a politické aspekty, ktoré kultivujú ľudskosť.

Jednou z týchto podmienok je aj sloboda, ktorú Gülen oceňuje najmä u Johna Stuarta Milla, ktorú predstavuje vo svojej vízii sociálnej a občianskej slobody v hraniciach moci. Mill hovorí o ideály slobody, nielen z utilitárnej, ale aj humanistickej perspektívy. Aj Gülen hovorí o slobode z týchto aspektov. Jeho obrana tolerancie je nepredstaviteľná bez oddanosti slobode myslenia, vyjadrovania, pretože tolerancia je bez nich zbytočná. Tolerancia je prednosťou, keď si ľudia môžu voľiť rôzne druhy viery, náboženstva alebo presvedčenia.

Podľa Gülena demokracia je systém, ktorý dáva každému, kto je pod jej krídlami, možnosť žiť, vyjadrovať svoje pocity a myšlienky, a v konečnom dôsledku je tolerancia dôležitou dimenziou tejto možnosti. Túži po renesancii islamskej civilizácie, tá by mohla zaujať svoje miesto vo svete, ktoré jej patrilo v minulosti.

⁶⁴ CARROL, B. J.: *A Dialogue of Civilizations*. New Jersey: Tughra Books, 2007, s. 9.

⁶⁵ CARROL, B. J.: *A Dialogue of Civilizations*. New Jersey: Tughra Books, 2007, s. 9.

⁶⁶ GÜLEN, F.: *Vstříc globální civilizaci lásky a tolerance*. Praha: Mozaiky o. s. Platform Dialog, 2011, s. 33-35.

Mill aj Gülen sú oddaní ideálom slobody, obaja sú podľa Carrollovej humanistami, ktorí hája ľudskú slobodu a veľkosť človeka. Sloboda je nevyhnutou podmienkou spoločenského života v súčasnom svete.

Dialóg v tejto súvislosti môžeme vidieť aj medzi Konfuciom, Platónom a Gülenom, hoci vychádzajú z rozdielneho svetonázoru, majú spoločný pohľad na víziu ľudského života. Pre Konfucia je transcendentálnym ideálom „Pravá cesta DAO, ktorá je prirodzenou silou, princípom, či ideálom skutočnosti.“ Iba prostredníctvom DAO môže do ľudského života vstupovať harmónia. Platón v Dialógoch hovorí o transcendentálnej realite ako ideály, ktorý je postavený do protikladu reálnemu svetu.

Ideál je svetom čistého ducha, kým realita ako svet tieňov, je svetom tela a jeho túžob. Individuálny a kolektívny život človeka je dobrý, pokiaľ je skutočnosť riadená ideálom. Aj Gülen vystavuje svoju víziu ľudského života na pozadí islamu, ktorý ponúka svetonázor podobne rozdelený na pozemskú a nebeskú oblasť. Život na zemi nadobúda svoju plnosť a autenticitu iba poznávaním Boha, či Alaha ako prvého zdroja reality.

Pri analýze spoločnosti nachádzame u Konfucia, Platóna a Gülena rovnaký výsledok, že totiž existencia stabilnej a dobrej spoločnosti je riadená ľuďmi, ktorí v sebe rozvíjajú ľudský ideál cnosti a dobroty.

Pre Konfucia, Platóna, ale i Gülena predstavuje vzdelanie základný kameň rozvoja najvyšších ľudských ideálov.

Podľa Konfucia chcieť, cítiť ľudskosť bez vzdelania vedie k zatemnenosti, chcieť byť chytrý bez vzdelania vedie k strate orientácie, chcieť byť čestný bez vzdelania vedie k poškodeniu seba samého, chcieť byť odvážny bez vzdelania vedie k násilníctvu atď.

Podľa Gülena obrana tolerance je nepredstaviteľná bez oddanosti slobode. Konštatuje, že sloboda je hĺbkou ľudskej vôle, záhadná brána, ktorou sa človek môže vydať na cestu k vlastným tajomstvám.⁶⁷

Mill aj Gülen ako humanisti sa zhodujú v tom, že sloboda je pre humanistický diskurz absolútne centrálnym problémom, a to i napriek tomu, že pochádzajú z rôznych sociálnych, politických a náboženských kontextov.

Vzdelávanie podľa uvedených teoretikov predstavuje mechanizmus, prostredníctvom ktorého sa rozvíjajú najvyššie a najlepšie ľudské schopnosti, jeho kultivácie orientované na spravodlivosť, krásu a dobro.

Gülen zdôrazňuje potrebu všeobecného vzdelania pre každého človeka, ľudia sú civilizovaní do tej miery, do akej sú vzdelávaní, najmä v tradičných hodnotách konkrétnej kultúry.

No a aké asociácie nachádzame medzi Sartrom a Gülenom? Týka sa ľudskej existencie a zodpovednosti. Hoci Gülen nesúhlasí so Sartrovým existencializmom, to však ich dialóg nevylučuje. Zhodu nachádzame v otázke zodpovednosti za naše konanie, ale i konanie iných. Obaja sa zhodujú aj v stanovisku, že ľudská spoločnosť vždy bola a bude taká, akú si ju ľudia vytvoria.

Požiadavkou v súčasnosti je najmä rozvíjanie takých stratégií a možností, ktoré prispievajú k pokojnému spolužitiu pri tak radikálnych rozdieloch. Je centrálnou výzvou našej doby. Nutnosť dialógu volá k spoločnému stolu, kde je potrebné hľadať pravdu o nás samých, ale i o ostatnom svete. Samozrejme, to vyžaduje snahu každého z nás riešiť problémy, nebyť ľahostajný k okolitému svetu a pozerat' sa na človeka ako na cieľ a nie prostriedok nášho konania.

⁶⁷ GÜLEN, F.: *Pearls of Wisdom*. 2010, s. 55.

Použitá literatúra:

1. CARROL J. B.: *A Dialogue of Civilizations*. New Jersey: Tughra Books, 2007. ISBN 978-1597841108
2. GÜLEN, F.: *Vstříc globální civilizaci lásky a tolerance*. Praha: Mozaiky o. s. Platform Dialog, 2011
3. KANT, I.: *Základy metafyziky mravů*. Praha: Svoboda, 1976
4. KONFUCIUS: Konfucius v zrcadle sebraných výroku. In CARROLL, J. B.: *A Dialogue of Civilizations*. New Jersey: Tughra Books, 2007. ISBN 978-1597841108
5. LIESSMANN, K.: *Teórie nevzdělanosti. Omyly společnosti vědění*. Praha: Academia, 2012. ISBN 978-80-200-1677-5
6. MILL, J. S.: *O slobode*. Bratislava: Iris, 1995
7. PLATÓN: *Dialógy*. Praha: Oikymenh, 1998
8. POSPÍŠIL, L.: *Etnológia práva*. Praha: SET OUT, 1997
9. PŘIBÁŇ, J.: *Sociológia práva*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1996
10. SARTRE, J. P.: *Existencializmus je humanizmus*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1997
11. THIERNEY, B.: *The Idea of Natural Rights*. Grand Rapids, Michigan: William B. Eerdmans, 2001. ISBN 9780802848543
12. WINBERGER, O.: *Norma a inštitúcie. Úvod do teórie práva*. Brno: Masarykova univerzita, 2004

Kontakt:

doc. PhDr. Jarmila Chovancová, CSc.

Univerzita Komenského v Bratislave

Právnická fakulta

Šafárikovo námestie 6

P. O. Box 313

810 00 Bratislava

e-mail: jarmila.chovancova@flaw.uniba.sk

Filozofia a kultúra

Philosophy and Culture

Marta B. Zágoršeková

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail:marta.zagorsekova@euba.sk

Abstrakt:

Cieľom tejto krátkej úvahy je zamyslieť sa nad niektorými objektívnymi súvislosťami vzťahu medzi filozofiou a kultúrou. Hlavným východiskom skúmania tohto vzťahu je téza, že kultúra je *par excellence* skupinový, respektíve sociálny jav, filozofia závisí od individuálneho intelektuálneho úsilia, no svojim spôsobom reprezentuje kultúru danej spoločnosti.

Kľúčové slová: filozofia, kultúra, jazyk

Abstract:

The aim of this short reflection is to contemplate on several objective connections of the relationship between philosophy and culture. The central basis for research of this relation is a thesis, which says that culture is *par excellence* a group, or in other words social phenomenon while philosophy depends on individual intellectual effort but in a certain manner it represents the culture of a specific society.

Key words: philosophy, culture, language

Aký je vzťah medzi filozofiou a kultúrou? Ide o vzťah vzájomnej podmienenosti? Alebo o indiferentný, respektíve náhodný vzťah? Je podstatný rozdiel v tom, ako sú tieto fenomény zakotvené v štruktúre ľudskej spoločnosti? Môže kultúra v čase spoločenskej krízy vytvoriť ochranný val pre záchranu imanentnosti filozofie? Môže filozofia preniknúť do celej *superštruktúry* (pojem Igora Hrušovského) kultúry a podporiť jej vzostup? Spočíva odlišnosť medzi kultúrou a filozofiou v tom, že kultúra je *par excellence* skupinový, respektíve sociálny fenomén, zatiaľ čo filozofia vzniká na základe individuálneho intelektuálneho úsilia, no ako taká reprezentuje kultúru danej spoločnosti? Je podstatný rozdiel medzi filozofiou a kultúrou v tom, že kultúra je zložitá vnútorne diferencovaná, etnicky podmienený fenomén, zatiaľ čo cieľom filozofie je dosiahnuť *univerzálny* pojmový systém interpretácie sveta?

Mohli by sme položiť ešte mnoho podobných otázok v súvislosti s témou našej konferencie. Pokúsime sa teraz o stručnú analýzu niektorých otázok tohto problému. Skôr než tak urobíme, musíme rešpektovať Hegelovu metódu *historicko-logickej* analýzy. Tá nás vedie k postupu, pri ktorej podstatnou sa stáva otázka historického vývoja daného fenoménu a jeho *logické*, čiže *filozofické* zakomponovanie do sveta ľudskej existencie.

Prvý postreh, ktorý nás prekvapí, je, že kultúra vzniká a rozvíja tisíročia bez pojmového pomenovania. Parakultúrne javy ako napríklad paralingva, totem, tabu, mýtus, rituálne umenie začali vytvárať svet človeka už v procese antropogenézy. Pojmové, filozofické, pomenovanie týchto javov pomocou výrazu kultúra sa však ustálilo až v 19. storočí. Vývoj tohto teoretického pojmu smeroval aj k jeho empirickému fundovaniu. Ako na to nedávno upozornili maďarský autori N. Fazekas

a A. Fabián, dnes sme svedkami rozvoja empirických kultúrnych teórií, ktoré sa snažia vyhodnotiť dôsledky hospodárskych, sociálnych a kultúrnych zmien, ktoré ovplyvňujú dnešnú civilizáciu.¹

Čiže evolúcia kultúry, ako aj objektívne dané tu-bytie (Dasein) človeka nie je podmienené tým, že ho pojmovo pomenujeme, vyjadríme. Avšak, bez pojmového pomenovania svet človeka by sa pre nás stal nepochopiteľným, nevyjadriteľným svetom o sebe. Ludwig Wittgenstein to vyjadril striktne: *Hranice môjho jazyka znamenajú hranice môjho sveta*.

Z uznania platnosti týchto princípov vyplýva, že vzťah medzi kultúrou a filozofiou budeme chápať ako vzťah symbiózy, integrovanej bipolarity alebo interferencie. Tento vzťah by sme mohli redefinovať tak, že kultúru budeme vnímať v zmysle *sociálnej reprezentácie* ľudského sveta, a filozofiu ako jeho najvšeobecnejšiu pojmovú interpretáciu.

No náš problém vzťahu medzi filozofiou a kultúrou touto redefiníciou vonkoncom nie je vyriešený, ani riešený. Lebo to, čo sme pomenovali pojmom *kultúra* nemá svoj objektívne jestvujúci denotát. Kultúra ako taká je abstrakcia, reálne neexistuje. Reálne, v našej skúsenosti môžeme pozorovať iba pluralitu kultúr, ktoré sa vyvíjali na skupinovom, etnickom a národnom historickom substráte. Čiže k tomu, aby sme vôbec mohli hovoriť o kultúre, potrebujeme univerzálne platný *filozofický* pojem kultúry a zároveň empirickú verifikáciu tohto pojmu.

Z tohto faktu vyplýva, že vzťah medzi filozofiou a kultúrou je nevyhnutným bipolárnym vzťahom *reprezentácie* a *interpretácie*. Ak sa z tohto zorného uhla bližšie pozrieme na tento problém, zisťujeme, že v podstate ide o vzťah medzi reprezentatívnou funkciou jazyka a vyjadrovacou funkciou jazyka. Teda vlastne o problém jazyka. Aristotelés, hoci pojem kultúry ešte antická grécka filozofia nepoznala, ale už formuloval prvý logický predpoklad diferenciácie reprezentatívnej a interpretatívnej funkcie jazyka. Upozornil na to, že každý prehovor má dve odlišné funkcie: tvrdí niečo o veci, čiže ide o vyjadrovaciu funkciu jazyka, a zároveň reprezentuje hovoriaceho. Ide o tú funkciu jazykového prehovoru, prostredníctvom ktorej hovoriaci nehovorí iba o predmete poznania, ale *eo ipso* hovorí aj o sebe, o svojom vnímaní predmetu, respektíve sveta, a o svojom používaní daného jazyka. Aristotelés túto reprezentatívnu funkciu jazyka nazýva pojmom *pittakos*.² *Pittakos* nemá nič spoločné s výrokom o predmete, ale naopak, iba reprezentuje interpretáciu predmetu pomocou pragmatiky jazyka.

Teraz si položíme otázku, aký je rozdiel medzi tým, keď pomocou jazyka niečo *vyjadrujeme*, a tým, keď pojмами jazyka, v našom prípade filozofického jazyka, nejakú myšlienku prostredníctvom slov *reprezentujeme*?

Inými slovami, hovorenie niečo *vyjadruje* a zároveň niečo *reprezentuje*, čiže „ukazuje“ slovami kognitívne mapy nášho vedomia o vonkajšom aj vnútornom svete. „Ukazovať“ slovami znamená komunikovať v interakčnom prostredí. V rečovej komunikácii *vyjadrovanie* nie je totožné s *reprezentáciou* z jednoduchého dôvodu. V interakčnom vzťahu dialogickej rečovej komunikácie rozhodujúcu úlohu hrá, ako na to upozornil Edmund Husserl, *intencionálna situácia*. Čiže podľa Husserla *aprezentácia*, čiže to neviditeľné, čo z inej osoby (*iného Ja*) je mne originálne neprístupné. Zatiaľ čo *prezentácia* inej osoby a jej reči je mi prístupná cez jeho hmotné telo ako kusu mojej vlastnej prírody a cez jeho reč ako mne známeho systému slov

¹ FAZEKAS, N. FABIÁN, A. (2015): *A versenyképesség kulturális és humán aspektusai*. In: Közép-Európai közlemények 8:(2), 2015/2. No. 29, pp. 28-39.

² ARISTOTELÉS (1962): *První analytiky*. Praha : Nakladatelství Československé akademie věd, s. 69.

a znakov.³ Reč teda niečo *vyjadruje* (oznamuje, tvrdí, predpokladá, predvída, usudzuje, skúma a pod.), ale podľa *intencionálnej situácie* zároveň niečo *ukazuje* (toho, kto hovorí, aj toho, komu je hovorenie adresované) čím sa rečová situácia transformuje z *vyjadrovania* na *reprezentáciu*.

Oprávnene by sme mohli ďalej predpokladať, že takto interpretovaná rečová situácia je prvotným východiskom *filozofovania*, ale aj čohosi konkrétneho vo svete človeka, čiže vzniku špecificky ľudskej *kultúry*. Argumentom, ktorý podporuje tento predpoklad, je spomenutý Aristotelov výraz *pittakos*. Hoci Aristotelés ešte nemohol mať predstavu o tom, čo dnes vedia vedci o génovom substráte komunikácie, ale veľmi presne preskúmal rečové akty z hľadiska logických princípov ich pravdivosti (*logos*) a pravdepodobnosti (*eikos*).

Ďalším predpokladom nášho uvažovania je, že jazyk, v hovorovej aj kodifikovanej forme sa v priebehu vývoja ľudskej spoločnosti stal katalyzátorom vzniku kultúry ako tzv. druhej prírody, ktorú si človek vytvoril v priebehu dlhej histórie adaptácie na dané podmienky svojho bytia.

Pričom z fundamentálneho hľadiska nie je rozhodujúce, o aký druh jazyka ide, keďže v priebehu historického vývoja sociálnych systémov jazyky etník a národov vždy boli nástrojmi prerozprávania príbehov vlastnej etnogenézy. Filozofia však nie je založená na rozprávaní príbehov. Jej vznik bol podmienený práve tým, že prví filozofi zásadne odlišili *logos* od *mýtu*. *Logos* je logické, racionálne a abstraktné uchopenie nejakého javu alebo problému, zatiaľ čo *mýtus* je rozprávanie na základe pamäti, predstáv, fantázie a emócií. Filozofia sa začala rozvíjať od momentu, keď antickí grécki filozofi odmietli považovať za pravdivé epické príbehy o jednote ľudského a božského sveta.

Čo hovorí historická lingvistika o ľudskej reči a jazykoch? Predovšetkým od prelomu 19. a 20. storočia, keď sa historická a porovnávacia jazykoveda začala rozvíjať, vieme, že v procese vývoja ľudskej civilizácie vzniklo okolo 33-tisíc druhov reči. Z nich evidujeme 6 900 jazykov ako operatívnych jazykov v rámci súčasných komunikačných procesov medzi ľuďmi. Živé jazyky sa ustavične vyvíjajú pod vplyvom meniacich sa spoločenských a civilizačných podmienok. Medzi najdôležitejšie faktory performancie jazykových systémov, okrem rozširovania slovnej zásoby a prijímania nových gramatických kánonov, patria zmeny sociálnych funkcií a statusov jednotlivých jazykov.

V diferencovanom historickom procese etnogenézy jednotlivé jazyky okrem jednoduchej komunikačnej funkcie aj iné sociálne statusy, práve v dôsledku toho, že okrem výrokov o veci *reprezentovali* aj osobu, ktorá hovorí. Husserl túto situáciu nazval *intencionálnou situáciou*. Túto zložitú spojitosť filozofických, sociálnych a subjektových poznatkov tiež musíme brať do úvahy, keď skúmame vzťah medzi filozofiou a kultúrou.

Filozofický aspekt tejto jazykovej situácie reprezentujú všeobecné pojmy, kultúrny aspekt súvisí s mnohosťou a etnicky diverzifikovanou jazykovou interpretáciou sveta. Z toho hľadiska by sme mohli konštatovať, že vzťah medzi filozofiou a kultúrou je natoľko zložitou otázkou, že už jej uchopenie vyžaduje nielen interdisciplinárny postup, ale aj ustavičné skúmanie filozofie a jej pojmov.

Okrem historickej a kognitívnej jazykovedy filozofia čerpá poznatky aj zo sociolingvistiky. Táto moderná disciplína skúma jazyk z hľadiska jeho sociálnych funkcií a statusov. Okrem prirodzenej komunikačnej funkcie jazyka rieši otázku, ako sa menia funkcie jazyka v procese jeho sociálnej a politickej inštitucionalizácie. Skúma

³ HUSSERL, E. (1968): *Karteziánské meditace*. Praha : Nakladatelství Svoboda, s. 110.

napríklad otázku, akú rolu hral latinský jazyk v procese kristianizácie alebo arabský jazyk v procese islamizácie národov. V týchto procesoch jazyk už nie je iba nástrojom komunikácie, ale aj nástrojom presvedčovania, nástrojom kultúrnych preferencií, čo sú už úplne odlišné témy od filozofického skúmania jazyka, no filozofia ani tieto témy nesmie ignorovať. Netreba ani osobitne zdôrazňovať, ako sa konkretizuje filozofická otázka jazyka v súvislosti s poznaním jeho sociálneho statusu, keď určitý jazyk je legalizovaný ako štátny jazyk alebo ako oficiálny jazyk medzinárodnej komunikácie, diplomacie alebo ako rokovací jazyk nadnárodných organizácií, respektíve v iných praktických súvislostiach.

Z hľadiska historických mýtov o reči musíme brať do úvahy, že otázka vývoja reči v priebehu etnogenézy národov fascinovala ľudskú fantáziu rovnako nástojčivo ako racionálne skúmanie reči. Fantazijná obrazotvornosť vytvorila množstvo príbehov o pôvode jednotlivých etnických reči počnúc antickou predfilozofickou predstavou, že reč vlastnili iba bohovia, ktorí ju darovali ľuďom, až po modernú filozofickú koncepciu reči ako nástroja myslenia a poznania.

V jednotlivých národných kultúrach k rozvoju reči prispeli mýty o etnogenéze, ktoré sa spočiatku šírili z generácie na generáciu orálnym spôsobom. Podľa Saussureovej paradigmy stimulom rozvoja reči je živé rozprávanie (*parole*). V tomto zmysle môžeme predpokladať, že k štrukturálnemu rozvoju jazykov dochádza už pred vznikom písma. Tenzie tohto rozvoja vyplývajú z individuálnej úrovne sapientácie mozgu, z individuálnych schopností obrazotvornosti a rečových dispozícií. Stáročiami rozprávajúce generácie etnických skupín postupne hypostazovali svoj nástroj komunikácie natoľko, že mu začali dôverovať ako verbálnemu zrkadlu pravdy. Pričom je zaujímavé, že vždy išlo o dve odlišné, no neprezentované dimenzie tohto zrkadla, o mapu reality a o mapu vlastných konštrukcií o realite. Obidve mapy však boli užitočné. Prvá zabezpečovala adaptáciu na dané podmienky života, druhá prezentovala vysvetlenie genealógie, potrebných na udržanie integrity a homogenity daných národov. Stratégie integrity a homogenity v multietnickom prostredí boli nevyhnutné nielen z akýchsi puristických lingvistických dôvodov. Prispievali k vymedzovaniu hraníc inakosti a k sebareflexii vlastnej identity. Tieto hranice však vznik písma v rámci rozvinutých civilizácií značne narušil. Približne medzi piatym a tretím tisícročím v Číne v Mezopotámii, Egypte, o niečo neskôr v Európe, sa objavili špecifické systémy písma a došlo k tomu, že na rozdiel od etnických jazykov rovnaké systémy písma prebrali mnohé odlišné národné jazyky. Hoci niektoré civilizácie (napríklad Čína, Egypt) nemali záujem o medzinárodné šírenie svojho písma, hlavne z bezpečnostných a hospodárskych dôvodov, paradoxne práve tieto dôvody napokon viedli k medzinárodnému šíreniu jednotlivých písomných systémov. K tomu významne prispel fakt, že písmo v týchto starovekých civilizáciách bolo považované za posvätný kryptosymbol transcendentného významu a stalo sa súčasťou nástrojov mocenskej hegemonie. Fetišizácia a sakralizácia písma, samozrejme, súviseli so vznikom sociokultúrnych noriem tlmočených buď v podobe teokratických mandátov moci, alebo v podobe etnocentrických preferencií.

Na druhej strane práve tieto civilizačné trendy prispeli k tomu, že univerzálna vedecká funkcia jazyka sa začala rozvíjať v rámci vedných disciplín a kreatívna funkcia reči našla svoje pole pôsobnosti v oblasti slovesnej kultúry. Po vzniku písma však logicky vznikla potreba kodifikácie lingvistických noriem, čo sa u jednotlivých národov realizovalo nerovnomerne a v rôznych historických časoch. Tento proces hodnotíme ako civilizačný vývoj, v rámci ktorého národy písma získavajú konkurenčnú výhodu oproti negramotným etnikám.

Umberto Eco v eseji *Pokušenie písma* sa pýta, či to bolo dobré, že sa človek naučil písať? Podľa Platónovho rozprávania Eco pripomína príbeh o tom, ako faraón vyčíta bohu Tothovi, že vynášiel písmo. To je koniec, povedal faraón Thotovi, človek už nebude schopný kultivovať svoje myšlienky a svoje vnútro, pretože mu ponúkaš, aby objektivizoval svoju dušu na tabuľkách a papyrusoch.⁴ Tento boh Toth sa stal nielen vynálezcom jazyka a písma, konštatuje Umberto Eco, ale aj patrónom pisárov, bohom medicíny a mágie. Toto „semiotické božstvo“, tvrdí Eco, dobre vedelo, že schopnosť zaznamenávať znaky a vedieť ich prečítať, rovnako ako vedieť prečítať príznaky na ľudskom tele a tým riadiť beh prírody, je jedno a to isté. Písmo je ideogram, konštatuje Eco, neimituje podobu veci, ale rysy týkajúce sa mentálneho vnímania veci. Ide o akúsi súhrn vizuálnych synekdoch a metonymií. Eco pripomína známu predstavu Giambattistu Vica o tom, že bohovia hovorili v synekdochách a metonymiách, bohateri v metaforách a ľudia jazykom *pistolare*, čiže prevažne konvenčným jazykom. Eco upozorňuje, že prvým jazykom možno hovoriť iba na základe jazyka posledného, čiže básnická invencia sa vždy rodí na predchádzajúcom kultúrnom tkanive.

V dialógu *Kratylos* Platón o reči hovorí, že sa nachádza medzi prirodzeným svetom (*physei*) a konvenciou (*thesei*). V tomto dialógu prostredníctvom postavy Sokrata Platón zastáva názor, že jazyk na základe podobnosti (*mimézis*) idey reprezentuje a táto funkcia jazyka je nadradená konvenčnému používaniu jazykových výrazov a znakov. Už v tomto dialógu sa objavil problém arbitrárnosti vzťahu medzi *reprezentačnou* a *vyjadrovacou* funkciou jazyka. V tom zmysle, že komunikačná funkcia rečového aktu závisí od toho, ako rozumieme ideám a ako dokážeme vysvetliť nielen znakovú, ale aj významovú štruktúru jazyka. *Keď chceme niečo poznať, potrebujeme tri veci, štvrtá vec je samo vedenie – za piatu treba pokladať sám objekt, ktorý je poznateľný a skutočne jestvuje. Prvá vec je meno, druhá definícia, tretia obraz, štvrtá vedenie...*⁵

Záverom našej krátkej úvahy o vzťahu medzi filozofiou a kultúrou môžeme konštatovať, že sme dospeli k názoru, že interpretácia tohto vzťahu vždy závisí od skúmania rozdielu medzi *vyjadrovacou* a *reprezentatívnou* funkciou jazyka. Z toho vyplýva, že reč a jeho používanie, aj jej kodifikácia tvorí tú myslenú aj reálnu symbiózu medzi filozofiou a kultúrou. Filozofia čerpá z *vyjadrovacej* funkcie jazyka, ako nástroja poznávania sveta, kultúra z *reprezentatívnej* funkcie, čiže poukazuje na pluralitu identít sociálnych skupín, národov, respektíve ľudskej spoločnosti.

Použitá literatúra:

1. FAZEKAS, N., FABIÁN, A. (2015): *A versenyképesség kulturális és humán aspektusai*. In: Közép-Európai közlemények 8:(2), 2015/2. No. 29, pp. 28-39. Dostupné na: <http://vikek.hu/wp-content/uploads/2016/05/KEKNo292015.2.sz%C3%A1m.pdf>
2. ARISTOTELÉS (1962) *První analytiky*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.
3. HUSSERL, E. (1968) *Karteziánské meditace*. Praha: Nakladatelství Svoboda.
4. ECO U. (2002) *O zrcadlech a jiné eseje*. Praha: Mladá fronta.
5. PLATÓN (1970) *O filozofickom poznání*. Siedmy list. In: *Predsokratici a Platón*. Antológia z diel filozofov. Bratislava: Nakladateľstvo EPOCH.
6. LEHMANNOVÁ, Z. a kol. (2010): *Paradigma kultúr*. Vydavateľství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. r. o. Plzeň.

⁴ ECO U. (2002): *O zrcadlech a jiné eseje*. Praha: Mladá fronta, s. 89-91.

⁵ PLATÓN (1970) *O filozofickom poznání*. Siedmy list. In: *Predsokratici a Platón*. Antológia z diel filozofov. Bratislava: Nakladateľstvo EPOCH, s. 275.

7. LEŠKO, V. MIHINA, F. (1996): *Dejiny filozofie*. Bratislava: IRIS.

Kontakt:

doc. PhDr. Marta Zágoršeková, CSc.

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava

Slovenská republika

e-mail: marta.zagorsekova@euba.sk

Politická kultúra ako koncept

Political culture as a concept

Tetyana Zubro

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: tetyana.zubro@euba.sk

Abstrakt:

Článok sa zaoberá problematikou politickej kultúry. Cieľom je poukázať na dôležitosť niektorých aspektov politickej kultúry a ich vplyv na proces demokratickej konsolidácie. Vychádzam zo základného konceptuálneho vymedzenia politickej kultúry v súčasnej svetovej politológii, opieram sa o široko rozpracované modely politických kultúr v prácach teoretikov z tradične demokratických krajín. Rozoberám základné prístupy zahraničných vedcov k definícii politickej kultúry a typológii politických kultúr.

Kľúčové slová: politická kultúra, polarizácia

Abstract:

The article deals with the problem of political culture. The aim is to outline particular aspects of political culture and their influence on the process of democratic consolidation. It is based on the basic conceptual definition of political culture as it is accepted by present world political science and also on political culture models elaborated by theorists from traditionally democratic countries. I ruminate over fundamental attitudes of political scientists towards the political culture definition and political cultures typology.

Key words: political culture, polarization

V roku 1963 americkí politológovia Gabriel A. Almond a Sidney Verba vydali prácu *Občianska kultúra: Politické postoje a demokracia v piatich krajinách*,¹ ktorá do politickej vedy zakomponovala novú výskumnú tému – politickú kultúru. Autori vo svojej knihe rozvinuli myšlienku, že politické procesy sú ťažko pochopiteľné len na základe analýzy fungovania inštitúcií alebo politickej elity, a že je potrebné venovať pozornosť aj subjektívnemu aspektu politiky: hodnotám, postojom, predstavám, normám a pocitom, ako aj ďalším typom subjektívnych orientácií občanov k politike. O súvislosti štrukturálnych charakteristík spoločnosti s postojmi, hodnotami, politickou socializáciou a politickým správaním jej členov vo svojich prácach písali Aristoteles, Platón, Machiavelli, Montesquieu, Rousseau, Locke.

V 19. a 20. storočí sa začala rozvíjať sociálna veda, ktorá pokladala za dôležité subjektívne faktory a premenné pre vysvetlenie politických javov: Durkheim, Pareto, Weber, Parsons. Ale práve G.A. Almonda a S. Verbu považujú za autorov konceptualizácie a výskumu politickej kultúry. Pojem politickej kultúry mal vysvetľovať politické správanie pomocou empiricky merateľných premenných a predstavoval alternatívu inštitucionálnemu prístupu skúmania politiky. Od tohto času sa s politickou kultúrou ako interdisciplinárnym pojmom stretávame v politickej filozofii,

¹ ALMOND, G. A. – VERBA, S. (1989): *The Civic Culture. Political Attitudes and Democracy in Five Nations*.

sociológii, teórii politiky, medzinárodných vzťahoch, komparatívnej politológii či antropológii.

Pojem politická kultúra bol použitý v práci G. A. Almonda a S. Verby *The Civic Culture*.² Ich predstava o politickej kultúre sa vzťahuje k politickému systému, ktorý sa odráža vo vedomostiach, citových a hodnotových orientáciách občanov voči systému, jeho politickým vstupom a výstupom, voči účastníkom politických procesov. To znamená, že psychologické orientácie obsahujú tri aspekty:

- kognitívny (súbor poznatkov o politickom systéme a jeho fungovaní, o spôsoboch prijímania politických rozhodnutí a ich hodnotenie, o jeho úlohách)
- citový (prejav emócií a citov vo vzťahu k politickým inštitúciám, politickým aktérom a ich činnosti)
- hodnotový (hodnotové orientácie a názory na politiku).

Takže pôvodne politická kultúra bola vymedzená ako politické vedomosti, citové a hodnotové aspekty, postoje voči prvkom politického systému. Pye a Verba rozšírili výskum politickej kultúry o ďalšie dimenzie – postoje voči sebe ako účastníkom politických procesov.³

Almond a Verba spracovali tri základné typy politickej kultúry, ktoré sa v jednotlivých krajinách navzájom dopĺňajú a spájajú:

- parochiálny typ politickej kultúry možno nájsť v kmeňových spoločnostiach, v takých lokálnych komunitách, kde neexistujú špecializované politické úlohy a politická diferenciácia je minimálna;
- poddanský typ politickej kultúry je charakterizovaný vysokou frekvenciou hodnotových orientácií voči diferencovanému politickému systému a jeho výstupným aspektom, orientácia voči sebe ako aktérom politiky je minimálna. Ide o pasívny vzťah voči politickému systému, v ktorom je pozorovaná nepripravenosť k aktívnej účasti na jeho fungovaní;
- participatívny typ politickej kultúry je charakterizovaný zjavnou orientáciou jednotlivcov na politický systém, na jeho politické i inštitucionálne štruktúry a orientáciou jednotlivca na vlastnú aktívnu úlohu v systéme.⁴

Prelínaním týchto troch typov politickej kultúry vzniká občianska kultúra, v ktorej sa kombinujú participatívne orientácie s poddanskými a parochiálnymi orientáciami, resp. základom občianskej kultúry je participatívna politická kultúra, ktorá obsahuje prvky parochiálnej a poddanskej kultúry.

Dôležitými aspektmi politickej kultúry sú otázky ktoré predstavujú perspektívu pre ďalší výskum. Predovšetkým či je politická kultúra kauzálnou premennou, či koncepcia politickej kultúry zahŕňa behaviorálnu zložku v štruktúre subjektívnych dispozícií; aký je vzťah medzi politickou kultúrou a politickou štruktúrou; či podporuje občianska politická kultúra stabilitu demokracie, alebo skúsenosti stabilnej demokratickej politickej štruktúry robia politickú kultúru viac občianskou, alebo je účinok obojsmerný? G. Almond vyjadril názor, že politická kultúra nikdy nevystupovala ako jednosmerná príčina vplyvu na politickú štruktúru a správanie, a že v „zmäkčenej verzii“ vzťahy medzi „politickou štruktúrou a kultúrou sú interaktívne.“⁵

Almond a Verba vychádzali z toho, že politická kultúra môže, ale aj nemusí byť v súlade s politickou štruktúrou. O kongruenciu ide vtedy, ak poznatky o politickom

² ALMOND, G. A. – VERBA, S. (1963): *The Civic Culture*. Princeton, NJ: Princeton University.

³ PYE, L., S. – VERBA, S. (1966): *Political Culture and Political Development*. Princeton

⁴ ALMOND, G. A. – VERBA, S. (1963): *The Civic Culture*. Princeton, NJ: Princeton University, s. 14-25.

⁵ ALMOND, G. (1983): *Communism and Political Culture Theory*, s. 127.

systémy sú prevažne správne či zodpovedajú realite, a cítenia a hodnotenia voči systému sú skôr pozitívne.⁶ Kongruencie pokiaľ je silná sa charakterizuje prevahou dôvery, oddanosti a lojality voči systému, pokiaľ je slabá sa charakterizuje ľahostajnosťou alebo apatiou. Nesúlad medzi politickou kultúrou a politickou štruktúrou znamená odcudzenie voči systému. Je nevyhnutné pripomenúť, že ide predovšetkým o neustále prebiehajúce procesy, keď politické systémy sa menia, ako aj stav kongruencie. Autori preukázali vzájomný vzťah postojov a politického správania, ktorý je kombináciou schopnosti porozumieť politike, pocitu schopnosti ovplyvniť politiku a faktickej skúsenosti s jej ovplyvnením, a taktiež kombináciou pocitu politickej kompetencie, politickej participácie a pozitívnej podpory politického systému, ako aj dôvery a schopnosti spolupracovať v politike.

Rozpracovanie pojmu politickej kultúry, ktoré sa začalo koncom 50-tych a začiatkom 60-tych rokov XX. storočia v angloamerickej komparatívnej politológii, sa ukázalo ako produktívne. Koncepcia politickej kultúry získala pozornosť množstva autorov, ktorí sa stotožňujú iba v zásadných otázkach a koncepčných obrysoch toho, čo tvorí pojem politická kultúra, ale vkladajú do obsahu politickej kultúry vlastné charakteristiky a premenné. Problematikou politickej kultúry sa zaoberali M. Mead, D. McClelland, R. Benedict, E. Banfield, A. Inkeles, G. Almond, S. Verba, L. Pye, S. M. Lipset. Ale väčšina autorov, ktorí skúmajú rôzne aspekty politickej kultúry, sa zhoduje, že neexistuje teória politickej kultúry.⁷

Politická kultúra predstavuje koncept v rámci rôznych teórií, resp. súhrn premenných, ktoré sa dajú použiť pri konštruovaní teórií. Okrem toho politická kultúra nie je len objektom výskumu, ale výskumnou perspektívou.

Pri rozbere konceptu politickej kultúry vznikajú problémy aj s definíciou pojmu, aj s koncepciou, a kauzálny vzťah medzi kultúrou a ďalšími premennými, ako sú politický vývoj, inštitúcie či ekonomický rozvoj, je vzájomný. V súčasnej vede existujú rôzne prístupy k interpretácii a výskumu fenoménu politickej kultúry. Základnú typológiu hlavných teoretických prístupov analýzy politickej kultúry ponúkol český teoretik M. Skovajsa, kde ako hlavné kritérium vystupuje to, ako autori v konkrétnom prístupe definujú kultúru, ako chápu možné kauzálne pôsobenie kultúry, ako to môže pomôcť vysvetliť rôzne politické javy. Prúdy v skúmaní rozdelil do štyroch skupín:⁸

1) *objektivistický makroprístup* (G. Almond, S. Verba, R. Inglehart, R. D. Putnam) je hlavný smer v štúdiu politickej kultúry, ktorý sa sústreďuje na vzájomné väzby medzi kultúrou a politickou a sociálnou štruktúrou. Základnou kultúrnou jednotkou v jeho analýze sú frekvencie objektivizovaných názorov a orientácií na úrovni niektorých štrukturálnych formácií (skupina, spoločnosť, kolektív);

2) *objektivistický mikroprístup* (L. Pye, T. Adorno) je zameraný na osobnosť a jej správanie a má zázemie v sociálnej psychológii a psychologickú antropológiu. Základnou kultúrnou jednotkou analýzy sú osobnostné charakteristiky či vzory postojov na úrovni jednotlivcov;

3) *interpretačný mikroprístup* (S. White, L. Dittmer) sa usiluje o hlboké preniknutie do kultúry, ktorá je chápaná ako široko štruktúrovaný súbor sociálnych významov, kde kľúčovým prvkom kultúry sú sociálno-deterministické významy. Tento smer je spojený s výskumom politickej kultúry v histórii a kvalitatívnou analýzou v politológii a sociológii;

4) *konfiguračný prístup* (F. Fukuyama, M. Thompson, R. Ellis, A. Wildavsky) – kľúčovým prvkom analýzy sú kultúrne konfigurácie, ktoré zahŕňajú subjektívny obsah, správanie a sociálne vzťahy.

V druhej polovici 90. rokov sa obnovili diskusie o výskumnom potenciáli politickej kultúry a vyhľadávaní kauzálneho prostredného základu, ktorý by slúžil

⁶ ALMOND, G. A. – VERBA, S. (1963): *The Civic Culture*. Princeton, NJ: Princeton University, s. 21-25.

⁷ SKOVAJSA, M. (2006): Politická kultura. Prístupy, kritiky, uplatnění ve zkoumání politiky, s. 16-17.

⁸ SKOVAJSA, M. (2006): Politická kultura. Prístupy, kritiky, uplatnění ve zkoumání politiky, s. 34-43.

politickej kultúre ako pomocná premenná. Politická kultúra sa dostala do centra pozornosti aj v súvislosti s radikálnymi zmenami politických systémom mnohých krajín. Nová vlna demokratizácie v 90. rokoch viedla k pádu komunistických režimov v strednej a východnej Európe, tvorbe nových politických inštitúcií, ktoré by mali garantovať presadenie nových noriem a pôsobiť na politickú kultúru tak, aby sa stala kongruentná s novou politickou štruktúrou. Vývoj politickej a ekonomickej situácii ukázal, že demokracia si vyžaduje podpornú politickú kultúru, v ktorej občania aj elity akceptujú princípy demokratickej spoločnosti. V prípade, ak občianska spoločnosť a jednotlivci nepodporujú politický systém, nedôverujú politickej elite a inštitúciám, šance na úspech demokratickej konsolidácie sú minimálne.

Na druhej strane, podľa R. Ingleharta, práve demokratizácia a hospodársky rozvoj vedú k postupnej zmene politickej kultúry, ktorá by mal povzbudiť spoločnosť k zavedeniu a udržiavaniu demokratických inštitúcií.⁹ Táto transformácia nie je jednoduchá alebo automatická. Elita, ktorá kontroluje situáciu, môže klásť odpor demokratizácii. Avšak demokratický vývoj, podľa Ingleharta, vedie k zvýšeniu úrovne dôvery, politickej aktivity a sebaujadrnenia. S rastúcou úrovňou hospodárskeho rozvoja vznikajú kultúrne vzory, ktoré podporujú demokraciu, a proces modernizácie má tendenciu k zavedeniu kultúrnych zmien, ktoré sú priaznivé pre demokraciu.¹⁰

R. Inglehart zastáva názor, že kultúra hrá oveľa dôležitejšiu úlohu v demokracii, ako o tom píše v odbornej literatúre posledných desaťročí. Zdá sa, že hodnoty, postoje, predstavy, normy a pocity, ako aj iné subjektívne orientácie občanov k politike, sú obzvlášť dôležité. Demokraciu nie je možné dosiahnuť jednoduchým zavádzaním inštitucionálnych zmien alebo pomocou manévrovania politickej elity. Prežitie demokracie záleží na hodnotách a presvedčení obyčajných občanov.

Použitá literatúra:

1. ALMOND, G. (1983): Communism and Political Culture Theory. In: *Comparative Politics*, XV., 1983, s. 119-128
2. ALMOND, G. A. – VERBA S. (1963): *The Civic Culture*. Princeton. NJ: Princeton University Press
3. ALMOND, G. A., VERBA, S. (1989): *The Civic Culture. Political Attitudes and Democracy in Five Nations* (the third edition). Sage, London (the first edition 1963)
4. FÁBIÁN, A., TÓTH, B. I.: Which attributes of culture can we measure? The case of Hungarian micro-regions. *International Journal of Global Environmental Issues* 13:(2-3-4) pp. 294-307. (2014)
5. INGLEHART, R. (2008): Kultúra i demokratija. In: *Nezaležny kul'turologičny casopys "I"*, č. 53, 2008, s. 72-87
6. PYE, L., S. VERBA (1966): *Political Culture and Political Development*. Princeton, NJ: Princeton University Press
7. SKOVAJSA, M. (2006): Politická kultura. Přístupy, kritiky, uplatnění ve zkoumání politiky. Praha: Karolinum. ISBN 80-246-1136-8

Kontakt:

Tetyana Zubro

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava
Slovenská republika
e-mail: tetyana.zubro@euba.sk

⁹ INGLEHART, R. (2008): Kultúra i demokratija, s. 86

¹⁰ INGLEHART, R. (2008): Kultúra i demokratija, s. 86

PRÍLOHA

**Zoznam publikačnej činnosti
doc. PhDr. Marty Zágoršekovej, CSc.**

List of publications of Mrs. Marta B. Zágoršeková

Druh dokumentu: NOT DDP~DZB
Zobrazovací formát: Modifikácia STN ISO 690

Skupina A1 - Knižné publikácie charakteru vedeckej monografie (AAA, AAB, ABA, ABB, ABC, ABD)

AAB Vedecké monografie vydané v domácich vydavateľstvách

Počet záznamov: 3

AAB01 c028645

ZÁGORŠEKOVÁ, Marta. *Estetické konfrontácie : (ku kritike súčasnej buržoáznej estetiky)*. Lektori: Vladimír Brožík ... [et al.]. 1. vyd. Bratislava : Pravda, 1985. 179 s. [10,22 AH]. Človek a umenie.

AAB02 0119452

ARDAWATIA, Himanshu - DUDÁŠ, Tomáš - FODOROVÁ, Veronika - FERTAĽOVÁ, Mária - GRANČAY, Martin - HELGADÓTTIR, Kristin - LIPKOVÁ, Ľudmila - MILČÍK, Vladimír - REŤKOVSKÝ, Peter - SICCAN, Hakan - ŠČEPÁN, Michal - ŠTEFANČÍKOVÁ, Michaela - ZÁGORŠEKOVÁ, Marta. *Quo vadis, Europe? : proceedings of the project*. Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2010. 142 s. [7,91 AH]. ISBN 978-80-225-3031-6.

AAB03 0148857

FODOROVÁ, Veronika - GRANČAY, Martin - SZIKOROVÁ, Nóra - BUZINKAI, Matej - DUDÁŠ, Tomáš - LUKÁČ, Milan - MÁRTON, Milan - REŤKOVSKÝ, Peter - ŠABO, Marián - ZÁGORŠEKOVÁ, Marta. *Integrácia západného Balkánu a Turecka do Európskej únie : kniha 1 - komplexný pohľad*. 1. vyd. Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2012. 305 s. [20,481 AH]. Projekt č. 2011-3242 / 001-001. ISBN 978-80-225-3383-6.

Skupina A2 - Ostatné knižné publikácie (ACA, ACB, BAA, BAB, BCB, BCI, EAI, CAA, CAB, EAJ, FAI)

ACB Vysokoškolské učebnice vydané v domácich vydavateľstvách

Počet záznamov: 1

ACB01 0129828

ZÁGORŠEKOVÁ, Marta. *Medzikultúrne vzťahy*. Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2011. 114 s. [8,279 AH]. ISBN 978-80-225-3176-4.

BCI Skriptá a učebné texty

Počet záznamov: 1

BCI01 0095262

ZÁGORŠEKOVÁ, Marta - CEHLÁRIKOVÁ, Natália - FODOROVÁ, Veronika. *Kultúry v medzinárodných vzťahoch*. Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2009. 160 s. ISBN 978-80-225-2712-5.

FAI Redakčné a zostavovateľské práce knižného charakteru (bibliografie, encyklopédie, katalógy, slovníky, zborníky...)

Počet záznamov: 2

FAI01 0094169

Medzikultúrny dialóg - nástroj stability a rozvoja európskeho priestoru.

Medzinárodná vedecká konferencia. *Medzikultúrny dialóg - nástroj stability a rozvoja európskeho priestoru : zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej dňa 13.10.2008 v Bratislave*. Zborník upravili a zostavili (editori zborníka): Marta Zágoršeková, Peter Barát. Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2009. 195 s. ISBN 978-80-225-2726-2.

FAI02 0184084

Kultúra, hodnoty a sociálny kapitál. Marta B. Zágoršeková a kolektív ; zostavovateľka a editorka: Marta Zágoršeková, recenzenti: Erich Mistrík, Oľga Plávková. 1. vyd. Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2013. 144 s. [10,41 AH]. VEGA 1/1009/11. ISBN 978-80-225-3804-6.

Skupina B - Publikácie v karentovaných vedeckých časopisoch (ADC, ADD, BDC, BDD, CDC, CDD, AGJ)

ADD Vedecké práce v domácich karentovaných časopisoch

Počet záznamov: 2

ADD01 0185362

ZÁGORŠEKOVÁ, Marta. Dialóg kultúr – príznak postmodernity? In *Filozofia*. - Bratislava : Filozofický ústav SAV, 2014. ISSN 0046-385X, 2014, roč. 69, č. 4, s. 355-365. Dostupné na : <ftp://193.87.31.84/0185362/355-365.pdf>.

ADD02 0225885

ZÁGORŠEKOVÁ, Marta. Pojem kultúry ako superštruktúry v diele Igora Hrušovského. In *Filozofia*. - Bratislava : Filozofický ústav SAV, 2016. ISSN 0046-385X, 2016, roč. 71, č. 10, s. 832-844.

Skupina D - Ostatné publikácie (ACC, ACD, ADE, ADF, AEC, AED, AEG, AEH, AFA, AFB, AFC, AFD, AFE, AFF, AFG, AFH, AEM, AEN, BBA, BBB, BCK, BDA, BDB, BDE, BDF, BEC, BED, BFA, BFB, BGH, CBA, CBB, CDE, CDF)

ADF Vedecké práce v ostatných domácich časopisoch

Počet záznamov: 5

ADF01 0076380

ZÁGORŠEKOVÁ, Marta. Aktuálne otázky kultúrnej politiky EÚ. In *Politické vedy : časopis pre politológiu, najnovšie dejiny, medzinárodné vzťahy*. - Banská Bystrica : Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB, 2007. ISSN 1335-2741, 2007, roč. 10, č. 1-2, s. 127-134.

ADF02 0085022

ZÁGORŠEKOVÁ, Marta. Miesto kultúrnej dimenzie medzinárodných vzťahov v teórii medzinárodných vzťahov. In *Almanach : aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky = actual issues in world economics and politics*. - Bratislava : Ekonóm, 2008. ISSN 1337-0715, 2008, roč. 3, č. 2, s. 201-217. Dostupné na : <ftp://193.87.31.84/0091440/A2008-2.pdf>.

ADF03 0105606

ZÁGORŠEKOVÁ, Marta. Balkánsky syndróm a politika susedstva v strednej Európe. In *Almanach : aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky*. - Bratislava : Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave, 2009. ISSN

1337-0715, 2009, roč. 4, č. 1, s. 93-107. Dostupné na : <<ftp://193.87.31.84/0120810/A2009-1.pdf>>.

ADF04 0120437

ZÁGORŠEKOVÁ, Marta. Medzikultúrne vzťahy a ich limity. In *Medzinárodné vzťahy : vedecký časopis pre medzinárodné politické, ekonomické, kultúrne a právne vzťahy*. - Bratislava : Fakulta medzinárodných vzťahov EU, 2009. ISSN 1336-1562, 2009, roč. 7, č. 2, s. 96-104. Dostupné na : <<ftp://193.87.31.84/0119772/MV2009-2.pdf>>.

ADF05 0166660

ZÁGORŠEKOVÁ, Marta. Zen a budhistická tradícia súčasného Japonska. In *Medzinárodné vzťahy : vedecký časopis pre medzinárodné politické, ekonomické, kultúrne a právne vzťahy*. - Bratislava : Fakulta medzinárodných vzťahov EU, 2012. ISSN 1336-1562, 2012, roč. 10, č. 4, s. 7-15. VEGA 1/1009/11. Dostupné na : <<ftp://193.87.31.84/0166672/MV2012-4.pdf>>.

AEC Vedecké práce v zahraničných recenzovaných vedeckých zborníkoch, monografiách

Počet záznamov: 1

AEC01 0119045

ZÁGORŠEKOVÁ, Marta. Balkane syndrome and the policy of neighbourhood in Cenral Europe. In *L'Ukraine, entre intégration et partenariat : collection voisinages Européens 4*. - Bruxelles : Etablissements Emile Bruylant, S.A., 2010. ISBN 978-2-8027-2867-2, s. 87-96.

AED Vedecké práce v domácich recenzovaných vedeckých zborníkoch, monografiách

Počet záznamov: 4

AED01 0184127

ZÁGORŠEKOVÁ, Marta. Úvod do problematiky skúmania. In *Kultúra, hodnoty a sociálny kapitál*. - Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2013. ISBN 978-80-225-3804-6, s. 6-12.

AED02 0184130

ZÁGORŠEKOVÁ, Marta - KUCHARČÍK, Rudolf. Jazyk a kultúra. In *Kultúra, hodnoty a sociálny kapitál*. - Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2013. ISBN 978-80-225-3804-6, s. 70-80.

AED03 0184133

ZÁGORŠEKOVÁ, Marta. Typológia medzikultúrnych vzťahov. In *Kultúra, hodnoty a sociálny kapitál*. - Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2013. ISBN 978-80-225-3804-6, s. 23-30.

AED04 0184136

ZÁGORŠEKOVÁ, Marta. Prolegomena k pojmom sociálny a kultúrny kapitál. In *Kultúra, hodnoty a sociálny kapitál*. - Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2013. ISBN 978-80-225-3804-6, s. 13-22.

AFC Publikované príspevky na zahraničných vedeckých konferenciách

Počet záznamov: 2

AFC01 0126848

ZÁGORŠEKOVÁ, Marta. A kultúrák válsága a mai "globális" világban? In *Hitel, világ, stádium : nemzetközi tudományos konferencia, Sopron, 2010. november 3.* [elektronický zdroj]. - Sopron : Nyugat-magyarországi Egyetem, Közgazdaságtudományi Kar, 2010. ISBN 978-963-9883-73-4, s. [1-5].

AFC02 0184215

ZÁGORŠEKOVÁ, Marta. Global and regional changes in the cultural capital. In *Felelős társadalom fenntartható gazdaság : Nemzetközi tudományos konferencia a Magyar Tudomány Ünnepe alkalmából, Sopron, 2013. november 13.* - Sopron : Nyugat-magyarországi Egyetem Kiadó, 2013. ISBN 978-963-334-144-5, s. 135-139.

AFD Publikované príspevky na domácich vedeckých konferenciách

Počet záznamov: 14

AFD01 0123779

ZÁGORŠEKOVÁ, Marta. Multiculturalism in Central Europe (V4). In *Geopolitical importance of Central Europe (V4) and its prospects : international scientific conference.* - Banská Bystrica : Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB, 2002. ISBN 80-8055-732-2, s. 68-79.

AFD02 0038532

ZÁGORŠEKOVÁ, Marta. Hlavné tendencie kultúrnej politiky EÚ v procese integrácie a rozširovania. In *Medzinárodné vzťahy 2004. Medzinárodná vedecká konferencia. Medzinárodné vzťahy 2004* [elektronický zdroj]. - Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2004.

AFD03 0084477

ZÁGORŠEKOVÁ, Marta. UNESCO - príklad multilateralizmu. In *Diplomatická služba členského štátu EÚ v procese európskej integrácie : zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie, ktorá sa uskutočnila v spolupráci s Friedrich Ebert Stiftung v rámci projektu aplikovaného výskumu "Politicko-právne, ekonomické a bezpečnostné aspekty fungovania zastupiteľského úradu Slovenskej republiky" (č. projektu - AV 4/0111/06).* - Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2008. ISBN 978-80-225-2630-2, s. 278-285.

AFD04 0094491

ZÁGORŠEKOVÁ, Marta. Dialóg ako nástroj difúzie kultúr. In *Medzikultúrny dialóg - nástroj stability a rozvoja európskeho priestoru : zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej dňa 13.10.2008 v Bratislave.* - Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2009. ISBN 978-80-225-2726-2, s. 186-195. VEGA 1/4682/07.

AFD05 0104446

ZÁGORŠEKOVÁ, Marta. Pokus o typológiu medzikultúrnych vzťahov. In *Medzinárodné vzťahy 2008 : aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky* [elektronický zdroj]. - Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2009. ISBN 978-80-225-2823-8, s. 828-834.

- AFD06 0194852
ZÁGORŠEKOVÁ, Marta. Kultúrna identita súčasnej slovenskej filozofie. In *Podoby filozofovania včera a dnes : zborník z konferencie s medzinárodnou účasťou pri príležitosti životného jubilea Etely Farkašovej*. - Bratislava : IRIS, 2009. ISBN 978-80-89238-27-9, s. 93-101. VEGA 1/0449/09, VEGA 2/7156/7.
- AFD07 0117093
ZÁGORŠEKOVÁ, Marta. Pluralizmus a multikulturalita západnej civilizácie. In *Európa - interkultúrny priestor : výstup z konferencie konanej 6. a 7. novembra 2008 v Bratislave*. - Bratislava : Národné osvetové centrum, 2010. ISBN 978-80-7121-327-7, s. 251-262.
- AFD08 0117610
ZÁGORŠEKOVÁ, Marta. Úskalia "petičnej demokracie" v zmysle Lisabonskej zmluvy. In *Medzinárodné vzťahy 2009 : aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky* [elektronický zdroj]. - Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2010. ISBN 978-80-225-3025-5, s. 910-914.
- AFD09 0128140
ZÁGORŠEKOVÁ, Marta. Vplyv kultúrnych faktorov na sociálny kapitál a na rozvoj "poznatkovej spoločnosti". In *Medzinárodné vzťahy 2010 : aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky : zborník príspevkov z 11. medzinárodnej vedeckej konferencie : zámok Smolenice 2. - 3. december 2010* [elektronický zdroj]. - Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2011. ISBN 978-80-225-3172-6, s. 928-933.
- AFD10 0149720
ZÁGORŠEKOVÁ, Marta. Vplyv medzikultúrnych vzťahov na sociálny kapitál. In *Medzinárodné vzťahy 2011 : aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky : zborník príspevkov z 12. medzinárodnej vedeckej konferencie : zámok Smolenice 1. - 2. december 2011* [elektronický zdroj]. - Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2011. ISBN 978-80-225-3357-7, s. 1208-1214. VEGA 1/1009/11.
- AFD11 0166878
ZÁGORŠEKOVÁ, Marta. Vplyv medzikultúrnych vzťahov na transformáciu sociálneho a kultúrneho kapitálu. In *Medzinárodné vzťahy 2012 : aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky : zborník príspevkov z 13. medzinárodnej vedeckej konferencie : zámok Smolenice, 5. - 7. december 2012* [elektronický zdroj]. - Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2012. ISBN 978-80-225-3559-5, s. 543-546. VEGA 1/100911.
- AFD12 0183878
ZÁGORŠEKOVÁ, Marta. Otázka nerovnomernosti akumulácie kultúrneho kapitálu. - Registrovaný: Web of Science. In *Medzinárodné vzťahy 2013 : aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky : zborník príspevkov zo 14. medzinárodnej vedeckej konferencie : zámok Smolenice, 5. - 6. december 2013* [elektronický zdroj]. - Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2013. ISBN 978-80-225-3802-2, s. 824-836 CD-ROM. VEGA 1/1009/11.
- AFD13 0199131
ZÁGORŠEKOVÁ, Marta. Kultúrna identita verzus inštitucionalizácia kultúrneho

kapitálu členského štátu Európskej únie. - Registrovaný: Web of Science. In International relations 2014 : contemporary issues of world economics and politics. International scientific conference. *International relations 2014 : contemporary issues of world economics and politics : conference proceedings : 15th international scientific conference : Smolenice Castle, 4th - 5th december 2014* [elektronický zdroj]. - Bratislava : Publishing house EKONÓM, 2014. ISBN 978-80-225-3980-7, s. 536-540 CD-ROM.

AFD14 0213568

ZÁGORŠEKOVÁ, Marta. Aktuálna kríza politiky liberárneho multikulturalizmu v Európskej únii. In Medzinárodné vzťahy 2015. Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky. Medzinárodná vedecká konferencia. *Medzinárodné vzťahy 2015 : aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky : zborník príspevkov zo 16. medzinárodnej vedeckej konferencie : Zámok Smolenice, 3. - 4. december 2015* [elektronický zdroj]. - Bratislava : EKONÓM publishing, 2015. ISBN 978-80-225-4219-7, s. [728-734] CD-ROM.

AFG Abstrakty príspevkov zo zahraničných konferencií

Počet záznamov: 1

AFG01 0207165

ZÁGORŠEKOVÁ, Marta. The Impact of governmental institutions on social development. In Macroeconomic decisions - network synergies. Konferencia. *Makrogazdasági döntések - hálózati szinergiák : konferencia : Sopron, Hungary, November 12, 2014.* - Sopron : University of West Hungary, Faculty of economics, 2014. ISBN 978-963-334-202-2, s. 122.

BDB Heslá v odborných terminologických slovníkoch a encyklopédiách vydaných v domácich vydavateľstvách

Počet záznamov: 1

BDB01 c140978

KULKINKOVÁ, Teodora - ZÁGORŠEKOVÁ, Marta - FISCHEROVÁ, Anna. *Estetika a estetická výchova*. 1. vyd. Bratislava : Obzor, 1980. 396 s. [18,90 NS]. Encyklopédia osvetového pracovníka, 10.

Skupina X - Nezaradené

EDI Recenzie v časopisoch a zborníkoch

Počet záznamov: 1

EDI01 0208228

ZÁGORŠEKOVÁ, Marta. [Slovník diplomacie]. In *Medzinárodné vzťahy : vedecký časopis pre medzinárodné politické, ekonomické, kultúrne a právne vzťahy*. - Bratislava : Fakulta medzinárodných vzťahov EU, 2015. ISSN 1336-1562, 2015, roč. 13, č. 3, s. 292-294. Recenzia na: Slovník diplomacie / Erik Pajtinka ; recenzebt: Eduard Kukan, Juraj Migaš. 1. vyd. - Bratislava : PAMIKO, 2013. - ISBN 978-80-85660-08-1. Dostupné na : <ftp://193.87.31.84/0208228/MV_2015_3_292-294_Zagorsekova.pdf>.

XXX Nezaradené**Počet záznamov: 6**

XXX01 c029592

LENDVAI, Ferenc L. *Dejiny myslenia*. [Z maď. prel.] Marta Zágoršeková, Magdaléna Pechová. 1. vyd. Bratislava : Pravda, 1986. 265 s.

XXX02 c040124

ANCSELOVÁ, Éva. *Étos a dejiny*. [Z maď. prel.] Marta Zágoršeková. 1. vyd. Bratislava : Pravda, 1988. 137 s.

XXX03 c011986

KLOPFER, Max. *Etika podnikania*. [Z nem. prel.] Daniela Geisbacherová. 1. vyd. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1995. 71 s. ISBN 80-08-01023-1.

XXX04 c113873

Krízy režimov sovietskeho bloku v rokoch 1948-1989 : historicko-politologické pohľady. [preklad a úprava angl. textov : Sean Michael Timmins]. Banská Bystrica : Pedagogická spoločnosť J.A.Komenského, 1997. 272 s. Najnovšie dejiny I. ISBN 80-88784-14-X.

XXX05 0141896

FODOROVÁ, Veronika. *Perspektívy prehlbovania európskej integrácie v kontexte európskej identity a podpory európskej integrácie : dizertačná práca*. Školiteľ: Marta Zágoršeková. Bratislava, 2011. 207 s.

XXX06 0159778

TÖKÖLYOVÁ, Tatiana. *Kultúra ako faktor rozvoja a stability európskeho priestoru : dizertačná práca*. Školiteľ: Marta Zágoršeková. Bratislava, 2012. 171 s.

Počet záznamov spolu: 44**Štatistika: kategória publikačnej činnosti**

AAB	Vedecké monografie vydané v domácich vydavateľstvách	3
ACB	Vysokoškolské učebnice vydané v domácich vydavateľstvách	1
BCI	Skriptá a učebné texty	1
FAI	Redakčné a zostavovateľské práce knižného charakteru (bibliografie, encyklopédie, katalógy, slovníky, zborníky...)	2
ADD	Vedecké práce v domácich karentovaných časopisoch	2
ADF	Vedecké práce v ostatných domácich časopisoch	5
AEC	Vedecké práce v zahraničných recenzovaných vedeckých zborníkoch, monografiách	1
AED	Vedecké práce v domácich recenzovaných vedeckých zborníkoch, monografiách	4
AFC	Publikované príspevky na zahraničných vedeckých konferenciách	2
AFD	Publikované príspevky na domácich vedeckých konferenciách	14
AFG	Abstrakty príspevkov zo zahraničných konferencií	1
BDB	Heslá v odborných terminologických slovníkoch a encyklopédiách vydaných v domácich vydavateľstvách	1
EDI	Recenzie v časopisoch a zborníkoch	1

XXX	Nezaradené	6
Súčet		44

Štatistika: skupiny kategórií publikačnej činnosti

Skupina A1	Knižné publikácie charakteru vedeckej monografie (AAA, AAB, ABA, ABB, ABC, ABD)	3
Skupina A2	Ostatné knižné publikácie (ACA, ACB, BAA, BAB, BCB, BCI, EAI, CAA, CAB, EAJ, FAI)	4
Skupina B	Publikácie v karentovaných vedeckých časopisoch (ADC, ADD, BDC, BDD, CDC, CDD, AGJ)	2
Skupina D	Ostatné publikácie (ACC, ACD, ADE, ADF, AEC, AED, AEG, AEH, AFA, AFB, AFC, AFD, AFE, AFF, AFG, AFH, AEM, AEN, BBA, BBB, BCK, BDA, BDB, BDE, BDF, BEC, BED, BFA, BFB, BGH, CBA, CBB, CDE, CDF)	28
Skupina X	Nezaradené	7
Súčet		44

Názov:

Filozofia a kultúra
zborník z vedeckej konferencie

Zostavovateľka:

Mgr. Eva Vlková

Rozsah:

68 strán

Formát:

zborník vydaný v tlačenej a elektronickej forme

Vydavateľ:

Vydavateľstvo EKONÓM

Rok vydania:

2017

ISBN 978-80-225-4360-6

ISBN 978-80-225-4360-6